

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΔΙΚΑΙΟ, ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Πανδημία και Προστασία Δεδομένων

*Συμβατότητα ή μη των νομοθετικών επιλογών στην Παιδεία με
τις διατάξεις του ΓΚΠΔ σε περίοδο πανδημίας*

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

της Ειρήνης Ν. Παρπαΐρη

(AM7119M057)

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: κα Φερενίκη Παναγοπούλου - Κουτνατζή

Αθήνα, Απρίλιος 2021

Τριμελής Επιτροπή:

κα Ισμήνη Κριάρη, Καθηγήτρια Συνταγματικού Δικαίου

κ. Αντώνιος Χάνος, Αναπ. Καθηγητής Μεθοδολογίας του Δικαίου, Δικαίου & Τεχνικής

κα Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, Επικ. Καθηγήτρια Συνταγματικού Δικαίου

Copyright © Ειρήνη Ν. Παρπαΐρη, 2021

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματός της, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνωμών του συγγραφέα.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

BMJ	British Medical Journal
CEPEJ	European Commission for the Efficiency of Justice
CoV-2	Coronavirus 2
Covid-19	Coronavirus disease 2019
DPO	Data Protection Officer
Dr	Doctor
edpb	European Data Protection Board
ETUCE	European Trade Union Committee for Education
FRA	EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS
GDPR	General Data Protection Regulation
HCLU	Hungarian Civil Liberties Union
i.e.	id est
IP	Internet Protocol
SARS	Severe acute respiratory syndrome
AEI	Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα
Αρχή	Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα
ΑΔΥΜ	Ατομικό Δελτίο Υγείας Μαθητή
ΑΠΔΠΧ	Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα
Βλ.	Βλέπε
ΓΚΠΔ	Γενικός Κανονισμός Προστασίας Δεδομένων
ΔΟΕ	Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδος
ΕΑΠΔ	Εκτίμηση Αντικτύπου Προσωπικών Δεδομένων
εδ.	εδάφιο
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΙΕ	Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών
ΕΚΠΑ	Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστημίου Αθηνών
ΕΟΔΥ	Εθνικός Οργανισμός Δημόσιας Υγείας

ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΣΠΑ	Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Προστασίας Δεδομένων
ΙΤΥΕ	Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων - Διόφαντος
κ.λπ.	και λοιπά
κ.ο.κ.	και ούτω καθεξής
ΚΥΑ	Κοινή Υπουργική Απόφαση
λ.χ.	λόγου χάριν
ΜΑΘ	Μονάδα Αυξημένης Θεραπείας
ΜΕΘ	Μονάδα Εντατικής Θεραπείας
ΜΜΕ	Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης
ν.	νόμος
ΝΠΙΔ	Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΙΕΛΕ	Ομοσπονδία Ιδιωτικών Εκπαιδευτικών Λειτουργών Ελλάδος
ΟΛΜΕ	Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης
παρ.	παράγραφος
π.χ.	παραδείγματος χάριν
ΠΝΠ	Πράξεις Νομοθετικού Περιεχομένου
ΠΟΥ	Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας
ΠΣΔ	Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο
ΠτΔ	Πρόεδρος της Δημοκρατίας
στοιχ.	στοιχείο
Συντ.	Σύνταγμα της Ελλάδας
ΣχΝ	Σχέδιο Νόμου
ΥΑ	Υπουργική Απόφαση
ΥΠΑΙΘ	Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων
ΥΠΔ	Υπεύθυνος Προστασίας Δεδομένων
ΥΠ.Ε.Π.Θ	Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θερμές ευχαριστίες στην επιβλέπουσα καθηγήτριά μου κα Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή για την καθοδήγησή της, την εμπιστοσύνη και την εκτίμηση που μου έδειξε.

Επίσης, έκφραση από καρδιάς ευγνωμοσύνης προς όλους τους καθηγητές μου για τις πολύτιμες γνώσεις που μου μετέδωσαν κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών μου τόσο μέσα από τις παραδόσεις, όσο και μέσα από τις ενδιαφέρουσες επιστημονικές διαλέξεις που διοργάνωσαν, αλλά και προς το διοικητικό δυναμικό του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών που με αληθινή ευγένεια και ακούραστη υπομονή συνέδραμαν εξ αρχής και μέχρι τέλους στην διεκπεραίωση των διαδικαστικής φύσεως υποχρεώσεών μου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	Σελ.2-3
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	Σελ.4
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.....	Σελ.5-8
ΠΕΡΙΛΗΨΗ-ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ.....	Σελ.9-10
ABSTRACT-KEYWORDS.....	Σελ.11
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	Σελ.12-18
I. Ιστορική αναδρομή της πανδημίας «Covid-19».....	Σελ.12-14
II. Συνταγματικοί προβληματισμοί από την ανάγκη ανασχεσης του ιού.....	Σελ.15-18
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ ΣΤΟ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ.....	Σελ.19-30
I. Το δικαίωμα στην εκπαίδευση	Σελ.19-21
II. Τα δικαιώματα στη ζωή και στην υγεία-διασύνδεση με την έννοια του δημοσίου συμφέροντος.....	Σελ.21-23
III. Η αναστολή της δια ζώσης εκπαίδευσης και η υποκατάστασή της από την εξ αποστάσεως εκπαίδευση χάριν της δημόσιας υγείας.....	Σελ.23-27
IV. Συμπεράσματα πρώτου μέρους.....	Σελ.27-30
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ ΕΝΑΡΜΟΝΙΣΗΣ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΜΕ ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ.....	Σελ.31-47
I. Η συνταγματική κατοχύρωση της ιδιωτικής ζωής και του δικαιώματος προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.....	Σελ.31-34
A. Το απαραβίαστο της ιδιωτικής ζωής.....	Σελ.31-32
B. Η ανάγκη αυτοτελούς προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.....	Σελ.32-34
II. Ισχύον νομοθετικό πλαίσιο προστασίας προσωπικών δεδομένων.....	Σελ.34-35

III. Έννοια των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και της επεξεργασίας αυτών.....	Σελ.36-37
IV. Οι αρχές που διέπουν την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.....	Σελ.37-38
V. Οι νομικές βάσεις επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων στον χώρο της εκπαίδευσης.....	Σελ.38-41
VI. Οι υποχρεώσεις του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων ως υπεύθυνου επεξεργασίας, αλλά και των εκτελούντων επεξεργασία για λογαριασμό του.....	Σελ.41-45
VII. Συμπεράσματα δεύτερου μέρους.....	Σελ.46-47
 ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ: Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΓΚΠΔ ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑ ΕΝ ΚΑΙΡΩ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ.....	Σελ.48-108
 I. Ο ΓΚΠΔ δεν αποτελεί εμπόδιο στην επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων για την αντιμετώπιση της πανδημίας.....	Σελ.48-49
II. Ο ρόλος του άρθρου 23 του ΓΚΠΔ.....	Σελ.49-52
III. Η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εκπαιδευτικών, μαθητών, γονέων/κηδεμόνων.....	Σελ.52-103
A. Μια πρώτη προσέγγιση.....	Σελ.52-56
1. Η προσπάθεια αντιμετώπισης του κορωνοϊού... Σελ.52-53	
2. Οι εκπαιδευτικοί ως εργαζόμενοι..... Σελ.53-55	
3. Οι ανήλικοι μαθητές..... Σελ.55-56	
B. Εξ αποστάσεως εκπαίδευση και επεξεργασία προσωπικών δεδομένων.....	Σελ.56-96
1. Τα ψηφιακά μέσα στα διάφορα στάδια εξέλιξης της πανδημικής κρίσης.....	Σελ.56-61

2. Η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων.....	Σελ.61-65
3. Η υποδοχή της τηλ-εκπαίδευσης από τα εμπλεκόμενα μέρη.....	Σελ.66-69
4. Οι δράσεις του ΥΠΑΙΘ για την προστασία των προσωπικών δεδομένων.....	Σελ.69-81
4α. Περίοδος πιλοτικού προγράμματος τηλ-εκπαίδευσης.....	Σελ.69-76
4β. Περίοδος πλήρους εφαρμογής του προγράμματος τηλ-εκπαίδευσης.....	Σελ.76-81
5. Τα συγκρουόμενα θεμελιώδη δικαιώματα και η στάθμισή τους με βάση την αρχή της αναλογικότητας.....	Σελ.81-86
6. Η σπουδαιότητα της μελέτης εκτιμήσεως αντικτύπου.....	Σελ.86-92
7. Η Γνωμοδότηση 4/2020 ΑΠΔΠΧ.....	Σελ.92-96
Γ. Δια ζώσης εκπαίδευση και επεξεργασία προσωπικών δεδομένων.....	Σελ.96-103
1. Η επιστροφή στην τάξη όχι όμως και στην κανονικότητα.....	Σελ.96-97
2. Η αποσόβηση των κινδύνων για τα προσωπικά δεδομένα.....	Σελ.98-103
IV. Δικαστικός έλεγχος.....	Σελ.103-105
V. Συμπεράσματα τρίτου μέρους.....	Σελ.106-108
ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	Σελ.109-114
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	Σελ.115-118
Α. Νομοθετικό πλαίσιο της αναστολής της δια ζώσης εκπαίδευσης.....	Σελ.115-116
Β. Νομοθετικό πλαίσιο της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης.....	Σελ.116-118

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ/ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ/ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ ΣΕ
ΙΣΤΟΤΟΠΟΥΣ/ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ-ΕΓΚΥΚΛΙΟΙ-ΔΕΛΤΙΑ ΤΥΠΟΥ-ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ/ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΕΙΣ
ΑΠΔΠΧ-ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ-ΔΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΠΟΥ ΕΛΗΦΘΗΣΑΝ
ΥΠΟΨΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΥΝΤΑΞΗ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ**Σελ.119-125**

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το εγχείρημα της παρούσης εργασίας εδράζεται στη διάθεση να εξεταστούν από νομικής απόψεως οι ανησυχίες εκπαιδευτικών και μαθητών όσον αφορά την προστασία των προσωπικών τους δεδομένων, οι οποίες προκλήθηκαν εξαιτίας της προσωρινής αντικατάστασης του παραδοσιακού τρόπου εκπαίδευσης από την εξ αποστάσεως εκπαίδευση, ενέργεια που εντάσσεται στις επιμέρους προσπάθειες της πολιτείας να θέσει υπό διαχειρίσιμο έλεγχο την πανδημία που προκλήθηκε από τον ιό «SARS-CoV-2».

Για τον σκοπό αυτό αρχικά θα γίνει μια σύντομη ιστορική αναδρομή προκειμένου να αποτυπωθεί η νέα πραγματικότητα αλλά και οι προκλήσεις που δημιουργήσε η νόσος «Covid-19».

Κατόπιν, στο πρώτο μέρος της μελέτης θα γίνει περιορισμένης έκτασης αναφορά στα δύο θεμελιώδη δικαιώματα (Παιδεία, δημόσια υγεία), ενώ στη συνέχεια θα εξεταστεί το συνταγματικώς επιτρεπτό ή μη της αναστολής της δια ζώσης εκπαίδευσης και η υποκατάστασή της από την εξ αποστάσεως εκπαίδευση.

Ακολούθως, στο δεύτερο μέρος της εργασίας, θα αναδειχθεί η σχέση του Δημοσίου, που εν προκειμένω εκπροσωπείται από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, με τον ΓΚΠΔ σε συνθήκες κανονικότητας. Θα προηγηθεί σύντομη αναφορά στο ισχύον νομοθετικό πλαίσιο προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, καθώς και σε βασικές έννοιες.

Ενώ, στο τρίτο και τελευταίο μέρος της μελέτης, θα διερευνηθεί κατά πόσο στον καιρό της πανδημίας καταφέρνει ή όχι το Υπουργείο Παιδείας να συμμορφώνεται με τις διατάξεις του ΓΚΠΔ σε όσες περιπτώσεις απαιτείται να προβαίνει σε επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για να επιτελεί το σκοπό του, δηλαδή τη διατήρηση της επαφής των μαθητών με την εκπαιδευτική διαδικασία ακόμη και σε έκτακτες συνθήκες, όπως είναι η πανδημία που προκαλεί η νόσος «Covid-19». Προηγουμένως θα εξεταστεί το ζήτημα της νομιμότητας της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης σε σχέση με το δικαίωμα προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα με βάση το γνωστό μας ήδη εργαλείο ανάλυσης, δηλαδή την αρχή της αναλογικότητας.

Λέξεις-κλειδιά: πανδημία, Παιδεία, προσωπικά δεδομένα, εξ αποστάσεως εκπαίδευση, αναλογικότητα, Μελέτη εκτίμησης αντικτύπου.

ABSTRACT

The task of this work is based on the willingness to examine from a legal point of view the concerns of teachers and pupils with regard to the protection of their personal data caused by the temporary replacement of the traditional way of education by distance learning, which is part of the individual efforts of the State to bring under manageable control the pandemic caused by the “SARS-CoV-2” virus.

To this end, a brief historical flashback will initially be made in order to reflect the new reality and the challenges created by “Covid-19” disease.

Then, in the first part of the study, a limited reference will be made to the two fundamental rights (Education, public health), and then the constitutionally permissible or non-constitutional suspension of the traditional way of education and its substitution by distance learning will be examined.

Subsequently, in the second part of the work, the relationship between the State, represented in this case by the Ministry of Education and Religious Affairs, and the GDPR in normal conditions will be highlighted. It will be preceded by a brief reference to the current legislative framework for the protection of personal data, as well as to basic concepts.

While, in the third and final part of the study, it will be investigated whether or not the Ministry of Education manages to comply with the provisions of the GDPR in those cases where it is required to process personal data in order to achieve its purpose, i.e. maintaining pupils' contact with the educational process even in exceptional circumstances, such as the pandemic caused by “Covid-19” disease. The question of the legality of distance learning in relation to the right to protection of personal data will first be examined on the basis of our already well-known analysis tool, namely the principle of proportionality.

Keywords: *pandemic, Education, data protection, distance learning, proportionality, Data Protection Impact Assessment.*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. Ιστορική αναδρομή της πανδημίας «Covid-19»

Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας (ΠΟΥ)¹, «Covid-19» είναι η μολυσματική ασθένεια που προκαλείται από τον πιο πρόσφατα ανακαλυφθέντα κορωνοϊό (ευρεία η χρήση και της λέξεως «κορωνοϊός»).

Οι κορωνοϊοί είναι μία ομάδα ιών που συνήθως προκαλούν αναπνευστικές λοιμώξεις με ποικίλη σοβαρότητα στον άνθρωπο και στα ζώα. Εκτιμάται ότι περίπου το ένα τρίτο των λοιμώξεων ανώτερου αναπνευστικού στον άνθρωπο μπορεί να προκαλείται από κορωνοϊούς².

Αυτός ο νέος ιός, μια επιδημία πνευμονίας, ήταν άγνωστοι πριν ξεκινήσει το ξέσπασμα στην πόλη «Wuhan» (Γουχάν) της επαρχίας «Hubei» (Χουπέι) της Κίνας, τον Δεκέμβριο του 2019. Στις 9 Ιανουαρίου 2020 οι υγειονομικές αρχές της Κίνας ανακοίνωσαν ότι πρόκειται για νέο στέλεχος κορωνοϊού («2019-nCoV»). Ο κορωνοϊός που απομονώθηκε έγινε επίσημα γνωστός από τις 11 Φεβρουαρίου 2020 ως «Severe acute respiratory syndrome» (SARS) «coronavirus 2» («SARS-CoV-2»).

Στον υπόλοιπο κόσμο η νόσος μεταδόθηκε μέσω ταξιδιωτών, και ήταν τόσο ραγδαία η εξάπλωσή της, ώστε ο ΠΟΥ, ήδη από της 11 Μαρτίου 2020, ανακήρυξε τη λοίμωξη από τον κορωνοϊό ως παγκόσμια πανδημία. Ειδικότερα, ο επικεφαλής του ΠΟΥ Dr Tedros Adhanom Ghebreyesus (Τέντρος Αντάνομ Γκεμπρεγέσους), προκειμένου να καταδείξει τη σοβαρότητα της καταστάσεως κατά τη διάρκεια ενημερώσεως του Τύπου δήλωσε: *«We have therefore made the assessment that “COVID-19” can be characterized as a pandemic. Pandemic is not a word to use lightly or carelessly. It is a word that, if misused, can cause unreasonable fear, or unjustified acceptance that the fight is over, leading to unnecessary suffering and death»* (σε «ελεύθερη» μετάφραση: *«...η “COVID-19” μπορεί να χαρακτηριστεί ως πανδημία. Η πανδημία δεν είναι μια λέξη που χρησιμοποιείται με ευκολία ή επιπολαιότητα. Είναι μια λέξη που αν χρησιμοποιηθεί με λάθος τρόπο μπορεί να προκαλέσει παράλογο φόβο ή την*

¹Πρόκειται για αυτόνομο διεθνή διακρατικό οργανισμό που αποτελεί εξειδικευμένη υπηρεσία του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) και ασχολείται με τη διεθνή δημόσια υγεία. Ιδρύθηκε επίσημα το 1948 και εδρεύει στη Γενεύη, επίσημη ιστοσελίδα: <https://www.who.int/>.

² Βλ. σχετικά <https://eody.gov.gr/neos-koronaios-covid-19/>.

αδικαιολόγητη παραδοχή ότι η μάχη έχει κριθεί που οδηγεί σε αχρείαστο πόνο και θάνατο»).

Η κλινική παρουσίαση της νόσου είναι γενικά αυτή μιας αναπνευστικής λοίμωξης με σοβαρότητα συμπτωμάτων που κυμαίνεται από μια ήπια κοινή ασθένεια τύπου κρυολογήματος, σε μια σοβαρή ιογενή πνευμονία που οδηγεί σε σύνδρομο οξείας αναπνευστικής δυσχέρειας που είναι δυνητικά θανατηφόρα. Τα χαρακτηριστικά συμπτώματα περιλαμβάνουν πυρετό, βήχα και δύσπνοια, αν και μερικοί ασθενείς μπορεί να είναι ασυμπτωματικοί. Επιπλοκές της σοβαρής νόσου περιλαμβάνουν, αλλά δεν περιορίζονται σε, πολυοργανική ανεπάρκεια, σηπτικό σοκ, και φλεβική θρομβοεμβολή³. Ο πρόεδρος του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (ΕΚΠΑ) καθ. Μελέτιος-Αθανάσιος Κ. Δημόπουλος επισημαίνει ότι τα δεδομένα υποδεικνύουν ότι η νόσος «Covid-19» πρέπει να θεωρηθεί συστηματική νόσος που πλήττει πολλαπλώς τον οργανισμό μας (καρδιαγγειακό, αναπνευστικό, γαστρεντερικό, νευρολογικό, αιμοποιητικό, ανοσοποιητικό, δέρμα)⁴.

Μάλιστα, οι επιστήμονες της υγείας έχουν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι η νόσος «Covid-19» έχει μακροχρόνιες επιπτώσεις. Πολλοί είναι εκείνοι που αντιμετωπίζουν συμπτώματα και εβδομάδες ή μήνες αφότου αναμενόταν να αναρρώσουν, ή εμφανίζουν νέα προβλήματα που επιδρούν δυσμενώς στη φυσική τους κατάσταση, όπως ενδεικτικά ακραία κόπωση, προβλήματα μνήμης, καρδιακά προβλήματα, κυμαινόμενη πίεση, ζάλη ακόμα και τριχόπτωση. Οι γιατροί ονομάζουν την κατάσταση «μετά-οξεία-Covid» ή «επίμονη Covid» και τους τρόπων τινά ιαθέντες συνήθως ως «μακροχρόνιους μεταφορείς» ή πάσχοντες από μακρά «Covid»⁵.

³ Βλ. σχετικά BMJ Best Practice, Coronavirus disease 2019 (COVID-19) στην ηλεκτρονική έκδοση του ιατρικού περιοδικού British Medical Journal, διαθέσιμο σε:

<https://bestpractice.bmj.com/topics/en-gb/3000201/pdf/3000201/Coronavirus%20disease%202019%20%28COVID-19%29.pdf>.

⁴ Θ. Δημόπουλος, Γιατί η Covid-19 είναι μία πολυσυστηματική νόσος, Ηλεκτρονική έκδοση εφημερίδας «Capital.gr», Παρασκευή 15 Μαΐου 2020, διαθέσιμο σε: <https://www.capital.gr/epikairota/3453623/th-dimopoulos-giati-i-covid-19-einai-mia-polusustimatiki-nosos>.

⁵ Βλ. σχετικά, THE WALL STREET JOURNAL, U.S. Doctors Begin to Crack Covid's Mysterious Long-Term Effects Severe fatigue, memory lapses, heart problems affect patients who weren't that badly hit initially; 'It's been so long', By Sarah Toy, Sumathi Reddy and Daniela Hernandez Nov. 1, 2020,

Επίσης, ολοένα και συχνότερα παρατηρούνται περιστατικά επαναληπτικής λοίμωξης. Η επανα-μόλυνση ενός ατόμου υποδηλώνει ότι σε ορισμένους ανθρώπους δεν διατηρούνται αρκετά αντισώματα ικανά να κρατήσουν τον ιό «SARS-CoV-2» μακριά από τον οργανισμό τους, ενώ δυστυχώς σε κάποιες περιπτώσεις η επανα-λοίμωξη καταλήγει να είναι θανατηφόρα. Αυτό καταδεικνύει ότι η φυσική ανοσία στη συγκεκριμένη λοίμωξη δεν είναι ο «μίτος της Αριάδνης» για την επίλυση τούτου του δυσεπίλυτου παγκόσμιου προβλήματος.

Όπως χαρακτηριστικά γράφει τον Μάρτιο του 2020 ο συγγραφέας Paolo Giordano⁶ «ο ιός «CoV-2» δεν ενδιαφέρεται για την ηλικία, το φύλο, την εθνικότητα, τις προσωπικές μας προτιμήσεις. Για τον ιό, ολόκληρο το ανθρώπινο είδος εμπίπτει σε μια από τις τρεις παρακάτω κατηγορίες: τους επίνοσους, σ' εκείνους δηλαδή που μπορεί να μολύνει, στους μολυσμένους και στους αναρρώσαντες ή ανοσοποιημένους, που δεν μπορεί να μολύνει». Επίσης, σε άλλο σημείο του βιβλίου του αναφέρει «είναι γεγονός ότι ο «CoV-2» μας βρήκε απροετοίμαστους και άοπλους, χωρίς αντισώματα, χωρίς εμβόλια. Η καινοτομία του ιού έγκειται στο ότι είμαστε όλοι επίνοσοι. Επομένως, πρέπει να αντισταθούμε για το απαιτούμενο χρονικό διάστημα. Το μοναδικό μας εμβόλιο προς το παρόν είναι μια λίγο δυσάρεστη μορφή σύνεσης».⁷

Ήδη στην παγκόσμια κοινότητα, από την εμφάνιση της νόσου μέχρι και τον Απρίλιο του 2021, ο αριθμός των θανάτων τείνει να προσεγγίσει τα τρία εκατομμύρια (2.915.972,00), ενώ ήδη σημειώνονται πάνω από εκατόν τριάντα εκατομμύρια (134.719.328,00) μολύνσεις. Εκτιμάται ωστόσο πως τα στατιστικά δεδομένα θα ήταν «επί τα χείρω» διαφορετικά εάν οι εισηγήσεις των αρμόδιων υγειονομικών αρχών (εθνικών και διεθνών) περί της επικινδυνότητας του ιού και της επιτακτικότητας λήψεως δραστικών μέτρων δεν έβρισκαν «ευήκοα ώτα» σε κυβερνήσεις και παγκόσμιους οργανισμούς.

διαθέσιμο σε: <https://www.wsj.com/articles/doctors-begin-to-crack-covids-mysterious-long-term-effects-11604252961>.

⁶ Paolo Giordano, περί μετάδοσης, Επιστήμη, άνθρωπος και κοινωνία στην εποχή της πανδημίας, ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΣΩΤΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΤΑΚΗ, 2020, σελ. 18.

⁷ Βλ. Paolo Giordano, ό.π. (υποσ. 6), σελ. 32.

II. Συνταγματικοί προβληματισμοί από την ανάγκη ανάσχεσης του ιού

Καθώς λοιπόν ο «SARS-CoV-2» αποδείχθηκε ως ένας ιδιαίτερα θανατηφόρος ιός που μας υποχρέωσε αίφνης να επανα-διεκδικήσουμε το «ζην» καταργώντας ουκ ολίγες σταθερές εκ των «*sine qua non*» της παγκοσμιοποιημένης αντίληψής μας περί του «ευ ζην»⁸ κρίθηκε επιβεβλημένο να αναχαιτισθεί η εξάπλωσή του με συνέπεια την ανάγκη λήψης ιδιαζόντων μέτρων. Αρχικά τα μέτρα είχαν τοπικό χαρακτήρα. Η ραγδαία ωστόσο εξάπλωση του ιού σύντομα οδήγησε στη λήψη οριζόντιων μέτρων με κορυφαίο αυτό της καθολικής απαγόρευσης των μετακινήσεων («κοινωνική αποστασιοποίηση», ή κατά άλλους «κατ' οίκον περιορισμός») στο σύνολο της επικράτειας που εφαρμόστηκε σε πολλές χώρες μεταξύ των οποίων και στη χώρα μας⁹.

Κοινή διαπίστωση ότι η πανδημία του κορωνοϊού έγινε η σύγχρονη πρόκληση των εθνικών συνταγμάτων, καθώς έπρεπε σε χώρες με δημοκρατικό πολίτευμα, όπως η δική μας, να εντοπιστούν τα εργαλεία εκείνα που θα επέτρεπαν την επιβολή περιοριστικών μέτρων με ταυτόχρονη διατήρηση του δημοκρατικού χαρακτήρα του πολιτεύματος. Άλλως ειπείν, τέθηκε επί τάπητος η αναζήτηση του άκρου ορίου χαλάρωσης του προστατευτικού πεδίου των συνταγματικών δικαιωμάτων ως απόρροια της χρήσης της έννοιας του δημοσίου συμφέροντος με απώτατο στόχο να μην διαρρηχθούν τα όρια της έννομης τάξης.

Ένα κράτος δικαίου και μετά την επιβολή των περιοριστικών μέτρων έπρεπε να παραμείνει κράτος δικαίου, ενώ έπρεπε και ο λαός να παραμείνει κυρίαρχος εντός των ορίων που θέτει το Σύνταγμα, το οποίο ο ίδιος έχει θεσπίσει¹⁰. «*Δια του Συντάγματος ο λαός έχει “αυτοδεσμευθή” να εκφράζη εν τω πλαισίου αυτού την θέλησιν, καθ’ ωρισμένον νομικώς οργανωμένον τρόπον*», κατά τον Αριστόβουλο Μάνεση. Αυτή η αυτοδέσμευση του λαού οδηγεί παραπέρα στη σκέψη ότι τα

⁸ Παπανικολάου Αικατερίνα, COVID-19 και επικοινωνιακό απόρρητο, Syntagma Watch, 31.08.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/covid-19-kai-epikoinoniako-aporritho/>

⁹ Βλ. υπ’ αριθμόν Δ1α/Γ.Ποικ20036 κοινή υπουργική απόφαση, ΦΕΚ Τεύχος Β’ 986/22.03.2020, διαθέσιμο σε: <http://www.et.gr/>.

¹⁰ Χαράλαμπος Κουρουνδής, Το αντιπροσωπευτικό σύστημα στη σκέψη του Αριστόβουλου Μάνεση και το αίτημα διεύρυνσης της δημοκρατικής του νομιμοποίησης, 28.06.2019, διαθέσιμο σε: <https://www.constitutionalism.gr/to-antiprosopseftiko-sistema-sti-skepsi-tou-aristovoulou-manesi/>.

δικαιώματα είναι εξ ορισμού προορισμένα να περιορίζονται. Αυτή είναι η καταστατική προϋπόθεση της κοινωνικής μας συμβίωσης¹¹.

Τα μέτρα που επελέγησαν, προκειμένου να αποτραπεί η διασπορά του θανατηφόρου ιού, αγγίζουν όλους τους τομείς της κοινωνικής συμβίωσης. Με εκκίνηση από την απαγόρευση της σωματικής κίνησης, οδηγηθήκαμε αυτομάτως, εν είδει «ντόμινο», σε σωρεία απαγορεύσεων στην άσκηση αλυσίδας θεμελιωδών δικαιωμάτων. Διότι, η ελευθερία της κίνησης και της μετακίνησης είναι αυτή που γέννησε ιστορικά την αγορά, είναι αυτή που γέννησε την πολιτική, είναι αυτή που γέννησε τον δημόσιο χώρο, είναι αυτή που γέννησε, σε μεγάλο βαθμό, την ελευθερία της πολιτικής σκέψης, της έκφρασης, της διάδοσης των ιδεών, τη θρησκευτική ελευθερία¹². Ως εκ τούτου, πιο επίκαιρο από ποτέ βρέθηκε να είναι το ζήτημα της σταθμίσσεως των θεμελιωδών δικαιωμάτων που συνιστά τον τρόπο από τον οποίο μπορούμε όλοι, νομικοί ή μη, να αντιληφθούμε τη συνταγματικότητα ενός μέτρου. Πρόκειται για εργαλείο ανάλυσης που πρέπει να χειρίζεται κάθε πολίτης, αφού αφορά ατομικά του δικαιώματα. Καθίσταται αντιληπτό σε όλους, δηλαδή και σε μη νομικούς, ότι όσο εντονότερος είναι ένας περιορισμός, τόσο επιτακτικότερη και η ανάγκη να δικαιολογηθεί τη λήψη του.

Βέβαια, υπάρχει κάτι που διαφοροποιεί ριζικά την παρούσα περίσταση από τις συνήθεις περιπτώσεις ελέγχου της αναλογικότητας, καθιστώντας δυσχερές το εγχείρημα ακόμα και για τους ειδικούς (νομικούς). Είναι ακριβώς η εγγενής αβεβαιότητα που κυριαρχεί ως προς τον έλεγχο της συνδρομής των προϋποθέσεων της. Το εάν και κυρίως το πόσο θα περιορισθούν χρονικά και θεματικά οι ελευθερίες (έκταση και χρονική διάρκεια περιορισμών) δεν φαίνεται πλέον να εξαρτάται, όπως σε περιόδους κανονικότητας, από τον λογικό ή τον εμπειρικό έλεγχο της αποτελεσματικότητας των μέτρων, με βάση την εξέλιξη της κρίσης, αλλά

¹¹ Καραβοκύρης Γιώργος, Πανδημία και Δίκαιο: Τα ηθικοπολιτικά μαθήματα της κρίσης, Syntagma Watch, 18.03.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/pandimia-kai-dikaio-ta-ithikopolitika-mathimata-tis-krisis/>.

¹² Ευάγγελος Βενιζέλος, Πανδημία, Θεμελιώδη Δικαιώματα και Δημοκρατία, απομαγνητοφώνηση της εισαγωγής σε διαδικτυακό μεταπτυχιακό μάθημα Συνταγματικού Δικαίου της 23^{ης}.3.2020 στη Νομική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Εφημερίδα «Το Βήμα», 01.04.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.tovima.gr/2020/04/01/%CE%B1%CF%84%CE%B1%CE%BE%CE%B9%CE%BD%CF%8C%CE%BC%CE%B7%CF%84%CE%B1/eyaggelos-venizelos-pandimia-themelioti-dikaiomata-kai-dimokratia/>.

αποκλειστικά από τα τεχνοκρατικά πορίσματα των «ειδικών». Αυτά με τη σειρά τους, εμφανίζονται ως «αυταπόδεικτα», αδιαμφισβήτητα και εξοπλισμένα με μια καθολική ορθολογικότητα, έναντι της οποίας οι έννοιες της «αυθαιρεσίας» και του «πρόδηλου σφάλματος» χάνουν μεγάλο μέρος από την αξία τους¹³.

Είναι γεγονός επίσης ότι οι ανασφάλειες που παράχθηκαν από την ορμητική επίθεση του ιού «SARS-CoV-2» στις κοινωνίες επιδρούν με δύο διαφορετικές όψεις: Αφ' ενός, παράγουν δυσπιστία έναντι του κράτους και ειδικότερα ως προς την αποτελεσματικότητά του, αλλά και ως προς την τήρηση της νομιμότητας, αφ' ετέρου, οδηγούν σε υποχώρηση ορισμένων προτεραιοτήτων του πολίτη, σχετικών με την προάσπιση δικαιωμάτων του, χάριν της διασφάλισης των πρωταρχικών, «υπαρξιακών» αγαθών της ζωής και της ασφάλειας¹⁴.

Περαιτέρω, η σκέψη ότι η πρωτόγνωρης έκτασης ψηφιακή παραγωγή και διακίνηση εικόνων οδηγεί προς την εξαϋλωση των αγαθών και σχέσεων, μετατρέποντας τα ίδια τα δρώντα υποκείμενα σε εικόνες, που εργάζονται, επικοινωνούν, εκπαιδεύονται, διασκεδάζουν, ασκούν εξουσία, αλλά και επιτηρούνται¹⁵ αναγκαία συνέχεται με μια άλλη σκέψη, αυτή της δυνατότητας ή μη προστασίας των δρώντων υποκειμένων από την επεξεργασία των προσωπικών τους δεδομένων.

Στο πλαίσιο της παρούσης μελέτης θα περιοριστούμε στην ανάδειξη των προβληματισμών που προκλήθηκαν, αναφορικά με την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο χώρο της Παιδείας, εξαιτίας των μέτρων που ελήφθησαν για την αντιμετώπιση της πανδημίας, καθώς και στην παρουσίαση και αξιολόγηση των νομοθετικών επιλογών για την επίλυσή τους.

Αναμφίβολα από την πανδημία επηρεάστηκε η ελευθερία της εκπαίδευσης με την παραδοσιακή της μορφή, δηλαδή της εκ του πλησίον οργανωμένης διδασκαλίας και οδηγηθήκαμε σε μορφές εξ αποστάσεως εκπαίδευσης σε μια προσπάθεια να δημιουργηθούν αντίβαρα για να κρατηθεί ζωντανή η συνταγματική αποστολή του

¹³ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Ι. ΠΑΠΑΤΟΛΙΑΣ, Η «ΕΠΟΜΕΝΗ ΜΕΡΑ» ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΣΜΟΥ, ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟΙ (ΑΝΑ) ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΑΝΔΗΜΙΑ, ΣΕΙΡΑ: ΠΟΛΙΤΕΙΑ-ΘΕΣΜΟΙ-ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ, 2020, σελ. 37.

¹⁴ ΞΕΝΟΦΩΝ ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ, ΠΑΝΔΗΜΙΑ, ΒΙΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, Ο ΚΟΣΜΟΣ ΜΕΤΑ ΤΟΝ COVID-19, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ, 2020, σελ. 39.

¹⁵ Βλ. ΞΕΝΟΦΩΝ ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ, ό.π. (υποσ. 14), σελ. 41.

Κράτους, όπως περιγράφεται στο άρθρο 16 Συντ., τα οποία ωστόσο έθεσαν καίρια ερωτήματα σχετικά με την προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, τόσο των διδασκόντων-εργαζομένων, όσο και των διδασκομένων, παιδιών, ως επί το πλείστον. Ερωτήματα, κατά βάση, περί της συμβατότητας της σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, και ότι τούτη συνεπάγεται, με τις διατάξεις του Γενικού Κανονισμού Προστασίας Δεδομένων (ΓΚΠΔ) και του ν. 4624/2019. Αλλά και έτερης φύσεως ερωτήματα, τα οποία ήρθαν στο προσκήνιο εξαιτίας των μέτρων που ελήφθησαν με γνώμονα την προστασία της δημόσιας υγείας και στόχο την αποφυγή διάδοσης του ιού «SARS-COV-2» κατά τη λειτουργία των εκπαιδευτικών μονάδων.

Πρόκειται εν προκειμένω για εμπλοκή του δημοσίου συμφέροντος, ήτοι της δημόσιας υγείας, η οποία βρίσκεται σε πολλά συνταγματικά κείμενα μεταξύ των λόγων που δικαιολογούν τον περιορισμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων, με το δικαίωμα στην εκπαίδευση και το δικαίωμα της ιδιωτικότητας και προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα¹⁶ που προστατεύονται συνταγματικά το μιν πρώτο ως ένα πλέγμα επιμέρους ελευθεριών, δικαιωμάτων και εγγυήσεων, που όλα συντείνουν στην προαγωγή του συνταγματικού αγαθού της παιδείας, τα δε επόμενα ως ένας απαραβίαστος πυρήνας της ζωής κάθε ανθρώπου, στον οποίο δεν μπορεί να διεισδύσει το Κράτος ή τρίτοι.

¹⁶ ΦΕΡΕΝΙΚΗ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΟΥΤΝΑΤΖΗ, Η προστασία προσωπικών δεδομένων σε περίοδο πανδημίας, 28.03.2020, διαθέσιμο σε: https://www.constitutionalism.gr/2020-03-28_panagopoulou-privacy-koronavirus/.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ ΣΤΟ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ

Ι. Το δικαίωμα στην εκπαίδευση

Ο όρος «Παιδεία», είναι όρος πολυδιάστατος, ως εκ τούτου επιδέχεται πολλούς και διαφορετικούς ορισμούς. «*Stricto sensu*» Παιδεία και Εκπαίδευση ταυτίζονται, ενώ «*latto sensu*» Παιδεία είναι η καλλιέργεια του ανθρώπου γενικά. Στην αγγλοσαξονική ορολογία αναφέρεται ως «culture»¹⁷. Το δικαίωμα στην Παιδεία/Εκπαίδευση είναι ίσως το πιο πολυσύνθετο από τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται στο ελληνικό Σύνταγμα. Στην παρούσα μελέτη ενδιαφέρουν κυρίως οι παρ. 2, 3 και 4 του άρθρου 16 του Συντάγματος.

Ειδικότερα, στο συνταγματικό κείμενο¹⁸ και συγκεκριμένα στην παρ. 2 του άρθρου 16 αναφέρεται πως *«Η παιδεία αποτελεί βασική αποστολή του Κράτους και έχει σκοπό την ηθική, πνευματική, επαγγελματική και φυσική αγωγή των Ελλήνων, την ανάπτυξη της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης και τη διάπλασή τους σε ελεύθερους και υπεύθυνους πολίτες»*.

Περαιτέρω στην παρ. 3 του ιδίου ως άνω άρθρου γίνεται μνεία ότι *«Τα έτη υποχρεωτικής φοίτησης δεν μπορεί να είναι λιγότερα από εννέα»*, ενώ στην παρ. 4 ορίζεται ότι *«Όλοι οι Έλληνες έχουν δικαίωμα δωρεάν παιδείας, σε όλες τις βαθμίδες της, στα κρατικά εκπαιδευτήρια. Το Κράτος ενισχύει τους σπουδαστές που διακρίνονται, καθώς και αυτούς που έχουν ανάγκη από βοήθεια ή ειδική προστασία, ανάλογα με τις ικανότητές τους»*.

Από τα ανωτέρω παρατηρούμε ότι το δικαίωμα στην εκπαίδευση συγκροτούν, καταρχάς, μια σειρά από ατομικές ελευθερίες, όπως η ελευθερία της διδασκαλίας και η γενική ελευθερία της παιδείας, που κατοχυρώνουν ένα πεδίο ελεύθερης δράσης του ατόμου απέναντι σε κρατικές παρεμβάσεις. Παράλληλα όμως, η εκπαίδευση ανάγεται σε αποστολή του κράτους, η οποία θεμελιώνει επιμέρους

¹⁷ Φραγκοπούλου Ειρήνη, Η παιδεία και η συνταγματική της κατοχύρωση, Εκδόσεις ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, ΑΘΗΝΑ-ΚΟΜΟΤΗΝΗ 1986, σελ. 9.

¹⁸ Βλ. Σύνταγμα της Ελλάδας, ΦΕΚ Τεύχος Α' 211/24.11.2019, διαθέσιμο σε: <https://www.hellenicparliament.gr/Vouli-ton-Ellinon/To-Politevma/Syntagma/>.

υποχρεώσεις των κρατικών οργάνων και ιδίως του νομοθέτη, όπως την ανάπτυξη και προαγωγή της έρευνας και της διδασκαλίας ή την υποχρέωση παροχής εκπαίδευσης σε όλες τις βαθμίδες. Στις κρατικές αυτές υποχρεώσεις αντιστοιχούν κοινωνικά δικαιώματα, όπως καταρχήν το γενικό δικαίωμα πρόσβασης στην εκπαίδευση ή, ειδικότερα, το δικαίωμα δωρεάν παιδείας. Τέλος, ένα ιδιαίτερο στοιχείο του δικαιώματος στην εκπαίδευση είναι ότι σ' αυτό περιλαμβάνεται και μια θεμελιώδης υποχρέωση του πολίτη, η εννιάχρονη υποχρεωτική εκπαίδευση¹⁹. Με την διάταξη αυτή δηλαδή εισάγεται μια εξαίρεση στην αρνητική ελευθερία της παιδείας, καθιερώνεται η αρχή της υποχρεωτικής φοίτησης κατά τα πρώτα εννέα (9) έτη. Η υποχρεωτικότητα αυτή δεν αναφέρεται μόνο στον φορέα του δικαιώματος, αλλά και προς τα πρόσωπα που έχουν την επιμέλεια των παιδιών, τα οποία οφείλουν να μεριμνούν σχετικά. Δεδομένου δε ότι το Σύνταγμα καθορίζει την κατώτατη και όχι την ανώτατη διάρκεια της παιδείας, συνάγεται το συμπέρασμα ότι ο νόμος μπορεί να αυξήσει τα έτη της υποχρεωτικής φοιτήσεως²⁰.

Μια επίσης διαπίστωση της απλής ανάγνωσης των άνω διατάξεων είναι ότι οι τελευταίες δεν περιέχουν «επιφύλαξη νόμου». Ο συνταγματικός νομοθέτης με τη μη αναγραφή της επιφυλάξεως νόμου θέλησε προφανώς να προστατεύσει τούτο το δικαίωμα περισσότερο σε σύγκριση με τα άλλα που κατοχυρώνονται υπό την επιφύλαξη νόμου.

Ως εκ τούτου, ο κοινός νομοθέτης μπορεί να διαπιστώσει τους περιορισμούς εκείνους, οι οποίοι προβλέπονται ρητά ή σιωπηρά από τις επιμέρους συνταγματικές διατάξεις. Μπορεί δηλαδή να καθορίσει μόνο τους ενυπάρχοντες ή συμφυείς περιορισμούς του προστατευόμενου ατομικού δικαιώματος. Ως τέτοιοι περιορισμοί θεωρούνται τα δικαιώματα των άλλων και οι άλλες συνταγματικά προστατευόμενες αξίες. Οι περιορισμοί αυτοί στηρίζονται στην ενότητα του Συντάγματος, από την

¹⁹ Ακρίτας Καϊδατζής, Το δικαίωμα δωρεάν παιδείας μεταξύ (συνταγματικού) δικαίου και (νομοθετικής) πολιτικής. Με αφορμή την απόφαση για τα δίδακτρα στις μεταπτυχιακές σπουδές, 09.04.2013, διαθέσιμο σε: <https://www.constitutionalism.gr/2558-to-dikaiwma-dwrean-paideias-metaxy-syntagmatikoy-d/>.

²⁰ Π. Δ. ΔΑΓΓΟΓΛΟΥ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Α΄, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, ΑΘΗΝΑ-ΚΟΜΟΤΗΝΗ 1991, σελ. 719.

οποία προκύπτει ότι όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα (με ή χωρίς ρητή επιφύλαξη) περιορίζονται από άλλες συνταγματικές αξίες²¹.

Τέλος, από την ίδια τη διατύπωση του άρθρου 16 παρ. 2 Συντ. προκύπτει ότι ο συντακτικός νομοθέτης περιορίζεται σε μια γενική στοχοθέτηση, καταλείποντας τη διακριτική ευχέρεια επιλογής των μέσων παροχής εκπαιδεύσεως στον κοινό νομοθέτη²².

II. Τα δικαιώματα στη ζωή και στην υγεία-διασύνδεση με την έννοια του δημοσίου συμφέροντος

Τα έννομα αγαθά της ζωής και της υγείας έχουν την μορφή ατομικών (υποκειμενικών) θεμελιωδών δικαιωμάτων που προστατεύονται, το μεν δικαίωμα στην ζωή από τα άρθρα 2 παρ. 1 και 5 παρ. 2 Συντ., το δε δικαίωμα στην υγεία από το άρθρο 5 παρ. 5 Συντ. ως αμυντικό θεμελιώδες δικαίωμα. Το δικαίωμα στην υγεία ωστόσο προστατεύεται και από το άρθρο 21 παρ. 3 Συντ. ως κοινωνικό θεμελιώδες δικαίωμα. Στις άνω διατάξεις, ως «υγεία» νοείται αφ' ενός η κατάσταση σωματικής και ψυχικής ευεξίας και αφ' ετέρου, η δημόσια υγεία.

Το δικαίωμα στην υγεία ως ατομικό δικαίωμα υποχρεώνει τόσο τα κρατικά όργανα όσο και κάθε άλλο δημόσιο ή ιδιωτικό υποκείμενο να απέχουν από ενέργειες που προσβάλλουν την υγεία των πολιτών ή περιορίζουν την ελευθερία τους να αποφασίζουν για θέματα που αφορούν την υγεία τους²³. Ενώ, η κοινωνική έκφανση του δικαιώματος στην υγεία συνίσταται στο ότι το Κράτος υποχρεούται να παρέχει υπηρεσίες ή να προβαίνει σε ενέργειες που προάγουν, διατηρούν ή αποκαθιστούν την υγεία των ανθρώπων. Υπό αυτό το πρίσμα, η πολιτεία οφείλει να λάβει μέτρα καταπολεμήσεως της επιδημίας χάριν προστασίας της δημόσιας υγείας²⁴.

²¹ Αθανάσιος Γ. Ράικος, ΓΕΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΟΛΟΓΙΑ & Συνταγματικό Δίκαιο III, Θεμελιώδη δικαιώματα, 5^η έκδοση, ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ, 2018, σελ. 181.

²² Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, Βιντεοσκόπηση σχολικών μαθημάτων σε περίοδο πανδημίας, Syntagma Watch, 07.05.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/videoskopisi-sxolikon-mathimatou-se-periodo-pandimias/>.

²³ Βλ. ΞΕΝΟΦΩΝ ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ, ό.π. (υποσ.14), σελ. 83.

²⁴ Βλ. Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, ό.π. (υποσ. 22).

Παράλληλα τα ως άνω δικαιώματα συνθέτουν και την δημόσια υγεία ως συλλογικό έννομο αγαθό, αναμφίβολα άξιο προστασίας ως τέτοιο²⁵. Η πανδημία βέβαια ανέδειξε και μια νέα όψη του δικαιώματος στην υγεία: την έννοια του καθήκοντος απέναντι στην υγεία, ενός καθήκοντος απέναντι στον εαυτό μας, απέναντι στους άλλους, απέναντι στο ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό. Από αυτή την άποψη το δικαίωμα στην υγεία περιλαμβάνει πλέον το καθήκον όλων να μη νοσήσουν, να μη μεταδώσουν τη νόσο ή ακόμα και να μη θέσουν μπροστά σε αδυναμία εκπλήρωσης του ρόλου του το σύστημα υγείας²⁶.

Το ότι τα ως άνω θεμελιώδη δικαιώματα (ζωή και υγεία) αποτελούν έννομα αγαθά συνταγματικής περιωπής αναβαθμίζει και σε τυπικό αλλά και σε ουσιαστικό επίπεδο την ανάγκη προστασίας τους.

Μάλιστα, η προστασία της δημόσιας υγείας υπόκειται αναντίρρητα στην έννοια του δημοσίου συμφέροντος, το οποίο λαμβάνεται υπ' όψιν για την επιβολή περιορισμών στο πεδίο προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων ή για την αναγνώριση συγκεκριμένων υποχρεώσεων προστασίας στο πλαίσιο λειτουργίας των κοινωνικών ιδίως δικαιωμάτων.

Σημειωτέον ότι στο Σύνταγμα υπό την τυπική του έννοια δεν περιλαμβάνεται ορισμός της έννοιας του «δημοσίου συμφέροντος». Μάλιστα, στο συνταγματικό κείμενο ρητή αναφορά στο δημόσιο συμφέρον γίνεται σε τέσσερις (4) περιπτώσεις (άρθρο 17 παρ. 1, άρθρο 33 παρ. 2, άρθρο 24 παρ. 1 και άρθρο 106 παρ. 1).

Το δημόσιο συμφέρον θεωρητικά εκφράζει το συμφέρον της ολότητας της κοινωνίας. Πρόκειται για νομική έννοια, διότι καθορίζεται από τους κανόνες δικαίου και μόνο μέσω αυτών μπορεί να υπάρξει και να λειτουργήσει εντός της έννομης τάξης, παράγοντας τις αντίστοιχες έννομες συνέπειες²⁷, η οποία ωστόσο (νομική έννοια)

²⁵ Χαράλαμπος Μ. Τσιλιώτης, Πανδημία και περιοριστικά μέτρα Περιορισμοί στα θεμελιώδη δικαιώματα και αρχή της επιφύλαξης του νόμου (Μέρος Ι), Syntagma Watch, 07.04.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/pandimia-kai-perioristika-metra-periorismoi-sta-themelioti-dikaiomata-kai-arxi-tis-epifilaxis-tou-nomou-meros-i/>.

²⁶ Βλ. ΞΕΝΟΦΩΝ ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ, ό.π. (υποσ.14), σελ. 83.

²⁷ ΕΥΓΕΝΙΑ Β. ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ, Η έννοια του δημοσίου συμφέροντος (Γενικό Διοικητικό Δίκτυο, Διαδικτυακό μάθημα της 24-03-2020), διαθέσιμο σε: www.prevedourou.gr/η-έννοια-του-δημοσίου-συμφέροντος-γεν/.

τυγχάνει αόριστη με μεγάλη ελαστικότητα κατά την οριοθέτησή της²⁸. Κατά τον Επαμεινώνδα Π. Σπηλιωτόπουλο²⁹ «συμφέρον», γενικά, είναι η χρησιμότητα ή ωφέλεια που έχουν για ένα πρόσωπο, για διαφόρους λόγους, είτε οι υπηρεσίες άλλων ανθρώπων είτε οι σχέσεις με αυτούς ή ορισμένα πράγματα είτε νομικές ρυθμίσεις ή πραγματικές καταστάσεις ή δραστηριότητες, ενώ καθίσταται «Δημόσιο» όταν υποκείμενό του είναι ο λαός, που έχει οργανωθεί με την έννομη τάξη σε κράτος.

Πάντως, το δημόσιο συμφέρον δεν βρίσκεται ούτε πέραν ούτε υπεράνω της νομιμότητας, αποτελεί στοιχείο εσωτερικό της και εντάσσεται σε αυτήν. Υπό αυτή την έννοια, προσδιορίζεται από το νομοθέτη με όριο τις διατάξεις του Συντάγματος και της ευρωπαϊκής νομοθεσίας. Συνιστά μια νομική πράξη που δεν είναι υπεράνω του δικαστικού ελέγχου. Ως εκ τούτου, οι λόγοι του δημοσίου συμφέροντος πρέπει να εξειδικεύονται, τούτ' έστιν να προκύπτουν από την αιτιολογία της διοικητικής πράξεως³⁰.

III. Η αναστολή της δια ζωής εκπαίδευσης και η υποκατάστασή της από την εξ αποστάσεως εκπαίδευση χάριν της δημόσιας υγείας

Η διαφύλαξη της ζωής και της υγείας του πληθυσμού αποτελεί εκείνη την επιτακτική κοινωνική ανάγκη που δικαιολογεί την πρόταξη των εννόμων τούτων αγαθών έναντι της παραδοσιακής διαδικασίας εκπαίδευσης, χωρίς ωστόσο η υπεροχή αυτή του δικαιώματος στη ζωή και στην υγεία να νοείται με την τυπική έννοια της υπέρτερης τυπικής ισχύος τους, η οποία βέβαια με βάση την αρχή της ενότητας του Συντάγματος δεν γίνεται αποδεκτή, αλλά της ανώτερης κοινωνικής και ηθικοπολιτικής σημασίας

²⁸ ΦΕΡΕΝΙΚΗ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΟΥΤΝΑΤΖΗ, Ο θεσμός του μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος (whistleblowing) Μια ηθικο-συνταγματική θεώρηση, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ, ΑΘΗΝΑ-ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2016, σελ. 7 επ.

²⁹ ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ Π. ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ, ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ, Ι, ΟΓΔΟΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, ΑΘΗΝΑ-ΚΟΜΟΤΗΝΗ 1997, σελ. 89 επ.

³⁰ Βλ. ΦΕΡΕΝΙΚΗ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΟΥΤΝΑΤΖΗ, ό.π. (υποσ. 16).

που έχουν, όπως και για το σύνολο της έννομης τάξης την οποία διαπερνούν, η οποία (αξία) οπωσδήποτε βαρύνει κατά την διαδικασία στάθμισης³¹.

Εφόσον, το χαρακτηριστικό γνώρισμα του νέου κορωνοϊού είναι η μη προβλεψιμότητα της συμπεριφοράς του, το μέτρο του περιορισμού των κοινωνικών επαφών, στο οποίο εντάσσεται και η προσωρινή αναστολή των εκπαιδευτικών δομών δεν θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι είναι παράλογο και προδήλως εσφαλμένο. Σε περίπτωση που νοσήσει μεγάλο μέρος του πληθυσμού λόγω του συγχρωτισμού πολλών παιδιών στο σχολείο και μεταδόσεως του ιού στο ευρύτερο οικογενειακό και κοινωνικό τους περιβάλλον και αναπόφευκτα αποβιώσει κάποιο ποσοστό αυτού του νοσούντος πληθυσμού, αυτό θα επιβαρύνει καταφανώς το δημόσιο συμφέρον ποικιλοτρόπως: ψυχικώς, πνευματικώς, πληθυσμιακώς και οικονομικώς³².

Η επίδραση επομένως την πανδημίας στο θεμελιώδες δικαίωμα της εκπαίδευσης συνίσταται στην προσωρινή υποκατάσταση της δια ζώσης εκπαίδευσης από την ψηφιακή εκπαίδευση. Η παροχή εκπαίδευσης πρέπει συνεχιστεί ακώλυτα, ωστόσο επιβάλλεται από τις έκτακτες συνθήκες να λαμβάνει χώρα με εκείνα τα μέσα που δεν θα επιβαρύνουν τη δημόσια υγεία. Οποιοσδήποτε συγχρωτισμός, πολλών μαθητών και εκπαιδευτικών, σε περίοδο εξάρσεως της πανδημίας, έρχεται σε σύγκρουση με το αγαθό της δημόσιας υγείας. Συνεπώς, είναι αναγκαία η λήψη κατάλληλων μέτρων για την παροχή εκπαιδεύσεως κατά τρόπο που δεν πλήττεται η δημόσια υγεία³³.

Με άλλα λόγια, η διατήρηση ζωντανής της εκπαιδευτικής διαδικασίας παρά τη σοβαρότητα της υγειονομικής κρίσης επιβάλλεται καθώς οι θεμελιώδεις αρχές και αξίες του Συντάγματος δεν αναστέλλονται ούτε υποβαθμίζονται κατά τη διάρκεια της κρίσης³⁴. Το Σύνταγμα δεν καλείται σε περιόδους πανδημίας να επιτύχει κάτι

³¹ Τσιλιώτης Χαράλαμπος, Πανδημία και Περιοριστικά μέτρα (Μέρος II): Οι αρχές της αναλογικότητας και της απαγόρευσης παραβίασης του πυρήνα του δικαιώματος, Syntagma Watch, 09.04.2020, διαθέσιμο σε:

<https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/pandimia-kai-perioristika-metra-meros-ii-oi-arxes-tis-analogikotitas-kai-tis-apagorefsis-paraviasis-tou-pirina-tou-dikaiomatos/>.

³² Βλ. Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, ό.π. (υποσ. 22).

³³ Βλ. Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, Ζητήματα συνταγματικότητας στην εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση, Μελέτες-Απόψεις, ΕφημΔΔ-3/2020 σελ. 293.

³⁴ Ξενοφών Κοντιάδης, Πανδημία και Σύνταγμα, Syntagma Watch, 23.03.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/pandimia-kai-syntagma/>.

διαφορετικό από αυτό που είναι ταγμένο να επιτύχει υπό συνθήκες ομαλότητας, δηλαδή να (συν)διαμορφώνει την πραγματικότητα με την κανονιστική του δύναμη³⁵.

Κρίσιμο ωστόσο καθίσταται να οργανωθεί με τέτοιο τρόπο η παροχή της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, ώστε να εξυπηρετείται ο συνταγματικός σκοπός, ήτοι η παροχή δωρεάν εκπαίδευσης, στον μέγιστο δυνατό βαθμό. Διότι, το Σύνταγμα δεν προστατεύει την ανθρώπινη ζωή απλά και μόνον ως βιολογική ύπαρξη, αποσυνδεδεμένη από οποιαδήποτε άλλη ιδιότητα. Την προστατεύει ως αξία, η οποία νοηματοδοτείται από το σύνολο των θεμελιωδών δικαιωμάτων και συνταγματικών αρχών³⁶.

Κοινή διαπίστωση ότι η πανδημία επιτάχυνε βίαια τον ψηφιακό μετασχηματισμό της κοινωνίας που συνιστά την 4^η «Βιομηχανική Επανάσταση», με συνέπεια να διαφανούν και να διευρυνθούν οι ανισότητες μεταξύ των πολιτών³⁷. Η εξ αποστάσεως διδασκαλία με τηλε-μετάδοση αποτελεί, ασφαλώς, ένα από τα πλέον θετικά χαρακτηριστικά της αντιμετώπισης της πανδημίας. Προϋποθέτει όμως, την ύπαρξη ηλεκτρονικού υπολογιστή σε όλες τις οικογένειες και, μάλιστα, τόσων ηλεκτρονικών υπολογιστών όσα και τα παιδιά, προκειμένου να εκπαιδευτούν τις ίδιες ώρες³⁸.

Στην προκειμένη περίπτωση, αρκετοί υπήρξαν οι μαθητές (ή και εκπαιδευτικοί) που δεν ήταν σε θέση εξ αρχής να μεταβούν στην «online» μάθηση και την ψηφιακή διδασκαλία με δικά τους τεχνολογικά μέσα. Ωστόσο, οι παρεχόμενοι τρόποι συμμετοχής στην διδασκαλία (διαδικτυακώς, τηλεφωνικώς, μέσω τηλεοράσεως), σε συνάρτηση και με το γεγονός ότι κατά το πρώτο αυτό πρώιμο στάδιο δεν καταμετρούνταν οι απουσίες από το μάθημα στις επιτρεπόμενες απουσίες που δικαιούται κάθε μαθητής, σε συνδυασμό με διευκολύνσεις που σταδιακά έγιναν διαθέσιμες σε εκπαιδευτικούς και εκπαιδευόμενους, φαίνεται πως άμβλυναν την οξύτητα του προβλήματος, ενώ διαφάνηκε ελαφρώς αφενός η κοινωνική αποστολή

³⁵ Βλ. ΞΕΝΟΦΩΝ ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ, ό.π. (υποσ. 14), σελ. 107.

³⁶ ΣΠΥΡΟΣ ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΜΙΘΡΙΔΑΤΙΣΜΟΣ, ΟΙ ΑΤΟΜΙΚΕΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΕΣ ΣΕ ΕΠΟΧΕΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ, ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΠΑΥΛΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΥΡΑΣΙΑ, 2020, ΣΕΛ. 62

³⁷ Βλ. ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Ι. ΠΑΠΑΤΟΛΙΑΣ, ό.π. (υποσ. 13), σελ. 106.

³⁸ Βλ. ΣΠΥΡΟΣ ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΣ, ό.π. (υποσ. 36), σελ. 75.

της Πολιτείας, παρά την κανονιστική καχεξία των κοινωνικών δικαιωμάτων που εξαρτώνται από τις δημοσιονομικές δυνατότητες της χώρας, αφ' ετέρου το καθήκον αλληλεγγύης των πιο ευνοημένων κοινωνικά, υπό την έννοια της στήριξης των ευάλωτων ομάδων πληθυσμού, και εν προκειμένω των μαθητών που ανήκουν σε οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα, μέσω της παροχής ψηφιακού εξοπλισμού ή την χρηματοδότηση για την αγορά τέτοιου.

Σύντομα επίσης προβλέφθηκε η δυνατότητα προμήθειας σε μαθητές που έχουν ανάγκη φορητών συσκευών («laptops», «notebooks», «netbooks» ή «tablets») ή/και συνδέσεων διαδικτύου από τις Σχολικές Επιτροπές των Δήμων για την υλοποίηση της εξ αποστάσεως διδασκαλίας του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων με στόχο την ακώλυτη πρόσβαση στη διδασκαλία σε όλους τους ενδιαφερόμενους³⁹.

Επίσης, καταβλήθηκε εξ' αρχής προσπάθεια από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων σε συνδυασμό με το Υπουργείο Ψηφιακής Διακυβέρνησης ώστε η πρόσβαση μέσω τηλεφώνου στην εκπαιδευτική πλατφόρμα να γίνεται χωρίς χρέωση.

Συμπληρωματικά, παρασχέθηκε η δυνατότητα στους μεν εκπαιδευτικούς, οι οποίοι δεν διαθέτουν ηλεκτρονικό υπολογιστή, ταμπλέτα ή έξυπνο τηλέφωνο και εξ αυτού του λόγου αδυνατούν να παράσχουν εξ αποστάσεως εκπαίδευση, να προσέρχονται κατά τις ώρες διδασκαλίας τους στις σχολικές μονάδες, όπου υπηρετούν, οι οποίες συνεχίζουν κανονικά την διοικητική τους λειτουργία, προκειμένου να προσφέρουν τις εκπαιδευτικές τους υπηρεσίες κάνοντας χρήση των υποδομών και του εξοπλισμού που διαθέτει η σχολική μονάδα, στους δε μαθητές που επίσης στερούνται εξοπλισμού, η δυνατότητα να δανειστούν τέτοιο από την σχολική μονάδα στην οποία υπάγονται με στόχο, αφ' ενός να διευκολυνθεί η υλοποίηση της εξ αποστάσεως εκπαίδευσής τους, αφ' ετέρου να τους δοθεί η δυνατότητα να εμβαθύνουν σε ψηφιακές δεξιότητες.

Ως προς το ζήτημα του δανεισμού εξοπλισμού, προκειμένου να είναι σε θέση οι σχολικές μονάδες να ανταποκριθούν στις ανάγκες κλήθηκαν από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων να υποβάλλουν σχετικό αίτημα. Το Υπουργείο για την

³⁹ Βλ. σχετικά άρθρο 27 ΠΝΠ 13^{ης}.04.2020 (ΦΕΚ Τεύχος Α' 84/13.04.2020), διαθέσιμο σε: <http://www.et.gr/>.

κατανομή των συσκευών στις σχολικές μονάδες έλαβε (και λαμβάνει) υπόψη κοινωνικά κριτήρια, ξεκινώντας από περιοχές με χαμηλό κατά κεφαλήν ΑΕΠ, δυσπρόσιτες, σχολικές μονάδες ειδικής αγωγής και εκπαίδευσης, επαγγελματικής εκπαίδευσης κ.ά., καθώς και τη βαθμίδα εκπαίδευσης. Ο ακριβής αριθμός των συσκευών ανά σχολείο καθορίζεται με βάση το μαθητικό δυναμικό και τον υφιστάμενο εξοπλισμό των σχολικών μονάδων. Το Υπουργείο μεριμνά ώστε όλα τα σχολεία της χώρας να προμηθευτούν τεχνολογικό εξοπλισμό που προέρχεται από πρόγραμμα ΕΣΠΑ καθώς και δωρεές⁴⁰.

Να σημειωθεί ως πλέον πρόσφατη⁴¹ η από κοινού προσπάθεια των Υπουργείων Οικονομικών, Ανάπτυξης και Επενδύσεων, Παιδείας και Θρησκευμάτων, Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων και Ψηφιακής Διακυβέρνησης για τη διάθεση επιταγής («voucher») αξίας 200 ευρώ σε κάθε μαθητή, σπουδαστή και φοιτητή, που εμπίπτει σε συγκεκριμένα εισοδηματικά και κοινωνικά κριτήρια, για την αγορά τεχνολογικού εξοπλισμού («tablet», «laptop», «desktop»).

Οι άνω περιγραφόμενες προσπάθειες θα μπορούσε βάσιμα να υποστηριχθεί ότι ελαχιστοποίησαν τον κίνδυνο αποκλεισμού από την δωρεάν παροχή εκπαίδευσης ευπαθών κοινωνικό-οικονομικών στρωμάτων. Συνεπώς, η προσωρινή αναστολή της δια ζώσης εκπαίδευσης και κατ' επέκταση η υποκατάστασή της από την εξ αποστάσεως διδασκαλία φαίνεται να κινούνται εντός συνταγματικού πλαισίου.

IV. Συμπεράσματα πρώτου μέρους

Η έκρηξη της πανδημίας βρήκε απροετοίμαστα ακόμα και εκείνα τα κράτη με το πλέον ανεπτυγμένο σύστημα υγείας. Γρήγορα κατέστη αντιληπτό ότι κανένα σύστημα υγείας, όσο εξελιγμένο και αν ήταν, δεν θα μπορούσε να ανταποκριθεί

⁴⁰ Βλ. σχετικά Εγκύκλιο Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων με αριθμό πρωτ.: Φ.478.6/74/43904/Α2/07.04.2020 σε συνδυασμό με Εγκύκλιο του ιδίου Υπουργείου με αριθμό πρωτ. 478.6/75/44420/Α2/09.04.2020, καθώς και Δελτίο Τύπου του άνω Υπουργείου, διαθέσιμο σε: <https://www.minedu.gov.gr/rss/46981-12-11-20-synexizetai-apo-to-ypaith-i-apostoli-texnologikoy-eksoplismoy-sta-sxoleia-apo-espa-kai-dorees-synoliki-os-simera-aksia-91-608-foriton-syskevono-ton-24-ek-evro-2>.

⁴¹ Βλ. 15.12.2020, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Θεματική: Ειδήσεις, διαθέσιμο σε: <https://www.minedu.gov.gr/news/47307-15-12-20-ependyoume-akomi-perissotero-stis-psifiakes-deksiotites-texnologikos-eksoplismos-ypsous-112-ekat-evro-se-560-000-neous-meso-voucher-2>.

αποτελεσματικά σε μία τέτοιας έντασης υγειονομική κρίση, καθώς επρόκειτο για ένα μικρόβιο που εξαπλωνόταν ταχύτατα και με εκθετική αύξηση σε όλο το φάσμα του πληθυσμού⁴².

Εγκαίρως εκτιμήθηκε από τις κυβερνήσεις, κατόπιν της συμβουλευτικής καθοδήγησης των αρμόδιων υγειονομικών τους επιτροπών αλλά και των συστάσεων του ΠΟΥ, ότι δεν θα ήταν εφικτό να αντιμετωπιστεί η καλπάζουσα διασπορά του ιού, αν δεν λαμβάνονταν αφ' ενός μέτρα εντοπισμού και κατ' επέκταση απομόνωσης των επιβεβαιωμένων κρουσμάτων και αφ' ετέρου περιορισμός της εξάπλωσης μέσω οριζόντιων μέτρων κοινωνικής αποστασιοποίησης («social distancing»). Μόνο με τη λήψη προληπτικών μέτρων, όπως το μέτρο της κοινωνικής αποστασιοποίησης, που σκοπεύει στο να διαρραγεί η αλυσίδα μετάδοσης του ιού, διαφαινόταν ελπίδα να διασωθεί ο ευάλωτος πληθυσμός. Η ενίσχυση αντιθέτως του υπάρχοντος δημόσιου συστήματος υγείας, που αποσκοπεί στην αποκατάσταση της υγείας των νοσούντων, ως ένα μέτρο κατασταλτικό, μόνο σε επικουρική βάση μπορούσε να εξεταστεί, διότι, ελλείψει των κατάλληλων θεραπευτικών μέσων, κανένας ιθύνων ή ειδήμων δεν μπορούσε να εγγυηθεί την αποκατάσταση της υγείας των νοσούντων ακόμη και αν οι τελευταίοι εισέρχονταν εγκαίρως σε μονάδες αυξημένης (ΜΑΘ) ή εντατικής (ΜΕΘ) θεραπείας. Έτσι, διαδοχικά οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις έθεσαν σε «αργία» κάθε δραστηριότητα, η οποία μπορούσε να φέρει σε στενή επαφή περισσότερους ανθρώπους και να αποτελέσει παράγοντα μετάδοσης του ιού.

Μεταξύ των μέτρων που κρίθηκε επιβεβλημένο να ληφθούν προκειμένου να επιτευχθεί η αναχαίτιση του θανατηφόρου ιού βρέθηκε και εκείνο της αναστολής λειτουργίας των εκπαιδευτικών δομών και συνακόλουθα η θέση σε εφαρμογή της ψηφιακής εκπαίδευσης. Ο συγχρωτισμός πολλών μαθητών και εκπαιδευτικών σε περίοδο εξάρσεως της πανδημίας κρίθηκε μη ενδεδειγμένος, ενώ περαιτέρω, εναπόκειται στον κοινό νομοθέτη εάν θα ορίσει ως μέθοδο διδασκαλίας αυτήν που παρέχεται με ηλεκτρονικά μέσα εξ αποστάσεως, ιδίως σε μια κρίσιμη περίοδο πανδημίας, στην οποία η δια ζώσης διδασκαλία μπορεί να καταστεί μεταδοτικός

⁴² Παναγιώτης Μαντζούφας, Αναστάσιος Παυλόπουλος, Κορωνοϊός και ελευθερία της κίνησης: Διατηρώντας το Σύνταγμα «ζωντανό» εν μέσω πανδημίας, Τόμος 3^{ος}, 2020, διαθέσιμο σε: <http://ejournals.lib.auth.gr/projustitia/article/view/7676>.

παράγων για την εξάπλωση της νόσου⁴³.

Η συνταγματικότητα του μέτρου της προσωρινής αναστολής της δια ζώσης εκπαίδευσης, δηλαδή της αποστέρησης χρήσης των εκπαιδευτικών δομών, ενισχύεται από την σκέψη ότι το ελληνικό Σύνταγμα δεν αφήνει ολότελα την ατομική ευθύνη στη σφαίρα της προσωπικής ή κοινωνικής ηθικής. Σε ορισμένες περιπτώσεις, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται και οι καταστάσεις κοινωνικής ανάγκης, όπως η πανδημία, *«Το Κράτος δικαιούται να αξιώνει από όλους τους πολίτες την εκπλήρωση του χρέους της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης»* (άρθρο 25 παρ. 4 Συντ.)⁴⁴.

Είναι σαφές ότι το Σύνταγμα δεν χορηγεί μόνο δικαιώματα, δημιουργεί και υποχρεώσεις, είναι και ηθική της ευθύνης. Κάθε δικαίωμα συνεπάγεται και μια αντίστοιχη υποχρέωση ή καλύτερα μια ατομική ευθύνη τήρησής του⁴⁵. Με άλλα λόγια η άσκηση των δικαιωμάτων συνεπάγεται και ευθύνες, ατομικές και κοινωνικές, καθώς και δικαιικά καθήκοντα, η μη ανάληψη των οποίων δεν συνεπάγεται βέβαια νομικές κυρώσεις, δεν απαλλάσσει όμως τον παραβάτη από κάθε είδους μομφή, όπως ηθικο-πολιτική⁴⁶.

Από το «κάδρο» ωστόσο δεν λείπει η ανησυχία μήπως οι αποφάσεις που έχουν ληφθεί εξαιτίας της καταστάσεως ανάγκης επιβιώσουν ως ισχυρές τάσεις μετά το τέλος της υγειονομικής κρίσης, μετατρέποντας το κοινωνικό πείραμα των ακραίων περιορισμών και τη χρήση των νέων τεχνολογιών σε νέο μοντέλο οργανωμένης κοινωνικής συμβίωσης⁴⁷. Μήπως περαιτέρω οδηγούμαστε σε αναχώρηση της δια ζώσης εκπαίδευσης και κατ' επέκταση σε αναχώρηση των προσωπικών μας δεδομένων, καθώς, όπως υποστηρίζεται από την Κυβέρνηση, η εξ αποστάσεως

⁴³ Βλ. Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, ό.π. (υποσ. 32), σελ. 292.

⁴⁴ Χαράλαμπος Ανθόπουλος, Φάση 2 της πανδημίας: Οι δυσκολίες της συμβίωσης με τον ιό, Syntagma Watch, 01.10.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/fasi-2-tis-pandimias-oi-dyskolies-tis-symviosis-me-ton-io/>.

⁴⁵ Αντώνης Μανιτάκης, Η ζωή ως Πάθος συνταγματικό, 16.04.2020.

διαθέσιμο σε: <https://www.constitutionalism.gr/2020-04-16-manitakis-zoi-syntagmatiko-pathos/>.

⁴⁶ Αντώνης Μανιτάκης, Η πανδημία ανάμεσα στο Δίκαιο και στην Ηθική, με την ζωή ως συνταγματική αξία, 30.05.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.constitutionalism.gr/2020-05-manitakis-pandimia-zoi-syntagmatiki-axia/>.

⁴⁷ Βλ. ΞΕΝΟΦΩΝ ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ, ό.π. (υποσ. 14) σελ. 118.

εκπαίδευση ήρθε για να μείνει⁴⁸. Μήπως, με άλλα λόγια, στην υπόθεση που εξετάζουμε, κινδυνεύουν εκπαιδευτικοί και μαθητές να βρεθούν εγκλωβισμένοι ψηφιακά σε ένα καθεστώς ανελευθερίας, ιδίως αν η πολιτική εξουσία σε συνεργασία με εταιρίες διαχείρισης και επεξεργασίας υπερ-δεδομένων καταφέρουν να συλλέγουν και να επεξεργάζεται ανεξέλεγκτα προσωπικά δεδομένα μέσα από την τηλε-διδασκαλία⁴⁹.

Ωστόσο, ένα γενικό ανάθεμα της νέας, τρομακτικής είναι αλήθεια, επανάστασης της ψηφιακής τεχνολογίας μάλλον δεν είναι ενδεδειγμένο. Προέχει η ενίσχυση της προσπάθειας δημιουργίας αντιστάσεων ή αμυντικών μηχανισμών και προστασίας απέναντι στις αρνητικές συνέπειες από την ανεξέλεγκτη χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας⁵⁰. Το Σύνταγμά μας, όπως θα καταδειχθεί στη συνέχεια, κατέχει και στα ζητήματα ιδιωτικού βίου και προσωπικών δεδομένων πρωταγωνιστικό ρόλο.

⁴⁸ Βλ. ενδεικτικά εφημερίδα «Το Βήμα», Ενότητα: Πολιτική, ΤοΒΗΜΑ Team, «Κ. Μητσοτάκης: Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση ήρθε για να μείνει», 01.06.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.tovima.gr/2020/06/01/politics/prothypourgou-i-eks-apostaseos-ekpaideysi-irthe-gia-na-meinei/>.

⁴⁹ Βλ. Αντώνης Μανιτάκης, ό.π. (υποσ. 46).

⁵⁰ Βλ. Αντώνης Μανιτάκης, ό.π. (υποσ. 46).

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ

Η ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ ΕΝΑΡΜΟΝΙΣΗΣ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΜΕ ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΩΔΗ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ

Ι. Η συνταγματική κατοχύρωση της ιδιωτικής ζωής και του δικαιώματος προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα

Α. Το απαραβίαστο της ιδιωτικής ζωής

Σύμφωνα με το άρθρο 9 παρ. 1 εδ. β' Συντ «...Η ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ατόμου είναι απαραβίαστη...».

Το απαραβίαστο της ιδιωτικής ζωής συνίσταται στην απαγόρευση δημοσιοποίησης της ζωής του ανθρώπου, τόσο της ατομικής καθ' αυτής όσο και κατ' επέκταση της οικογενειακής του ζωής, τόσο στον άμεσο βιοτικό του χώρο (κατοικία), όσο και στην επικοινωνία με τους συνανθρώπους του⁵¹. Ως εκ τούτου, η προστασία της ιδιωτικότητας του ατόμου συνιστά μια αξίωση του ατόμου στην ψυχική ηρεμία, την ανωνυμία, την αυτόβουλη διάπλαση του εσωτερικού του κόσμου, ψυχικού και συναισθηματικού⁵². Αξίωση να κρατήσει πληροφορίες είτε αποκλειστικά για τον εαυτό του είτε για έναν στενό κύκλο προσώπων, τον οποίο το ίδιο το άτομο κάθε φορά προσδιορίζει ελεύθερα. Δηλαδή, ιδιωτική ζωή είναι ο χώρος που το ίδιο το άτομο καθορίζει μόνο του προκειμένου να ασκεί μέσα σε αυτό απερίσπαστα προσωπικές και οικογενειακές δραστηριότητες. Χωρίς προσωπικό χώρο το άτομο διατρέχει τον κίνδυνο να μετατραπεί σε ανώνυμο και άβουλο ποσοστό του συνόλου.

Μάλιστα, η άνω διάταξη δεν προβλέπει κανένα περιορισμό του απαραβίαστου της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, παρά μόνο του ασύλου της κατοικίας υπό προϋποθέσεις.

Επισημαίνεται επίσης ότι ένας εκ των σύγχρονων κινδύνων της ιδιωτικής σφαίρας του ατόμου προέρχεται από τις πληροφορίες που συσσωρεύονται σε συστήματα ηλεκτρονικών υπολογιστών, γεγονός που οδηγεί στη γέννηση νέων εννοιών, όπως

⁵¹ Π.Δ. ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ, ό.π. (υποσ. 20), σελ. 319

⁵² Βλ. ΦΕΡΕΝΙΚΗ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΟΥΤΝΑΤΖΗ, ό.π. (υποσ. 16).

είναι η «προσωπική πληροφορία» ή το «δικαίωμα στον πληροφοριακό αυτοκαθορισμό» ή αλλιώς το δικαίωμα στην προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

Β. Η ανάγκη αυτοτελούς προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα

Ναι μεν η σχέση μεταξύ του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή του προσώπου και του δικαιώματος στην προστασία των προσωπικών δεδομένων εμφανίζεται ως εγγενής στο βαθμό που το δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων διαπλάθεται προκειμένου να αντιμετωπίσει τις καινοφανείς διακινδυνεύσεις που γεννά για την προστασία της ιδιωτικής ζωής, η σύγχρονη, πανοπτική κοινωνία της πληροφορίας⁵³, ωστόσο τα δύο αυτά δικαιώματα δεν ταυτίζονται. Το δικαίωμα σεβασμού της ιδιωτικής ζωής, όπως προκύπτει από τα ανωτέρω, συνίσταται σε γενική απαγόρευση παρεμβολών, ενώ το δικαίωμα προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα θέτει σε εφαρμογή ένα σύστημα ελέγχων και ισορροπιών, για την προστασία των ατόμων, όταν τρίτοι επεξεργάζονται προσωπικά τους δεδομένα. Άρα, η προστασία των προσωπικών δεδομένων δεν οδηγεί στη δίχως άλλο απαγόρευση της συλλογής, επεξεργασίας και χρήσέως τους, αλλά υποχρεώνει τον κοινό νομοθέτη να καθιερώνει ένα περιοριστικό θεσμικό πλαίσιο, εντός του οποίου καθίσταται θεμιτή η συλλογή, επεξεργασία και χρήση των δεδομένων⁵⁴, χωρίς να καταργείται η ελεύθερη κυκλοφορία της πληροφορίας.

Επιπλέον, μολονότι το δικαίωμα στην πληροφοριακή αυτοδιάθεση πέρα από στοιχείο της ιδιωτικότητας, αποτελεί βασική συνιστώσα αφ' ενός του γενικού δικαιώματος της ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρθρο 5 παρ. 1 Συντ.), υπό την έννοια της αυτόνομης απόφασης του ατόμου για τη δημόσια και ιδιωτική παρουσίαση και εικόνα του, την ελευθερία προσδιορισμού των πληροφοριών που θα καθίστανται γνωστές στο περιβάλλον του και αφ' ετέρου της αξίας του ανθρώπου (άρθρο 2 παρ. 1 Συντ.) υπό την έννοια ότι η καταγραφή προσωπικών πληροφοριών

⁵³ Χριστίνα Μ. Ακριβοπούλου, Το δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων μέσα από το φακό του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή, διαθέσιμο σε: <https://www.constitutionalism.gr/2213-to-dikaiwma-stin-prostasia-twn-proswpikwn-dedomenw/>.

⁵⁴ Βλ. ΦΕΡΕΝΙΚΗ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΟΥΤΝΑΤΖΗ, ό.π. (υποσ. 16).

(με σκοπό τον έλεγχο και τη χειραγώγηση) προσβάλλει αυτήν καθ' αυτή την αξία του ανθρώπου, καθώς προσβάλλεται άμεσα η ελευθερία του να μην παίζει κανένα ρόλο ο οποίος προσδιορίζεται από τους άλλους⁵⁵, εντούτοις η συνεχώς αυξανόμενη χρήση ηλεκτρονικών μέσων επεξεργασίας των πληροφοριών, κατέστησε αδήριτη ανάγκη την μετατόπιση της συνταγματικής θεμελίωσης της προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα από τη σύνθεση περισσότερων συνταγματικών διατάξεων προς ένα ιδιαίτερο, «επώνυμο», συνταγματικό δικαίωμα.

Πράγματι, με τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001, προστέθηκε στο συνταγματικό κείμενο το άρθρο 9Α, σύμφωνα με το οποίο *«Καθένας έχει δικαίωμα προστασίας από τη συλλογή, επεξεργασία και χρήση, ιδίως με ηλεκτρονικά μέσα, των προσωπικών του δεδομένων, όπως νόμος ορίζει. Η προστασία των προσωπικών δεδομένων διασφαλίζεται από ανεξάρτητη αρχή, που συγκροτείται και λειτουργεί, όπως νόμος ορίζει»*.

Πρόκειται για δικαίωμα που θεμελιώνει αξίωση αποχής από τη συλλογή, επεξεργασία και χρήση των προσωπικών δεδομένων σε δύο επίπεδα. Το πρώτο επίπεδο έγκειται στην απαγόρευση καταγραφής δεδομένων σε συγκεκριμένες περιπτώσεις και σε ένα δεύτερο επίπεδο στο δικαίωμα αρνήσεως παροχής πληροφοριών για τον εαυτό μας⁵⁶.

Το άνω άρθρο δεν αποτελεί μια άσκοπη επιβεβαιωτικού χαρακτήρα διακήρυξη, αντιθέτως, όπως ήδη επισημάνθηκε, κατοχυρώνει πανηγυρικά το λεγόμενο δικαίωμα της πληροφορικής αυτοδιαθέσεως ή πληροφοριακού αυτοπροσδιορισμού ή αυτοκαθορισμού του ατόμου. Με διαφορετική διατύπωση, κατοχυρώνεται το δικαίωμα κάθε ανθρώπου να μην καθίσταται πληροφοριακό αντικείμενο και να συμπροσδιορίζει ο ίδιος ποιες πληροφορίες που τον αφορούν θα καταστούν γνωστές στο περιβάλλον⁵⁷. Αυτή η εξουσία του ατόμου να αυτοκαθορίζεται αποτελεί προϋπόθεση της αυτονομίας του και της συμμετοχής του στην κοινωνική ζωή και όρο

⁵⁵ Λίλιαν Μήτρου, Πανεπιστημιακές παραδόσεις στο μάθημα «ΑΡΧΕΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ», ενότητα «ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΚΑΙ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ», ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ – ΤΜΗΜΑ ΜΠΕΣ ΧΕΙΜΕΡΙΝΟ ΕΞΑΜΗΝΟ 2006-2007, διαθέσιμο σε:

http://www.icsd.aegean.gr/website_files/proptyxiako/744947647.doc.

⁵⁶ Βλ. ΦΕΡΕΝΙΚΗ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΟΥΤΝΑΤΖΗ, ό.π. (υποσ. 16).

⁵⁷ Βλ. ΦΕΡΕΝΙΚΗ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΟΥΤΝΑΤΖΗ, ό.π. (υποσ. 16).

της ισόρροπης και ανεμπόδιστης επικοινωνίας στο πλαίσιο της κοινωνίας. Πρόκειται όχι μόνο για το δικαίωμα να προβάλλει αντίρρηση στην επεξεργασία των προσωπικών του δεδομένων (αποχή από την επεξεργασία), αλλά για το δικαίωμα να διαμορφώνει το άτομο μόνο του την δημόσια εικόνα του και να καθορίζει τη διάθεση των προσωπικών του δεδομένων⁵⁸.

Πάντως, ήδη εξ αρχής πρέπει να αναφερθεί ότι, όπως όλα τα θεμελιώδη δικαιώματα, έτσι και το δικαίωμα στην προστασία προσωπικών δεδομένων δεν είναι ένα απόλυτο, «τυραννικό» δικαίωμα. Ως εκ τούτου, σε περίπτωση συγκρούσεώς του με έτερα θεμελιώδη δικαιώματα πρέπει να γίνεται μια «in concreto» οριοθέτηση του πεδίου εφαρμογής των συγκρουόμενων δικαιωμάτων, σύμφωνα με τις αρχές της «ad hoc» σταθμίσεως των αντιτιθέμενων συμφερόντων και της πρακτικής αρμονίας⁵⁹.

II. Ισχύον νομοθετικό πλαίσιο προστασίας προσωπικών δεδομένων

Πέραν της άνω συνταγματικής ρυθμίσεως, το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο για την προστασία προσωπικών δεδομένων συγκροτείται κυρίως από τον Γενικό Κανονισμό για την Προστασία Δεδομένων 679/2016/ΕΕ⁶⁰ και τον νόμο 4624/2019.

Σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη [2] ο Κανονισμός έχει ως σκοπό να συμβάλλει στην επίτευξη ενός χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης και μιας οικονομικής ένωσης, στην οικονομική και κοινωνική πρόοδο, στην ενίσχυση και σύγκλιση των οικονομιών εντός της εσωτερικής αγοράς και στην ευημερία των φυσικών προσώπων.

Η ανάγκη για την θέσπιση του Κανονισμού γεννήθηκε εξαιτίας των ραγδαίων τεχνολογικών εξελίξεων και της παγκοσμιοποίησης που αύξησαν σημαντικά την κλίμακα της συλλογής και της ανταλλαγής δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Η τεχνολογία επιτρέπει τόσο σε ιδιωτικές επιχειρήσεις όσο και σε δημόσιες αρχές να κάνουν χρήση δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα σε πρωτοφανή κλίμακα για την επιδίωξη των δραστηριοτήτων τους. Επομένως, τα φυσικά πρόσωπα θα πρέπει να

⁵⁸ Βλ. ΞΕΝΟΦΩΝ ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ, ό.π. (υποσ. 14), σελ. 127.

⁵⁹ Βλ. ΦΕΡΕΝΙΚΗ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΟΥΤΝΑΤΖΗ, ό.π. (υποσ. 16).

⁶⁰ Διαθέσιμο σε: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016R0679>.

έχουν τον έλεγχο των δικών τους δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα χωρίς ωστόσο να παρεμποδίζεται η κυκλοφορία των δεδομένων που θα επιτρέψει την ανάπτυξη της ψηφιακής οικονομίας και της κοινωνικής προόδου, δεδομένου ότι το δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, εφόσον δεν είναι ένα απόλυτο δικαίωμα, τότε πρέπει να εκτιμάται σε σχέση με τη λειτουργία του στην κοινωνία και να σταθμίζεται με άλλα θεμελιώδη δικαιώματα, σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας⁶¹.

Το νέο καθεστώς προστασίας των προσωπικών δεδομένων δεν εισήχθη από την ευρωπαϊκή έννομη τάξη με τη μορφή Οδηγίας που θα απαιτούσε στη συνέχεια ενσωμάτωσή της από τα κράτη μέλη με νόμο, αλλά έλαβε το «ένδυμα» ενός Κανονισμού με σκοπό την άμεση και συνακόλουθα ομοιόμορφη και πιο εναρμονισμένη εφαρμογή από τα κράτη μέλη. Στην ουσία όμως πρόκειται για έναν Κανονισμό με πολλά χαρακτηριστικά Οδηγίας, καθώς καταλείπεται η διακριτική ευχέρεια στον εθνικό νομοθέτη για υιοθέτηση συγκεκριμένων επιλογών σε επιμέρους θέματα⁶².

Ο Έλληνας νομοθέτης θέσπισε στη συνέχεια το νόμο 4624/2019 για την προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ο οποίος επιχειρεί να εκφράσει αφ' ενός τη βούληση του Έλληνα νομοθέτη στα πεδία εκείνα που ο κοινοτικός νομοθέτης του Κανονισμού 679/2016/ΕΕ (ΓΚΠΔ) της καταλείπει διακριτική ευχέρεια υπό τη μορφή κάποιων «ρητρών ευελιξίας» και αφ' ετέρου να ενσωματώσει την Οδηγία 680/2016/ΕΕ⁶³.

⁶¹ Βλ. σχετικά αιτιολογικές σκέψεις [6], [7] και [4] Κανονισμού.

⁶² Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, Ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων 679/2016/ΕΕ, Εισαγωγή και Προστασία Δικαιωμάτων, Εισαγωγή Γεωργίου Δελλή, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2017, σελ. 18 επ.

⁶³ Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, Νόμος 4624/2019 και Εφαρμογή GDPR: Πολλά υποσχόμενος, αλλά παράλληλα καθυστερημένος, Syntagma Watch 09.09.2019, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/nomos-4624-2019-kai-efarmogi-gdpr-polla-yposchomenos-alla-parallila-kathysterimenos/>.

III. Έννοια των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και της επεξεργασίας αυτών

Σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 1 του ΓΚΠΔ «*δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα*» συνιστά κάθε πληροφορία που αφορά ταυτοποιημένο ή ταυτοποιήσιμο φυσικό πρόσωπο («υποκείμενο των δεδομένων»). Ταυτοποιήσιμο φυσικό πρόσωπο είναι εκείνο του οποίου η ταυτότητα μπορεί να εξακριβωθεί, άμεσα ή έμμεσα, ιδίως μέσω αναφοράς σε αναγνωριστικό στοιχείο ταυτότητας, όπως σε όνομα, σε αριθμό ταυτότητας, σε δεδομένα θέσης, σε επιγραμμικό αναγνωριστικό ταυτότητας ή σε έναν ή περισσότερους παράγοντες που προσιδιάζουν στη σωματική, φυσιολογική, γενετική, ψυχολογική, οικονομική, πολιτιστική ή κοινωνική ταυτότητα του εν λόγω φυσικού προσώπου.

Η έννοια της λέξεως «επεξεργασία» προσδιορίζεται στο άρθρο 4 παρ. 2 του Κανονισμού κατά το οποίο «επεξεργασία» συνιστά κάθε πράξη ή σειρά πράξεων που πραγματοποιείται με ή χωρίς τη χρήση αυτοματοποιημένων μέσων, σε δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα ή σε σύνολα δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, όπως η συλλογή, η καταχώριση, η οργάνωση, η διάρθρωση, η αποθήκευση, η προσαρμογή ή η μεταβολή, η ανάκτηση, η αναζήτηση πληροφοριών, η χρήση, η κοινολόγηση με διαβίβαση, η διάδοση ή κάθε άλλη μορφή διάθεσης, η συσχέτιση ή ο συνδυασμός, ο περιορισμός, η διαγραφή ή η καταστροφή.

Επομένως, στο πεδίο εφαρμογής του ΓΚΠΔ εμπίπτουν όσες ενέργειες πραγματοποιούνται εν όλω ή εν μέρει με αυτοματοποιημένα μέσα, καθώς και όταν διενεργούνται με μη αυτοματοποιημένα μέσα, εφόσον τα δεδομένα περιλαμβάνονται ή πρόκειται να περιληφθούν σε σύστημα αρχειοθέτησεως, σύμφωνα με το άρθρο 2 του ΓΚΠΔ που καθορίζει το ουσιαστικό πεδίο εφαρμογής. Συνεπώς, οποιαδήποτε ανακοίνωση ή διάδοση πληροφορίας που αφορά σε υποκείμενα δεδομένων όταν διενεργείται προφορικά δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του ΓΚΠΔ⁶⁴.

Περαιτέρω, στο άρθρο 9 παρ. 1 του ΓΚΠΔ αναφέρονται εκείνα τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα των οποίων ρητά απαγορεύεται η επεξεργασία. Συγκεκριμένα ορίζεται ότι «*Απαγορεύεται η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού*

⁶⁴ Βλ. ΦΕΡΕΝΙΚΗ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΟΥΤΝΑΤΖΗ, ό.π. (υποσ. 16).

χαρακτήρα που αποκαλύπτουν τη φυλετική ή εθνοτική καταγωγή, τα πολιτικά φρονήματα, τις θρησκευτικές ή φιλοσοφικές πεποιθήσεις ή τη συμμετοχή σε συνδικαλιστική οργάνωση, καθώς και η επεξεργασία γενετικών δεδομένων, βιομετρικών δεδομένων με σκοπό την αδιαμφισβήτητη ταυτοποίηση προσώπου, δεδομένων που αφορούν την υγεία ή δεδομένων που αφορούν τη σεξουαλική ζωή φυσικού προσώπου ή τον γενετήσιο προσανατολισμό».

IV. Οι αρχές που διέπουν την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα

Σύμφωνα με το άρθρο 5 του ΓΚΠΔ, η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων (απλών και ειδικών κατηγοριών «ευαίσθητων»), διέπεται από συγκεκριμένες αρχές.

Ειδικότερα, τα δεδομένα πρέπει να αποκτώνται με νόμιμο και θεμιτό τρόπο και να υποβάλλονται σε σύννομη και θεμιτή επεξεργασία με διαφανή τρόπο σε σχέση με το υποκείμενο των δεδομένων. Η διαφάνεια απαιτεί η ενημέρωση του υποκειμένου να είναι συνοπτική, εύκολα προσβάσιμη, κατανοητή, με σαφή και απλή διατύπωση, ώστε το τελευταίο να γνωρίζει αν και ποια προσωπικά δεδομένα τηρούνται για το ίδιο (αρχή της νομιμότητας, αντικειμενικότητας και διαφάνειας). Πρέπει επίσης να συλλέγονται για καθορισμένους, ρητούς και νόμιμους σκοπούς και να μην υποβάλλονται σε περαιτέρω επεξεργασία κατά τρόπο ασύμβατο με τους σκοπούς αυτούς (αρχή του περιορισμού του σκοπού). Τα δεδομένα θα πρέπει να είναι πρόσφορα, συναφή και αναγκαία για τους επιδιωκόμενους σκοπούς επεξεργασίας (αρχή της αναλογικότητας-ελαχιστοποίησης των δεδομένων). Επιπλέον, να είναι ακριβή, να επικαιροποιούνται και να λαμβάνονται τα κατάλληλα μέτρα για την άμεση διόρθωση ή διαγραφή ανακριβών σε σχέση με τους επιδιωκόμενους σκοπούς επεξεργασίας δεδομένων (αρχή της ακρίβειας των δεδομένων). Να υποβάλλονται σε επεξεργασία κατά τρόπο που εγγυάται την ασφάλεια και προστασία τους από παράνομη επεξεργασία, απώλεια, καταστροφή ή φθορά τους (αρχή της ακεραιότητας, ασφάλειας και εμπιστευτικότητας). Ακόμη, τα δεδομένα πρέπει να τηρούνται σε μορφή που επιτρέπει την ταυτοποίηση των υποκειμένων των δεδομένων μόνο για το διάστημα που απαιτείται για την επίτευξη των σκοπών της επεξεργασίας (αρχή του καθορισμού της χρονικής διάρκειας της επεξεργασίας,

περιορισμός της περιόδου αποθήκευσης). Τέλος, ο υπεύθυνος επεξεργασίας φέρει την ευθύνη και πρέπει, σε περίπτωση που υπάρξει τέτοια ανάγκη, να είναι σε θέση να αποδείξει τη συμμόρφωσή με τον Κανονισμό ενώπιον των εποπτικών αρχών και των δικαστηρίων (αρχή της λογοδοσίας του υπευθύνου επεξεργασίας)⁶⁵.

V. Οι νομικές βάσεις επεξεργασίας των προσωπικών δεδομένων στον χώρο της εκπαίδευσης

Είναι σαφές ότι ο Κανονισμός αφορά κάθε επιχείρηση και φορέα, ιδιωτικό και δημόσιο. Μάλιστα και ο ν. 4624/2019 περιέχει ρητή αναφορά περί της εφαρμογής του στους δημοσίους φορείς (άρθρο 3). Ως εκ τούτου, οι διατάξεις τόσο του Κανονισμού όσο και του ν. 4624/2019 τυγχάνουν εφαρμογής και στην περίπτωση που το Ελληνικό Δημόσιο, όπως εκπροσωπείται από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, αλλά και τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα που εποπτεύονται από το τελευταίο, εμπλέκονται ως υπεύθυνοι επεξεργασίας. Το ΥΠΑΙΘ ρυθμίζει και επιβάλλει νομοθετικά όχι μόνο τον σκοπό και τον τρόπο επεξεργασίας, αλλά και την έκταση, το περιεχόμενο, την προσπέλαση, και τη διατήρηση των προσωπικών δεδομένων μαθητών, εκπαιδευτικών, τρίτων.

Ειδικότερα, το χώρο της εκπαίδευσης συναντώνται πληθώρα στοιχείων που αφορούν σε μαθητές, διδακτικό και διοικητικό προσωπικό (λ.χ. γραμματεία, οδηγοί, φύλακες, εργαζόμενοι καθαριότητας), γονείς/κηδεμόνες, τα οποία αποτελούν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα κατά την έννοια του Κανονισμού και τα οποία υπόκεινται σε επεξεργασία. Πρόκειται τόσο για απλά όσο και για ειδικά δεδομένα που τηρούνται είτε υπό μορφή φυσικού αρχείου, είτε σε ηλεκτρονική μορφή (βάση δεδομένων «myschool»⁶⁶), όπως ενδεικτικά όνομα, φωτογραφία, ιθαγένεια, αριθμός μητρώου αρρένων μαθητών ή δημοτολογίου για μαθήτριες, διεύθυνση κατοικίας, στοιχεία

⁶⁵ Βλ. σχετικά Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, Αρχές νομιμότητας επεξεργασίας,

διαθέσιμο σε: https://www.dpa.gr/portal/page?_pageid=33,211315&_dad=portal&_schema=PORTAL

⁶⁶ Το «myschool» (<https://myschool.sch.gr/>) είναι ένα ενιαίο πληροφοριακό σύστημα με στόχο τη μηχανογραφική υποστήριξη των σχολικών μονάδων και των διοικητικών δομών της εκπαίδευσης στην ελληνική επικράτεια.

επικοινωνίας (ηλεκτρονική διεύθυνση, τηλεφωνικός αριθμός), στοιχεία επαφής νόμιμης κηδεμονίας, στοιχεία επαγγέλματος γονέων/κηδεμόνων, στοιχεία που αφορούν στην πρόοδο των μαθητών (βαθμοί, έλεγχοι προόδου), δήλωση εξαίρεσης από το μάθημα των θρησκευτικών ή μη συμμετοχής στην πρωινή προσευχή, στοιχεία μεταγραφών, ιστορικό απασχόλησης διδακτικού και διοικητικού προσωπικού, φορολογικά στοιχεία και αρχεία ασφάλισης, αρχεία αξιολόγησης εργαζομένων, αναφορές και πειθαρχικό ιστορικό, επαγγελματικές μεταβολές, ιατρικά δεδομένα μαθητών [λ.χ. βιβλιάριο υγείας κατά την εγγραφή, ώστε να προκύπτουν οι εμβολιασμοί, Ατομικό Δελτίο Υγείας Μαθητή (ΑΔΥΜ) για μαθητές πρώτης και τέταρτης τάξης δημοτικού, ώστε να αξιολογηθεί η δυνατότητα συμμετοχής τους ή μη στο μάθημα της γυμναστικής] και εκπαιδευτικών (λ.χ. ιατρικές γνωματεύσεις σε περίπτωση χορηγήσεως άδειας ασθενείας).

Μάλιστα, αναφορικά με τους διδάσκοντες και διοικητικό προσωπικό, η εργασιακή σχέση που τους συνδέει με τον εργοδότη τους Ελληνικό Δημόσιο, βασίζεται σε αποφασιστικό βαθμό στην επεξεργασία πληροφοριών. Το εργατικό δίκαιο και το δίκαιο προστασίας προσωπικών δεδομένων είναι δύο κλάδοι δικαίου στενά συνδεδεμένοι μεταξύ τους, γεγονός που οφείλεται στον σκοπό που υπηρετούν, δηλαδή την οριοθέτηση των εργασιακών σχέσεων και του δικαιώματος πληροφοριακής αυτοδιάθεσης αντίστοιχα. Ασφαλώς, το δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικότητας δεν εγκαταλείπεται με την είσοδο του εργαζομένου στο χώρο εργασίας. Ωστόσο, η ιδιωτικότητα στο χώρο εργασίας δεν σημαίνει ότι ο εργαζόμενος αφήνεται στην ησυχία του, ούτε ότι μεταφέρει στο χώρο εργασίας του την ησυχία που απολαμβάνει στο σπίτι του, αλλά ότι ο εργαζόμενος απολαμβάνει κάποιου ελεύθερου χώρου προσωπικής δράσεως⁶⁷.

Σημειωτέον ότι για πρώτη φορά στην Ελλάδα έχουμε ειδικό ρυθμιστικό πλαίσιο για την προστασία των προσωπικών δεδομένων στις εργασιακές σχέσεις. Πρόκειται συγκεκριμένα για το άρθρο 27 του ν. 4624/2019 που σε συνδυασμό, αφ' ενός με το άρθρο 88 του Κανονισμού που ρητά παρέχει στα κράτη μέλη της ΕΕ τη δυνατότητα

⁶⁷ Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, Οι νέες τεχνολογίες και η προστασία της ιδιωτικής σφαίρας στο χώρο εργασίας, Ευρωπαϊών Πολιτεία, Τεύχος 2, 2011, διαθέσιμο σε: <https://panteio.academia.edu/FerenikiPanagopoulou>.

να θεσπίσουν ειδικούς κανόνες για την προστασία των εργαζομένων από την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα τους στο πλαίσιο της απασχόλησης και αφ' ετέρου με τις γενικές διατάξεις του Κανονισμού, συνθέτουν το νομοθετικό πλαίσιο για την επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων στις σχέσεις απασχόλησης. Το άρθρο 88 του ΓΚΠΔ επί της ουσίας αποτελεί «ρήτρα ανοίγματος» και όχι υποχρέωση των κρατών μελών για πλήρη εναρμόνιση⁶⁸.

Ο εργοδότης πρέπει να έχει πάντα υπόψιν τις θεμελιώδεις αρχές προστασίας των δεδομένων, ενώ η επεξεργασία είναι σύλληπτη μόνον εάν και εφόσον ισχύει τουλάχιστον μία από τις νόμιμες προϋποθέσεις επεξεργασίας. Σημειωτέον πάντως ότι η συγκατάθεση είναι εξαιρετικά απίθανο να συνιστά νομική βάση για την επεξεργασία δεδομένων στην εργασία, εκτός εάν οι εργαζόμενοι μπορούν να αρνηθούν την επεξεργασία χωρίς αρνητικές συνέπειες σε βάρος τους.

Ως εκ τούτου, όπως συμβαίνει με όλες τις εργασιακές σχέσεις, έτσι και στην περίπτωση των εργαζομένων σε σχολικές μονάδες, η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων βρίσκει καταρχήν τον λόγο θεμελίωσής της στο «έννομο συμφέρον» του εργοδότη και ειδικότερα στο «διευθυντικό δικαίωμα», καθώς επίσης και στην ιδιοκτησία των μέσων (παρακολούθηση της χρήσης της εργασιακής υποδομής για ίδιους σκοπούς), αλλά και στην υποχρέωση εγγύησης της ασφάλειας προσώπων και αγαθών. Δεν μπορεί παρά να γίνει αποδεκτό ότι η οργάνωση και διεύθυνση της εργασίας προϋποθέτει επεξεργασία δεδομένων και άσκηση ελέγχου⁶⁹. Εντούτοις, ισχυρή νόμιμη βάση στην προκειμένη περίπτωση συνιστά και η εκπλήρωση καθήκοντος που εκτελείται προς το δημόσιο συμφέρον ή κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας που έχει ανατεθεί στον υπεύθυνο επεξεργασίας. Τούτη η νομική βάση αφορά τόσο σε εκπαιδευτικούς και διοικητικό προσωπικό, όσο και σε μαθητές, γονείς/κηδεμόνες τους.

⁶⁸ Ελένη Μαρτσούκου, Η προστασία των προσωπικών δεδομένων στις εργασιακές σχέσεις μετά το ΓΚΠΔ και τον ν. 4624/2019, Ημερίδα ΑΠΔΠΧ, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (ΕΙΕ) 28.01.2020, διαθέσιμο σε: https://www.dpa.gr/pls/portal/docs/PAGE/APDPX/EUROPEAN_DP_DAY_GENERAL/2020_DP_DAY/FIL ES%202018/EL.%20MARTSOUKOU.PDF.

⁶⁹ ΛΙΛΙΑΝ ΜΗΤΡΟΥ, Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ - ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ, 28.02.2007, διαθέσιμο σε: http://www.icsd.aegean.gr/website_files/metaptyxiako/888943208.pdf.

Έχοντας ως δεδομένο ότι είναι προς το δημόσιο συμφέρον να λειτουργούν με επιτυχία οι εκπαιδευτικές μονάδες, γίνεται αντιληπτό ότι δεν απαιτείται η συγκατάθεση των υποκειμένων των δεδομένων ή των γονέων/κηδεμόνων τους σε περίπτωση ανηλίκων εκπαιδευόμενων. Τέτοια συγκατάθεση ενδεχομένως να απαιτείται σε οτιδήποτε δεν εντάσσεται στις κανονικές, προβλεπόμενες λειτουργίες, ειδικότερα αν πρόκειται για διαχείριση και επεξεργασία δεδομένων εκτός των συνήθων δραστηριοτήτων της εκπαιδευτικής μονάδας.

VI. Οι υποχρεώσεις του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων ως υπεύθυνου επεξεργασίας, αλλά και των εκτελούντων επεξεργασία για λογαριασμό του

Όπως κάθε υπεύθυνος επεξεργασίας, ομοίως και το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων υπό την ιδιότητα του υπεύθυνου επεξεργασίας, φέρει τις αναφερόμενες στον ΓΚΠΔ υποχρεώσεις.

Ειδικότερα, σύμφωνα με το άρθρο 24 του ΓΚΠΔ οφείλει να εφαρμόζει κατάλληλα τεχνικά και οργανωτικά μέτρα προκειμένου να διασφαλίζει και να μπορεί να αποδεικνύει ότι η επεξεργασία διενεργείται σύμφωνα με τον Κανονισμό. Μάλιστα, τα εν λόγω μέτρα δεν είναι στάσιμα, αντιθέτως πρέπει να επανεξετάζονται και επικαιροποιούνται όταν κρίνεται απαραίτητο.

Ως εκ τούτου, είναι θέμα του υπεύθυνου επεξεργασίας να λαμβάνει όλα τα απαιτούμενα μέτρα ασφαλείας (όπως λ.χ. χρήση ισχυρού συνθηματικού εισόδου στο πληροφοριακό σύστημα και συχνή αλλαγή του, ενεργοποίηση τείχους προστασίας, λήψη αντιγράφου ασφαλείας σε τακτά διαστήματα, ανταλλαγή μόνο ψευδωνυμοποιημένων ή ανωνυμοποιημένων δεδομένων, κρυπτογράφηση τοπικού δικτύου όσο και εξωτερικών μονάδων αποθήκευσης, καθορισμό διαβαθμισμένων δικαιωμάτων πρόσβασης χρηστών, απενεργοποίηση λειτουργίας εξωτερικών μέσων αποθήκευσης, έλεγχο αντιμετώπισης επιθέσεων από κακόβουλο λογισμικό, δοκιμές διείσδυσης στο δίκτυο, έλεγχο διαχείρισης και αποθήκευσης εξοπλισμού).

Επίσης, όταν χρησιμοποιούνται «emails» για την αποστολή πληροφοριών, το ΥΠΑΙΘ πρέπει να μεριμνά για την ανταλλαγή προσωπικών δεδομένων μόνο μέσω

ιδιόκτητων ηλεκτρονικών διευθύνσεων («myschool»⁷⁰) και όχι μέσω εξωτερικών παρόχων (λ.χ. «Gmail», «Yahoo», «Hotmail» κ.λπ.).

Επιπλέον, είναι βασικό τα δεδομένα μαθητών/εκπαιδευτικών να μην αποθηκεύονται σε υπολογιστικά νέφη («Cloud»), ούτε να διοχετεύονται μέσω τεχνολογιών μη ελεγχόμενων από τον υπεύθυνο επεξεργασίας σε όσες περιπτώσεις πρέπει να μεταφερθούν δεδομένα στο σπίτι του διδάσκοντος (λ.χ. βαθμολογίες, γραπτά, φωτογραφίες, αναφορές και άλλα υπηρεσιακά έγγραφα διοικητικής φύσεως). Ο χειρισμός των προσωπικών δεδομένων πρέπει να είναι ανεξάρτητος από την τεχνολογία που χρησιμοποιείται σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες, προκειμένου να ελαχιστοποιηθεί ο κίνδυνος διαρροής προσωπικών δεδομένων. Η διακίνηση εγγράφων που αφορούν προσωπικά δεδομένα πρέπει να γίνεται μέσω ασφαλούς δικτύου ή καταμεμημένου στον εκπαιδευτικό χώρο στους «servers» του πληροφοριακού συστήματος «myschool».

Επίσης, ο υπεύθυνος επεξεργασίας οφείλει βάσει του άρθρου 25 του ΓΚΠΔ να εφαρμόζει αποτελεσματικά, τόσο κατά τη στιγμή του καθορισμού των μέσων επεξεργασίας όσο και κατά τη στιγμή της επεξεργασίας, κατάλληλα τεχνικά και οργανωτικά μέτρα (δημιουργία κατά το σχεδιασμό και εξ' ορισμού κατάλληλης δομής⁷¹).

Περαιτέρω, και σύμφωνα με το άρθρο 30 του ΓΚΠΔ το ΥΠΑΙΘ οφείλει να τηρεί αρχείο δραστηριοτήτων, εάν παρά το γεγονός ότι δεν απασχολεί σε κάθε σχολική μονάδα άνω των 250 ατόμων, εντούτοις α) η επεξεργασία είναι πιθανόν να δημιουργήσει κινδύνους για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των υποκειμένων των δεδομένων, β) εάν η επεξεργασία δεν είναι περιστασιακή, ή γ) εάν η επεξεργασία περιλαμβάνει ειδικές κατηγορίες δεδομένων.

Άξιο αναφοράς ότι βάσει του άρθρου 33 του ΓΚΠΔ σε περίπτωση παραβίασης δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, οφείλει να γνωστοποιεί αμελλητί και, αν είναι

⁷⁰ Βλ. σχετικά Ενημέρωση για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα μέσω του Πληροφοριακού Συστήματος (Π.Σ.), διαθέσιμο σε: «myschool» <https://myschool.sch.gr/help/myschoolGDPR.pdf>.

⁷¹ Βλ. Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, ό.π. (υποσ. 62), σελ. 32.

δυνατό, εντός 72 ωρών από τη στιγμή που αποκτά γνώση του γεγονότος, την παραβίαση των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στην εποπτική αρχή και το υποκείμενο των δεδομένων. Εξυπακούεται βέβαια ότι θα πρέπει να έχει καταστήσει σαφές εξ αρχής στα φυσικά πρόσωπα, μέσω ειδικής ενημέρωσης, ότι δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που τα αφορούν συλλέγονται, χρησιμοποιούνται, λαμβάνονται υπόψη ή υποβάλλονται κατ' άλλο τρόπο σε επεξεργασία, καθώς και σε ποιο βαθμό τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα υποβάλλονται ή θα υποβληθούν σε επεξεργασία.

Επιπροσθέτως, υποχρεούται βάσει του άρθρου 35 του ΓΚΠΔ να διενεργεί, πριν από την επεξεργασία, εκτίμηση των επιπτώσεων των σχεδιαζόμενων πράξεων επεξεργασίας στην προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα (κατάρτιση μελέτης εκτιμήσεως αντικτύπου). Επισημαίνεται ότι, ναι μεν η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (Αρχή) κατήρτισε κατάλογο με τα είδη των πράξεων επεξεργασίας που υπόκεινται στην απαίτηση για διενέργεια εκτίμησης αντικτύπου προσωπικών δεδομένων (ΕΑΠΔ)⁷², ωστόσο ο κατάλογος δεν είναι εξαντλητικός και, συνεπώς, δεν αίρεται ούτε μεταβάλλεται η υποχρέωση να διενεργείται ΕΑΠΔ σε κάθε περίπτωση συνδρομής των προϋποθέσεων του άρθρου 35 παρ. 1 του ΓΚΠΔ, ούτε η γενικότερη υποχρέωση του υπευθύνου επεξεργασίας να συμμορφώνεται με το σύνολο των υποχρεώσεων που απορρέουν από το ΓΚΠΔ⁷³.

Σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 37 ΓΚΠΔ, αλλά και στο άρθρο 6 του ν. 4624/2019, υφίσταται επίσης η υποχρέωση ορισμού Υπεύθυνου Προστασίας Δεδομένων, («Data Protection Officer»-«DPO»), ο οποίος δρα και ενεργεί σε καθεστώς ανεξαρτησίας και ανεξάρτητα από τον ειδικό νομικό χαρακτηρισμό της σύμβασης που τον συνδέει με τον εκάστοτε οργανισμό. Πάντως δεν απαγορεύεται να είναι μέλος του προσωπικού του Υπουργείου. Ρόλος του είναι να διευκολύνει τη

⁷² Βλ. Απόφαση υπ' αριθμόν 65/2018 Αρχής Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων με θέμα «Κατάλογος με τα είδη των πράξεων επεξεργασίας που υπόκεινται στην απαίτηση για διενέργεια εκτίμησης αντίκτυπου σχετικά με την προστασία δεδομένων σύμφωνα με το άρθρο 35 παρ. 4 του ΓΚΠΔ», ΦΕΚ Τεύχος Β' 1622/10.05.2019, διαθέσιμο σε: <http://www.et.gr/>.

⁷³ Βλ. σχετικά Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, «Εκτίμηση αντικτύπου σχετικά με την προστασία δεδομένων (άρθρο 35 του ΓΚΠΔ)», διαθέσιμο σε: https://www.dpa.gr/portal/page?_pageid=33,223264&_dad=portal&_schema=PORTAL

συμμόρφωση του υπευθύνου επεξεργασίας και του εκτελούντος την επεξεργασία με τις διατάξεις του Γενικού Κανονισμού για την Προστασία Δεδομένων και μεσολαβεί μεταξύ των διαφόρων ενδιαφερομένων (π.χ. εποπτικές αρχές, υποκείμενα των δεδομένων). Ο ρόλος του είναι συμβουλευτικός και όχι αποφασιστικός, ενώ δε φέρει προσωπική ευθύνη για τη μη συμμόρφωση του οργανισμού με τον Κανονισμό. Υπεύθυνος να διασφαλίζει και να μπορεί να αποδεικνύει ότι η επεξεργασία διενεργείται σύμφωνα με τον «General Data Protection Regulation» («GDPR») είναι ο υπεύθυνος επεξεργασίας ή ο εκτελών την επεξεργασία.

Περαιτέρω, σε περίπτωση που ο υπεύθυνος επεξεργασίας αναθέσει σε έτερο/έτερα πρόσωπο/πρόσωπα την εκτέλεση της επεξεργασίας, τότε πρέπει βάσει του Κανονισμού να υπάρχει συμμόρφωση και του τελευταίου/τελευταίων με τις διατάξεις του.

Ειδικότερα, μια από τις σημαντικές καινοτομίες του Κανονισμού έγκειται στη διατήρηση υψηλού επιπέδου προστασίας δεδομένων εκ μέρους του εκτελούντος την επεξεργασία⁷⁴. Ρόλος του εκτελούντος την επεξεργασία (άρθρο 28 του ΓΚΠΔ) είναι να επεξεργάζεται δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα για λογαριασμό του υπευθύνου της επεξεργασίας (προς εξυπηρέτηση των συμφερόντων του τελευταίου), ενώ ενδέχεται να καθορίζει κάποια ειδικότερα τεχνικά και οργανωτικά ζητήματα.

Εν προκειμένω εφόσον, για λογαριασμό του υπευθύνου επεξεργασίας, οι εκπαιδευτικοί λειτουργοί επεξεργάζονται δεδομένα μαθητών, γονέων/κηδεμόνων και ενδεχομένως τρίτων προσώπων, οφείλουν να συμμορφώνονται προς τις απαιτήσεις του Κανονισμού και να διασφαλίζουν την προστασία των δικαιωμάτων του υποκειμένου των δεδομένων που περιέρχονται σε γνώση τους και υπόκεινται σε επεξεργασία από εκείνους για λογαριασμό του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων και κατ' επέκταση του Ελληνικού Δημοσίου.

Το αυτό ισχύει και για τους παρόχους υπηρεσιών πληροφορικής και διαδικτυακού χώρου στους οποίους τυχόν ανατίθεται η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για λογαριασμό του Ελληνικού Δημοσίου.

⁷⁴ Βλ. Φερνάνκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, ό.π. (υποσ. 62), σελ. 35.

Ειδικότερα, η επεξεργασία στην οποία προβαίνουν πρέπει να διέπεται από σύμβαση ή άλλη νομική πράξη υπαγόμενη στο δίκαιο της Ένωσης ή του κράτους μέλους, που δεσμεύει τον εκτελούντα την επεξεργασία σε σχέση με τον υπεύθυνο επεξεργασίας και καθορίζει το αντικείμενο και τη διάρκεια της επεξεργασίας, τη φύση και τον σκοπό της επεξεργασίας, το είδος των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και τις κατηγορίες των υποκειμένων των δεδομένων και τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα του υπευθύνου επεξεργασίας.

Επομένως, οι πάροχοι έχουν υποχρέωση να επεξεργάζονται τα δεδομένα βάσει των καταγεγραμμένων εντολών της σύμβασης που έχουν υπογράψει με το Ελληνικό Δημόσιο. Μάλιστα, η τήρηση εκ μέρους τους εγκεκριμένου κώδικα δεοντολογίας, όπως αναφέρεται στο άρθρο 40 του ΓΚΠΔ ή εγκεκριμένου μηχανισμού πιστοποίησης, όπως αναφέρεται στο άρθρο 42 του ΓΚΠΔ, δύναται να χρησιμοποιηθεί ως στοιχείο για να αποδειχθεί ότι παρέχουν επαρκείς διαβεβαιώσεις σύμφωνα με τις παραγράφους 1 και 4 του άρθρου 28 του ΓΚΠΔ, δηλαδή ότι εφαρμόζουν κατάλληλα τεχνικά και οργανωτικά μέτρα.

Οι πάροχοι επίσης οφείλουν να τηρούν αρχείο όλων των κατηγοριών δραστηριοτήτων επεξεργασίας που διεξάγονται εκ μέρους του υπευθύνου επεξεργασίας, ενώ οφείλουν να διαγράψουν ή επιστρέφουν όλα τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα στον υπεύθυνο επεξεργασίας μετά το πέρας της παροχής υπηρεσιών επεξεργασίας και να διαγράψουν τα υφιστάμενα αντίγραφα, εκτός εάν υπάρχει νομοθετική πρόβλεψη για την τήρηση του αρχείου για ορισμένο χρονικό διάστημα.

Τέλος, τα ανωτέρω κατ' αντιστοιχία ισχύουν και στην περίπτωση που υπεύθυνος επεξεργασίας είναι Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα ή ιδιώτης, στον οποίο έχει χορηγηθεί άδεια λειτουργίας ιδιωτικής εκπαιδευτικής δομής για όλες τις εκπαιδευτικές δομές της εκπαίδευσης.

VII. Συμπεράσματα δεύτερου μέρους

Ο άνθρωπος αναπτύσσει την προσωπικότητά του μέσα από μια διαδικασία αυτοπαρουσίασης του εαυτού του στην κοινωνία. Είναι ον κοινωνικό που σημαίνει ότι το «εγώ» του δεν μπορεί να επιτευχθεί με την απομόνωσή του⁷⁵. Έχει επομένως «ανάγκη» μία σφαίρα κοινωνικής δράσης, ώστε να εκδηλώνεται ως προσωπικότητα, ως συνειδητή ατομικότητα, χωρίς αυτό όμως να σημαίνει ότι πρέπει να χάνει εντελώς τον έλεγχο στις πληροφορίες που τον αφορούν.

Περαιτέρω, η αμυντική σύλληψη του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή δεν ανταποκρίνεται στη ένταση και διάδοση της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και δεν λαμβάνει υπόψη ότι η απόλυτη απαγόρευση δεν παρέχει, συνταγματικά ικανοποιητικές, λύσεις στις περιπτώσεις που η επεξεργασία προσωπικών δεδομένων υπηρετεί την άσκηση θεμελιωδών δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα πληροφόρησης⁷⁶.

Η θέσπιση ενός «επώνυμου» συνταγματικού δικαιώματος προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα το έτος 2001 φάνηκε να συμβιβάζει τα διεστώτα. Πέραν όμως από την συνταγματική θεμελίωση του εν λόγω δικαιώματος, στις 25 Μαΐου του 2018 τέθηκε σε εφαρμογή ο Γενικός Κανονισμός Προστασίας Δεδομένων 679/2016/ΕΕ, σε αντικατάσταση της Οδηγίας 95/46/ΕΚ, με βασικό εγχείρημα την σύμπλευση της νομοθεσίας με τις νέες τεχνολογίες, ώστε να διευκολύνεται η ελεύθερη κυκλοφορία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα χάριν της οικονομικής και κοινωνικής προόδου μέσα από ένα υψηλό επίπεδο προστασίας. Ακολούθησε στη συνέχεια ο νόμος 4624/28.09.2019, με τις διατάξεις του οποίου, ορίζονται μέτρα εφαρμογής του Κανονισμού και ενσωματώνεται στην εθνική νομοθεσία η Οδηγία (ΕΕ) 2016/680.

⁷⁵ Σταύρος Τσακυράκης, *Liberal Sociability*, Έχουμε δικαίωμα απόκρυψης των πληροφοριών που μας αφορούν; 25.03.2013, διαθέσιμο σε:

<https://tsakyrakis.wordpress.com/2013/03/25/%CE%AD%CF%87%CE%BF%CF%85%CE%BC%CE%B5-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%AF%CF%89%CE%BC%CE%B1-%CE%B1%CF%80%CF%8C%CE%BA%CF%81%CF%85%CF%88%CE%B7%CF%82-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%80%CE%BB%CE%B7%CF%81%CE%BF%CF%86/>

⁷⁶ Βλ. ΛΙΛΙΑΝ ΜΗΤΡΟΥ, ό.π. (υποσ. 69).

Ο Κανονισμός ενσωματώνει μια διαφορετική φιλοσοφία ως προς την εξασφάλιση συμμορφώσεως των υπεύθυνων επεξεργασίας. Συγκεκριμένα αντικαθιστά το μοντέλο του θεσμικού ελέγχου (έλεγχος υπεύθυνου επεξεργασίας από ανεξάρτητες αρχές) με το μοντέλο της αυτορρύθμισης, δηλαδή ο υπεύθυνος επεξεργασίας έχει την ευθύνη και πρέπει να μπορεί να αποδείξει στην αρμόδια εποπτική αρχή και στα δικαστήρια τη συμμόρφωσή του με τις αρχές που αναφέρονται στον Κανονισμό. Επίσης δεν υποδεικνύει στους υπεύθυνους επεξεργασίας μια συγκεκριμένη μεθοδολογία συμμόρφωσης, ούτε υποδεικνύει έναν συγκεκριμένο κατάλογο εργαλείων της συμμόρφωσης. Ο υπεύθυνος επεξεργασίας, κινείται με γνώμονα τις αρχές του Κανονισμού, τις αυξημένες υποχρεώσεις του, καθώς και τα δικαιώματα των υποκειμένων.

Εφόσον δε το άνω θεσμικό πλαίσιο καταλαμβάνει τόσο τον ιδιωτικό όσο και τον δημόσιο τομέα, καθίσταται πασιφανές ότι από την νομοθεσία περί προστασίας των προσωπικών δεδομένων δεν εκφεύγει το Ελληνικό Δημόσιο και εν προκειμένω το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, καθώς και τα εποπτευόμενα από το τελευταίο πρόσωπα (φυσικά ή νομικά).

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί επιχειρείται να εξεταστεί κατά πόσο το ΥΠΑΙΘ κατάφερε εν καιρώ πανδημίας να ανταποκριθεί στην αποστολή του, δηλαδή στην παροχή δωρεάν εκπαίδευσης χωρίς ωστόσο να παραβιάσει τις απορρέουσες από τον ΓΚΠΔ υποχρεώσεις του, οι κυριότερες εκ των οποίων αναφέρθηκαν εν συντομία ανωτέρω. Χρήσιμο μεθοδολογικό εργαλείο για την προσέγγιση του ζητήματος η πάντα επίκαιρη σε περιπτώσεις συγκρούσεως θεμελιωδών δικαιωμάτων αρχή της αναλογικότητας.

ΤΡΙΤΟ ΜΕΡΟΣ

Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΓΚΠΔ ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΕΙΑ ΕΝ ΚΑΙΡΩ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ

Ι. Ο ΓΚΠΔ δεν αποτελεί εμπόδιο στην επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων για την αντιμετώπιση της πανδημίας

Η καταπολέμηση των μεταδοτικών νόσων είναι προς το συμφέρον της ανθρωπότητας. Ως εκ τούτου, συνιστά υψηλής σημασίας στόχο προς την επίτευξη του οποίου κατατείνουν όλα τα κράτη. Είναι αλήθεια ωστόσο ότι η πανδημία υποχρεώνει τις κυβερνήσεις να λαμβάνουν μέτρα για τον περιορισμό της, τα οποία συνεπάγονται την επεξεργασία διαφόρων ειδών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Η επιτακτική αυτή ανάγκη ελέγχου της διάδοσης του κορωνοϊού αναδεικνύει έτσι με τρόπο τόσο οξύ όσο και επιτακτικό μία γνωστή «σύγκρουση»: αυτή μεταξύ αφ' ενός του δικαιώματος προστασίας της αυτοδιάθεσης, της ιδιωτικής ζωής και των προσωπικών δεδομένων και αφ' ετέρου του δημοσίου συμφέροντος, κυρίως υπό την ειδικότερη εκδοχή της δημόσιας υγείας, αλλά και των δικαιωμάτων των άλλων⁷⁷.

Γενική εικόνα είναι ότι ο Κανονισμός δεν οδηγεί στην απαγόρευση της συλλογής, επεξεργασίας και χρήσης των προσωπικών δεδομένων, υποχρεώνει όμως τον κοινό νομοθέτη να καθιερώσει ένα περιοριστικό θεσμικό πλαίσιο, εντός του οποίου καθίσταται θεμιτή η συλλογή, επεξεργασία και χρήση των δεδομένων⁷⁸ σε εκείνες τις περιπτώσεις που η επεξεργασία δεν σχετίζεται με προσωπική ή οικιακή δραστηριότητα. Με άλλα λόγια, ο Κανονισμός δεν απαγορεύει τη λήψη μέτρων για την αντιμετώπιση της πανδημίας που συνεπάγονται την επεξεργασία διαφόρων ειδών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Αντιθέτως μάλιστα, παρέχει τις νομικές βάσεις για την αναγκαία επεξεργασία, υπό την προϋπόθεση όμως να τηρούνται οι βασικές αρχές και να εξασφαλίζονται οι σχετικές ουσιαστικές και διαδικαστικές

⁷⁷ Λίλιαν Μήτρου, Τα προσωπικά δεδομένα στην εποχή του κορωνοϊού, Syntagma Watch 16.03.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/ta-prosopika-dedomena-stin-epoxi-tou-koronoiou/>.

⁷⁸ ΦΕΡΕΝΙΚΗ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΟΥΤΝΑΤΖΗ, ό.π. (υποσ. 16).

εγγυήσεις και προϋποθέσεις σύννομης επεξεργασίας⁷⁹. Ο Κανονισμός θα μπορούσε να λεχθεί ότι είναι προσανατολισμένος προς τη διαφύλαξη ζωτικών εννόμων αγαθών. Σημαίνουσα στο σημείο αυτό η αξιωματική διαπίστωση του Ευρωπαϊκού Οργανισμού για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα (FRA): «στη μάχη κατά της Covid-19, η αξιοποίηση των δεδομένων μπορεί να σώσει ζωές...»⁸⁰. Αξιώνει ωστόσο (ο Κανονισμός) τα όποια μέτρα ληφθούν να είναι συμβατά με τις διατάξεις του. Έτσι, ακόμη και σ' αυτές τις πρωτόγνωρες συνθήκες, ο υπεύθυνος επεξεργασίας και ο εκτελών την επεξεργασία πρέπει να διασφαλίζουν την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα των υποκειμένων των δεδομένων. Επομένως, κάθε μέτρο που λαμβάνεται με σκοπό την αναχαίτιση της νόσου «Covid-19» που όμως έχει ως συνέπεια να περιληφθούν σε σύστημα αρχειοθέτησης (αυτοματοποιημένης ή χειροκίνητης) πληροφορίες που συνιστούν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, ελέγχεται ως προς τη συμβατότητά του με τις διατάξεις του Κανονισμού, καθώς η όποια επεξεργασία δεν μπορεί παρά να είναι σύννομη.

II. Ο ρόλος του άρθρου 23 του ΓΚΠΔ

Αξιοσημείωτο ότι στον ίδιο τον Κανονισμό και συγκεκριμένα στο άρθρο 23 ρητά προβλέπεται, ως εξαιρετικό μέτρο, η δυνατότητα, μέσω νομοθέτησης είτε της Ένωσης είτε του κράτους μέλους, να περιοριστεί το πεδίο εφαρμογής των υποχρεώσεων και των δικαιωμάτων του υπεύθυνου επεξεργασίας ή του εκτελούντος την επεξεργασία των δεδομένων, αρκεί ένας τέτοιος περιορισμός αφ' ενός να σέβεται την ουσία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών και αφ' ετέρου να συνιστά αναγκαίο και αναλογικό μέτρο σε μια δημοκρατική κοινωνία για τη διασφάλιση μεταξύ άλλων και σημαντικών στόχων γενικού δημόσιου συμφέροντος της Ένωσης ή κράτους μέλους, ιδίως σημαντικού οικονομικού ή χρηματοοικονομικού συμφέροντος της Ένωσης ή κράτους μέλους, συμπεριλαμβανομένων των νομισματικών,

⁷⁹ Βλ. σχετικά «ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΟΥ COVID-19», 18.03.2020, διαθέσιμο σε: www.dpa.gr/APDPXPortlets/htdocs/documentSDisplay.jsp?docid=163,39,44,101,194,223,3,99.

⁸⁰ Βλ. Παπανικολάου Αικατερίνα, ό.π. (υποσ. 8).

δημοσιονομικών και φορολογικών θεμάτων, της δημόσιας υγείας και της κοινωνικής ασφάλισης.

Δηλαδή, σύμφωνα με τα ανωτέρω, ναι μεν επιτρέπεται στον εθνικό νομοθέτη να περιορίζει, μέσω νομοθετικού μέτρου, το πεδίο εφαρμογής των υποχρεώσεων και των δικαιωμάτων του υπεύθυνου επεξεργασίας ή του εκτελούντος την επεξεργασία των δεδομένων που προβλέπονται στα άρθρα 12 έως 22 και στο άρθρο 34, όταν τούτο επιβάλλεται για τη διασφάλιση στόχων γενικού δημοσίου συμφέροντος, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγεται και η δημόσια υγεία, ωστόσο αυτή η σύνδεση μεταξύ του περιορισμού και του επιδιωκόμενου σκοπού πρέπει να προσδιορίζεται και να καταδεικνύεται με σαφήνεια. Η απλή ύπαρξη πανδημίας δεν αρκεί, εάν τα ληφθέντα μέτρα δεν είναι ικανά να διασφαλίσουν κάποιο σημαντικό σκοπό γενικού δημοσίου συμφέροντος.

Επιπλέον, ο περιορισμός πρέπει να σέβεται την ουσία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών και να συνιστά αναγκαίο και αναλογικό μέτρο σε μια δημοκρατική κοινωνία ⁸¹. Επομένως, τυχόν περιορισμοί είναι νόμιμοι εφόσον δεν υπερβαίνουν αυτό που είναι απολύτως αναγκαίο και αναλογικό για τη διασφάλιση του σκοπού της δημόσιας υγείας. Τούτο σημαίνει ότι η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα πρέπει να διασφαλίζεται κατά την εφαρμογή όλων των μέτρων έκτακτης

⁸¹ Βλ. σχετικά αιτιολογική σκέψη [73]: «Μπορούν να επιβληθούν από το ενωσιακό δίκαιο ή το δίκαιο κράτους μέλους περιορισμοί σχετικά με συγκεκριμένες βασικές αρχές και τα δικαιώματα ενημέρωσης, πρόσβασης και διόρθωσης ή διαγραφής δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, στο δικαίωμα φορητότητας των δεδομένων, στο δικαίωμα εναντίωσης, στις αποφάσεις που βασίζονται σε κατάρτιση προφίλ, καθώς και στην ανακοίνωση παραβίασης δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο υποκείμενο των δεδομένων και σε ορισμένες σχετικές υποχρεώσεις των υπευθύνων επεξεργασίας, στον βαθμό που είναι αναγκαίοι και αναλογικοί σε μια δημοκρατική κοινωνία για την κατοχύρωση της δημόσιας ασφάλειας, περιλαμβανομένης της προστασίας της ανθρωπίνης ζωής σε περίπτωση ιδίως φυσικών ή ανθρωπογενών καταστροφών, της πρόληψης, της διερεύνησης και της δίωξης ποινικών αδικημάτων ή της εκτέλεσης ποινικών κυρώσεων, συμπεριλαμβανομένης της διασφάλισης έναντι των απειλών κατά της δημόσιας ασφάλειας και της πρόληψής τους ή παραβάσεων δεοντολογίας σε νομοθετικά κατοχυρωμένα επαγγέλματα, άλλων σημαντικών σκοπών γενικού δημοσίου συμφέροντος της Ένωσης ή κράτους μέλους, ιδίως σημαντικού οικονομικού ή χρηματοοικονομικού συμφέροντος της Ένωσης ή κράτους μέλους, της τήρησης δημόσιων αρχείων για λόγους γενικού συμφέροντος, της περαιτέρω επεξεργασίας αρχειοθετημένων δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα για την παροχή συγκεκριμένων πληροφοριών σχετικών με την πολιτική συμπεριφορά σε πρώην απολυταρχικά καθεστώτα ή της προστασίας του υποκειμένου των δεδομένων ή των δικαιωμάτων και των ελευθεριών τρίτων, συμπεριλαμβανομένων της κοινωνικής προστασίας, της δημόσιας υγείας και των ανθρωπιστικών σκοπών. Οι εν λόγω περιορισμοί θα πρέπει να είναι σύμφωνοι προς τις απαιτήσεις που καθορίζονται στον Χάρτη και στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών».

ανάγκης, περιλαμβανομένων των περιορισμών που θεσπίζονται σε εθνικό επίπεδο με το άρθρο 23 του ΓΚΠΔ.

Βασική επισήμανση επίσης ότι οι περιορισμοί πρέπει να είναι αυστηρά περιορισμένοι ως προς το πεδίο εφαρμογής και το χρόνο, δεδομένου ότι τα δικαιώματα του υποκειμένου των δεδομένων μπορούν να περιοριστούν αλλά όχι να αποκλειστούν. Εάν η αναστολή ή αναβολή της άσκησης των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων δεν εντάσσεται σε ένα σαφές χρονικό πλαίσιο, τότε ισοδυναμεί με εν τοις πράγμασι γενική αναστολή των εν λόγω δικαιωμάτων, μη συμβατή με το ουσιαστικό περιεχόμενο των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών.

Επιπλέον, οι εγγυήσεις, που προβλέπονται στο άρθρο 23 παρ. 2 ΓΚΠΔ, πρέπει να εφαρμόζονται πλήρως, ιδίως σε ό,τι αφορά την ανάγκη ύπαρξης ειδικών διατάξεων σχετικά με τους σκοπούς της επεξεργασίας, τις κατηγορίες δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, το πεδίο εφαρμογής των περιορισμών, τις διασφαλίσεις για την αποτροπή τυχόν κατάχρησης ή παράνομης πρόσβασης ή διαβίβασης, τον προσδιορισμό του υπεύθυνου επεξεργασίας ή των κατηγοριών των σχετικών υπευθύνων ή τους κινδύνους όσον αφορά τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των υποκειμένων των δεδομένων⁸².

Στην ελληνική πραγματικότητα, από την γενικότερη μελέτη του αντικειμένου δεν προέκυψε να ενεργοποιήθηκε η εν λόγω διάταξη του Κανονισμού σε ό,τι αφορά την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο χώρο της εκπαίδευσης με αφορμή την πανδημική κρίση. Το ΥΠΑΙΘ, τόσο κατά την περίοδο του πιλοτικού

⁸² Βλ. σχετικά Δήλωση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου Προστασίας Δεδομένων (ΕΣΠΔ) της 2^{ας} Ιουνίου 2020 που εκδόθηκε επ' αφορμή το διάταγμα 179/2020 της 4ης Μαΐου της Ουγγρικής Κυβέρνησης, σε συνδυασμό με την από 03.06.2020 απαντητική επιστολή του ΕΣΠΔ προς την «Civil Liberties Union for Europe» (Ένωση για τις Αστικές Ελευθερίες για την Ευρώπη), την «Access Now» (Πρόσβαση Τώρα) και την «Hungarian Civil Liberties Union» (Ουγγρική Ένωση για τις Αστικές Ελευθερίες, HCLU) σχετικά με το διάταγμα 179/2020 της 4ης Μαΐου της Ουγγρικής Κυβέρνησης.

διαθέσιμα σε:

https://edpb.europa.eu/sites/edpb/files/files/file1/edpb_statement_art_23gdpr_20200602_el_2.pdf.

https://edpb.europa.eu/news/news/2020/thirtieth-plenary-session-edpb-response-ngos-hungarian-decrees-and-statement-article_el

Μάλιστα το ΕΣΠΔ τονίζει ότι σύμφωνα με το άρθρο 57 παρ. 1 στοιχείο γ του ΓΚΠΔ οι εθνικές αρχές πρέπει να συμβουλευούνται εγκαίρως την εθνική εποπτική αρχή σχετικά με το ενδεχόμενο εφαρμογής περιορισμών δυνάμει του άρθρου 23 του ΓΚΠΔ και πρέπει να έχουν την δυνατότητα να παρακολουθούν την εφαρμογή τυχόν τέτοιων περιορισμών.

προγράμματος της τηλ-εκπαίδευσης, μέσα από τις εγκυκλίους που εξέδωσε, όσο και στη συνέχεια, όταν κατοχυρώθηκε νομοθετικά η εξ αποστάσεως εκπαίδευση, μέσα από την ίδια τη διάταξη του νόμου αλλά και από τις υπουργικές αποφάσεις που εκδόθηκαν κατ' εξουσιοδότησή του, φαίνεται να επιθυμεί να εντάξει την σκοπούμενη επεξεργασία στο νομικό καθεστώς του ΓΚΠΔ και στην εποπτεία από την Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα και όχι να περιορίσει τις υποχρεώσεις του ως υπεύθυνου επεξεργασίας. Άλλο βέβαια το θέμα κατά πόσο το ΥΠΑΙΘ με τις επιλογές που έκανε προκειμένου να ανταποκριθεί στην αποστολή του την περίοδο των έκτακτων συνθηκών που δημιούργησε η πανδημία είναι σε θέση και μπορεί να αποδείξει τη συμμόρφωσή του με τις διατάξεις του ΓΚΠΔ. Τούτο αποτελεί και το ζητούμενο της παρούσης εργασίας.

III. Η επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εκπαιδευτικών, μαθητών, γονέων/κηδεμόνων εξαιτίας της πανδημίας

A. Μια πρώτη προσέγγιση

1. Η προσπάθεια αντιμετώπισης του κορωνοϊού

Η πανδημία οδήγησε στο κλείσιμο των εκπαιδευτικών μονάδων και συνακόλουθα στην απομάκρυνση των μαθητών/σπουδαστών από το φυσικό τους περιβάλλον, δηλαδή το σχολείο και το πανεπιστήμιο αντίστοιχα. Στόχος αυτής της δυσάρεστης πολιτικής απόφασης, που σημειωτέον ελήφθη και σε άλλες χώρες, ευρωπαϊκές και μη, ήταν, όπως ήδη έχει αναφερθεί και σε άλλο σημείο της παρούσης μελέτης, να κρατηθεί υπό διαχειρίσιμο έλεγχο, μέσω της κοινωνικής αποστασιοποίησης, η διασπορά ενός ιού επιθετικού και θανατηφόρου που, τουλάχιστον στην πρώτη εξελικτική του φάση, φάνηκε να προελαύνει ανενόχλητος στον πλανήτη, δεδομένου ότι δεν είχαν αποκωδικοποιηθεί οι γενετικές πληροφορίες του, οπότε οι κυβερνήσεις στερούνταν φαρμακευτικά σκευάσματα για την καταπολέμησή του.

Οι Υπουργοί Παιδείας της ΕΕ συζήτησαν μέσω τηλεδιασκέψεως στις 12.03.2020 τις επιπτώσεις της επιδημίας «Covid-19» στην εκπαίδευση και την κατάρτιση και ομόφωνα συμφώνησαν ότι επιθυμούν να διασφαλίσουν την ασφάλεια των μαθητών

και του προσωπικού τους, καθώς και τη συνέχιση της μάθησης χωρίς σημαντικές εκπαιδευτικές διαταραχές⁸³

Το Ελληνικό Κράτος, στο πλαίσιο που χαράσσει η ΕΕ, αλλά και υπό το βάρος της συνταγματικά κατοχυρωμένης υποχρέωσης παροχής δωρεάν Παιδείας, όφειλε να αναζητήσει, και μάλιστα χωρίς χρονοτριβή, αποτελεσματικές λύσεις, προκειμένου να διατηρηθεί η αδιάκοπη επαφή των μαθητών με τη μαθησιακή διαδικασία παρά την αναστολή λειτουργίας των εκπαιδευτικών δομών όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης. Διότι, το δικαίωμα στην ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητας και στην παροχή εκπαίδευσης μπορεί βέβαια, τόσο με βάση το ελληνικό συνταγματικό κείμενο, όσο και με βάση το διεθνές δίκαιο, να υποστεί περιορισμούς, όπως όλα τα δικαιώματα, αφού κανένα από αυτά δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως απόλυτο δικαίωμα, ωστόσο όχι περιορισμό τέτοιας εντάσεως που να πλήττεται ο πυρήνας του δικαιώματος.

Αλλά και μετά το άνοιγμα των εκπαιδευτικών μονάδων, το Κράτος όφειλε αφ' ενός να λάβει μέτρα προστασίας της υγείας των μαθητών και των εκπαιδευτικών, οι οποίοι θα επέστρεφαν στις σχολικές αίθουσες και αφ' ετέρου να διασφαλίσει την ενεργή συμμετοχή στην εκπαιδευτική διαδικασία σε όλους εκείνους που δεν ήταν σε θέση να παρακολουθήσουν τα μαθήματα με φυσική παρουσία.

Έτσι έννοιες όπως «εξ αποστάσεως εκπαίδευση», «ασύγχρονη», «σύγχρονη», «ταυτόχρονη σύγχρονη», εισέβαλαν δυναμικά στη ζωή της εκπαιδευτικής κοινότητας και αναπόφευκτα των οικογενειών των μελών της. Ενώ, άλλα μέτρα ανέτρεψαν εκπαιδευτικές παραδόσεις δεκαετιών (λ.χ. την πρωινή προσευχή στον προαύλιο χώρο του σχολείου με συμμετοχή όλου του έμψυχου δυναμικού). Αναπόφευκτα επίσης, η αναγκαιότητα της λήψης μέτρων αναγκαστικά περιόρισε θεμελιώδη δικαιώματα μαθητών, εκπαιδευτικών, γονέων/κηδεμόνων, μεταξύ των οποίων και το δικαίωμα προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, το οποίο, βρέθηκε να σταθμίζεται, με έτερα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στην εκπαίδευση.

⁸³ Βλ. Σχετικά «EU education ministers discussed the implications of the COVID-19 outbreak on education and training», διαθέσιμο σε: <https://eu2020.hr/Home/OneNews?id=211>.

2. Οι εκπαιδευτικοί ως εργαζόμενοι

Σημειωτέον ότι από τα ανωτέρω αναφερόμενα πρόσωπα, που έλαβαν αναπότρεπτα τη θέση των υποκείμενων των δεδομένων, οι δάσκαλοι/καθηγητές επέχουν θέση εργαζόμενου στο χώρο της εκπαίδευσης, όπως και σε άλλο σημείο της παρούσης αναφέρθηκε.

Οπότε, σύμφωνα με το άρθρο 27 παρ. 2 του ν. 4624/2019 σε συνδυασμό με το άρθρο 88 ΓΚΠΔ και την αιτιολογική σκέψη [155] η συγκατάθεση τους στην επεξεργασία προβλέπεται ως εξαιρετική νομική βάση, δηλαδή σ' εκείνες τις περιπτώσεις που η επεξεργασία δεν σχετίζεται άμεσα με την σύμβαση εργασίας που διέπει τη σχέση τους με τον εργοδότη τους, αφού γενικά ως προς τούτους εφαρμόζονται κατά βάση τα άρθρα 42, 45 και 49 του ν. 3850/2010. Η συγκατάθεση των εργαζομένων στα πεδία των εργασιακών σχέσεων θα μπορούσε να νοηθεί αποκλειστικά και μόνο σε επεξεργασίες που δεν σχετίζονται άμεσα με την σύμβαση εργασίας, αλλά αποσκοπούν αποκλειστικά και μόνο στην παροχή προνομίων στους εργαζομένους.

Περαιτέρω, σύμφωνα με το εργατικό δίκαιο υφίσταται υποχρέωση του εργοδότη να εξασφαλίζει την υγεία και την ασφάλεια των εργαζομένων λαμβάνοντας τα αναγκαία συναφή προστατευτικά μέτρα, αλλά και υποχρέωση των εργαζομένων να εφαρμόζουν τους κανόνες υγείας και ασφάλειας περιλαμβανομένης της υποχρέωσής τους να αναφέρουν αμέσως στον εργοδότη ή/και στον εκτελούντα καθήκοντα ιατρού εργασίας όλες τις καταστάσεις που μπορεί να θεωρηθεί εύλογα ότι παρουσιάζουν άμεσο και σοβαρό κίνδυνο για την ασφάλεια και την υγεία.

Όμως, η εν προκειμένω συντελεσθείσα επεξεργασία συνιστά χωρίς αμφιβολία μια ιδιαίζουσα περίπτωση. Επομένως, όπως και σε άλλους εργασιακούς χώρους έτσι και εδώ, το βασικό ερώτημα αφορά στην έκταση και στη φύση της συλλογής δεδομένων από τον εργοδότη, αλλά και κατά πόσο ο εργοδότης μπορεί να διασφαλίσει τη μη συλλογή και επεξεργασία δεδομένων των εργαζόμενων εκπαιδευτικών από τρίτα πρόσωπα που αφ' ενός δεν υπόκεινται στο διευθυντικό του δικαίωμα, αφ' ετέρου δεν ενεργούν εντός των δικών του εγκαταστάσεων ή δεν χρησιμοποιούν κατά παραχώρηση δικό του τεχνολογικό εξοπλισμό, αντιθέτως δύνανται να χρησιμοποιούν δικό τους εξοπλισμό (ηλεκτρονικό υπολογιστή, ταμπλέτα, κινητό) με

ότι αυτό συνεπάγεται για την ασφάλεια των δεδομένων που διακινούνται ηλεκτρονικά ή απεικονίζονται σε ψηφιακές συσκευές.

Ως απλό παράδειγμα θα μπορούσε να αναφερθεί εκείνο ενός εργοδότη, ο οποίος δεν γνωρίζει εάν κάθε ιδιωτική συσκευή που χρησιμοποιείται για την τηλ-εκπαίδευση (εν προκειμένω για τους εκπαιδευτικούς τηλ-εργασία) έχει τις αναγκαίες ενημερώσεις, όπως τις ενημερώσεις για τα λειτουργικά συστήματα και τις ενημερώσεις προγραμμάτων/antivirus, ούτε είναι σε θέση να γνωρίζει την εξοικείωση του κάθε εκπαιδευτικού με την ψηφιακή τεχνολογία. Δεν είναι λίγοι οι ενήλικες διαδικτυακώς «αναλφάβητοι» που με πλήρη άγνοια κινδύνου εισέρχονται στο διαδίκτυο ⁸⁴.

Από τα ανωτέρω λοιπόν συνάγεται πως οτιδήποτε δεν εντάσσεται στις κανονικές, προβλεπόμενες και συνήθεις λειτουργίες της εκπαιδευτικής διαδικασίας, εύλογα πρέπει να τυγχάνει διαφορετικής αντιμετώπισης.

3. Οι ανήλικοι μαθητές

Ιδιαίτερότητα στην προκειμένη περίπτωση εντοπίζουμε όμως και ως προς τους μαθητές υπό την ιδιότητά τους ως υποκειμένων προσωπικών δεδομένων, καθώς πρόκειται για παιδιά για τα οποία ο Κανονισμός προβλέπει ενισχυμένη προστασία. Συγκεκριμένα οι γονείς/κηδεμόνες πρέπει να συγκατατίθενται, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Κανονισμού, για τη συμμετοχή των παιδιών έως δεκαέξι ετών σε υπηρεσίες διαδικτύου⁸⁵. Αντίστοιχη ρύθμιση συναντάται και στο άρθρο 21 του ν. 4624/2019, όπου η επεξεργασία δεδομένων ανηλίκου κάτω των 15 ετών είναι σύνηθες μόνο μετά την παροχή συγκατάθεσης του νομίμου αντιπροσώπου του.

Ο λόγος που τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα των παιδιών καλύπτονται από επιπλέον προστασία είναι διότι τα παιδιά έχουν μικρότερη επίγνωση των κινδύνων και των συνεπειών της κοινοποίησης δεδομένων καθώς και των δικαιωμάτων τους⁸⁶.

⁸⁴ Βλ. Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, .ό.π. (υποσ. 62), σελ. 53.

⁸⁵ Βλ. Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, .ό.π. (υποσ. 62), σελ. 28 επ. και 47 επ.

⁸⁶ Βλ. και απάντηση Ευρωπαϊκής Επιτροπής (European Commission) στο ερώτημα εάν μπορούν να συλλέγονται δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα για παιδιά, διαθέσιμο σε: https://ec.europa.eu/info/law/law-topic/data-protection/reform/rights-citizens/how-my-personal-data-protected/can-personal-data-about-children-be-collected_el.

Ιδιαίτερα, οι ανήλικοι μαθητές δεν είναι σε θέση να βρουν και να αντιληφθούν τις πολιτικές προστασίας προσωπικών δεδομένων, οι οποίες συνήθως περιγράφονται στη δήλωση προστασίας προσωπικών δεδομένων της τοποθεσίας «web». Αξιόλογες ωστόσο είναι οι προσπάθειες που καταβάλλονται μεταξύ άλλων και από κρατικούς φορείς για την προστασία των μικρών χρηστών του διαδικτύου⁸⁷.

Πάντως, βάση για την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων παιδιών μπορεί να είναι οποιαδήποτε από τις νομικές βάσεις που προβλέπονται στον ΓΚΠΔ. Ωστόσο, για κάποιες από αυτές, ο υπεύθυνος επεξεργασίας οφείλει να λαμβάνει υπόψη και άλλα στοιχεία, όπως στην περίπτωση της συγκατάθεσης που ο υπεύθυνος επεξεργασίας οφείλει να εξασφαλίσει ότι το παιδί έχει ενημερωθεί και κατανοήσει σε τι συναινεί, αλλιώς η συγκατάθεση είναι «άκυρη», καθώς η υποχρέωση για σαφή ενημέρωση δεν έχει τηρηθεί.

Β. Τηλ-εκπαίδευση και επεξεργασία προσωπικών δεδομένων

1. Τα ψηφιακά μέσα στα διάφορα στάδια εξέλιξης της πανδημικής κρίσης

Κατά το πρώτο στάδιο εξέλιξης της πανδημίας η ενεργοποίηση ψηφιακών εργαλείων εκτιμήθηκε ως πρόσφορο μέσο για την επίτευξη του στόχου που ήταν, όχι η υποκατάσταση της δια ζώσης εκπαίδευσης και η κάλυψη της διδακτέας ύλης, αλλά η διατήρηση της επαφής του μαθητή με την μαθησιακή διαδικασία⁸⁸.

⁸⁷ Βλ. σχετικά <https://www.civilprotection.gr/el/cyberkids-%CE%B3%CE%BF%CE%BD%CE%B5%CE%AF%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%80%CE%B1%CE%B9%CE%B4%CE%B9%CE%AC-%CE%B5%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CF%81%CF%89%CE%B8%CE%B5%CE%AF%CF%84%CE%B5-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%B1%CF%83%CF%86%CE%AC%CE%BB%CE%B5%CE%B9%CE%B1-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CE%B4%CE%B9%CE%B1%CE%B4%CE%AF%CE%BA%CF%84%CF%85%CE%BF-%CE%BC%CE%B5-%CF%80%CE%B1%CE%B9%CF%87%CE%BD%CE%AF%CE%B4%CE%B9%CE%B1-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CF%83%CF%85%CE%BC%CE%B2%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%AD%CF%82>

⁸⁸ Οι εκπαιδευτικοί βέβαια, έχοντας ανεπτυγμένο το αίσθημα ηθικού καθήκοντος και αγάπης, με συναίσθηση της εκπαιδευτικής και κοινωνικής τους ευθύνης, πέραν της μαθησιακής, κάλυψαν και μια άλλη ανάγκη των μαθητών τους. Μέσα από την σταθερή επικοινωνία και τη παροχή ενός οργανωμένου καθημερινού προγράμματος, κατάφεραν να αποπνέουν, κατά τη μεταξύ τους αλληλεπίδραση, αισιοδοξία, σταθερότητα, αποφασιστικότητα και ασφάλεια.

Η αρχική εντύπωση για την εξ αποστάσεως διδασκαλία στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση ήταν ότι πρόκειται για μια επικουρική-υποστηρικτική εκπαιδευτική διαδικασία, ενταγμένη στις ανάγκες που θέτει το ιδιόμορφο έκτακτο πλαίσιο που δημιούργησε η πανδημία.

Ειδικότερα, εκτιμήθηκε ότι οι εκπαιδευτικοί μπορούν να χρησιμοποιήσουν κατά την ελεύθερη κρίση τους όποια μέθοδο (σύγχρονη ή ασύγχρονη) θεωρούν πιο πρόσφορη με βάση την άποψη που έχουν διαμορφώσει για τη λειτουργία της τάξης τους από την καθημερινή επαφή τους με τους μαθητές, κάτι για το οποίο δεν υπάρχει άλλος πιο αρμόδιος να διαπιστώσει. Επί παραδείγματι, επικοινωνία και συνεργασία με τους μαθητές τους μέσω της χρήσεως ψηφιακών εκπαιδευτικών πλατφόρμων, στις οποίες μπορούν να δημιουργήσουν ψηφιακές τάξεις είτε για την ασύγχρονη ανταλλαγή εκπαιδευτικού υλικού, ασκήσεων και οδηγιών προγράμματος διδασκαλίας («e-class», «e-me»), είτε για τη ζωντανή μετάδοση μαθήματος («Webex Meetings»), αλλά και με άλλους εγκεκριμένους από το Υπουργείο Παιδείας τρόπους που ενδέχεται να έχουν εφαρμόσει ήδη στο παρελθόν με βάση τις ιδιαίτερες συνθήκες, τον τύπο σχολείου και τον τρόπο λειτουργίας του ή δημιουργήθηκαν για τις τρέχουσες ανάγκες της εκπαίδευσης (βλ. ενδεικτικά νέες πλατφόρμες τηλ-εκπαίδευσης «<https://lessons.sch.gr/>», «<https://meeting.sch.gr/>»).

Προς την κατεύθυνση της προαιρετικότητας και όχι της υποχρεωτικότητας της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης ως μέσου επικοινωνίας και διάδρασης μεταξύ δασκάλου και μαθητή συνηγορούν, κατά την πρακτική παράμετρο, η έλλειψη, κατά το χρονικό εκείνο διάστημα, υλικοτεχνικού εξοπλισμού τόσο από την πλευρά των μαθητών όσο και από την πλευρά των εκπαιδευτικών μονάδων, ενώ κατά τη νομική παράμετρο, η ανυπαρξία, μεταξύ των μηνών Μαρτίου 2020 και Μαΐου 2020, τυπικού νόμου που να θεσπίζει την υποχρεωτικότητα της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης ή έστω να την ορίζει ως δυνατότητα στις δύο πρώτες εκπαιδευτικές βαθμίδες.

Βέβαια, εμφανής υπήρξε η επιθυμία του ΥΠΑΙΘ για την όσο το δυνατόν ταχύτερη εξοικείωση όλων των εμπλεκόμενων προσώπων με τους νέους τρόπους ψηφιακής παροχής εκπαίδευσης. Τούτο προκύπτει από την ανά τακτά χρονικά διαστήματα ανάρτηση του απολογισμού πεπραγμένων ως προς την εξ αποστάσεως εκπαίδευση

που εντοπίζεται σε κρατική ιστοσελίδα⁸⁹, το οποίο όμως ταυτόχρονα μαρτυρεί την ψυχολογική έστω πίεση που ένιωσαν να υφίστανται οι εκπαιδευτικοί και οι γονείς/κηδεμόνες προκειμένου να καταστούν εφάμιλλοι του «διπλανού τους» που τα κατάφερε «να συνδεθεί».

Κατά το άνω χρονικό διάστημα (11.03.2020-12.05.2020), εκδόθηκαν κατευθυντήριες Εγκύκλιοι του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, όπως και εγχειρίδια με οδηγίες για την εξ αποστάσεως εκπαίδευση απευθυνόμενα προς τους εκπαιδευτικούς, οι οποίοι με τη σειρά τους μετέδωσαν στους μαθητές τους και τους γονείς/κηδεμόνες τούτων τις πληροφορίες που περιέχονταν σε αυτά.

Επί παραδείγματι, στην υπ' αριθμόν πρωτ. 39731/Δ2/20.03.2020 Εγκυκλιό του με θέμα *«Παροχή προσωπικών λογαριασμών στους μαθητές της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης από το Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο»*⁹⁰ το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων περιγράφει τη διαδικασία που μπορούν να ακολουθήσουν οι μαθητές προκειμένου να αποκτήσουν πρόσβαση σε ένα σύνολο υπηρεσιών του Πανελλήνιου Σχολικού Δικτύου, όπως η ηλεκτρονική αλληλογραφία, η τηλ-εκπαίδευση, τα ιστολόγια, οι κοινότητες αλλά και σε άλλες ηλεκτρονικές υπηρεσίες του ΥΠΑΙΘ. Το άνω έγγραφο παραπέμπει στην ιστοσελίδα του Πανελλήνιου Σχολικού Δικτύου (ΠΣΔ), ώστε καταρχήν να ξεκινήσει ο ενδιαφερόμενος τη συμπλήρωση της ηλεκτρονικής φόρμας εγγραφής στη σχετική πλατφόρμα⁹¹.

Την ίδια χρονική περίοδο εκδίδονται επίσης από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων συνοπτικά εγχειρίδια με οδηγίες για την εξ αποστάσεως εκπαίδευση, ασύγχρονη (βλ. ενδεικτικά το συνημμένο στο υπ' αριθ. Φ8/38091/Δ4/16.03.2020 διαβιβαστικό έγγραφο του ΥΠΑΙΘ) και σύγχρονη (βλ. ενδεικτικά το συνημμένο στο υπ' αριθ. Φ8/38092/Δ4/16.03.2020 διαβιβαστικό έγγραφο του ΥΠΑΙΘ). Μάλιστα, στο έντυπο οδηγιών της σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης περιλαμβάνονται επισημάνσεις αναφορικά με τον ΓΚΠΔ, για τις οποίες θα γίνει λόγος κατωτέρω.

⁸⁹ Βλ. ενδεικτικά σε <https://covid19.gov.gr/epikeropiimena-apotelesmata-ex-apostaseos-ekpedefsis/>.

⁹⁰ Διαθέσιμο σε: https://covid19.gov.gr/wp-content/uploads/2020/04/39731_%CE%A0%CE%A3%CE%94.pdf.

⁹¹ Διαθέσιμο σε: <https://register.sch.gr/students>.

Στα επόμενα στάδια εξέλιξης της πανδημίας, κατά τα οποία παρατηρείται συχνή εναλλαγή μεταξύ της δια ζώσης με την εξ αποστάσεως παροχή εκπαίδευσης, η ψηφιακή εκπαίδευση με τη μορφή της «ζωντανής» εκπαίδευσης λαμβάνει νομοθετικά καθορισμένο περιεχόμενο. Συγκεκριμένα, ρυθμίζεται με το άρθρο 63 του ν. 4686/2020, το πρώτο εδάφιο της παρ. 1 του οποίου αντικαταστάθηκε με το άρθρο δέκατο έβδομο της από 10.08.2020 ΠΝΠ, η οποία κυρώθηκε με το άρθρο πρώτο του ν. 4722/2020.

Δυνάμει της εν λόγω διατάξεως, καταρχήν η σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση υποδιαιρείται σε σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση και σε ταυτόχρονη σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση. Η πρώτη μορφή συνιστάται σε περιόδους, όχι απαραίτητα επιδημικών νόσων, αλλά που υπάρχει αδυναμία παροχής δια ζώσης εκπαίδευσης λόγω καθολικής ή μερικής αναστολής ή απαγόρευσης ή εκ περιτροπής λειτουργίας εκπαιδευτικής δομής ή για άλλο λόγο που ανάγεται σε έκτακτο και απρόβλεπτο γεγονός (λ.χ. καταλήψεις σχολικών κτηρίων, φυσικές καταστροφές), ενώ η δεύτερη συνιστάται σε περίοδο επιδημικών νόσων, προκειμένου κάποιοι εκ των μαθητών να συμμετέχουν στο μάθημα με φυσική παρουσία και κάποιοι άλλοι, που εμπίπτουν σε συγκεκριμένες κατηγορίες να συμμετέχουν στο μάθημα, στον ίδιο πραγματικό χρόνο, εξ αποστάσεως. Συγκεκριμένα, αφορά εκείνους τους μαθητές που είτε ανήκουν σε ομάδες αυξημένου κινδύνου (ή έρχονται σε στενή επαφή με άτομο του οικογενειακού τους περιβάλλοντος που ανήκει σε ομάδα αυξημένου κινδύνου ή νοσεί-απαλείφθηκε αναφορικά με την νέα σχολική χρονιά 2020-2021) είτε νοσούν οι ίδιοι ή (όπως προστέθηκαν για την νέα σχολική χρονιά 2020-2021) συνοικούν με πρόσωπο το οποίο νοσεί, ή έχουν υποβληθεί σε μοριακή διαγνωστική εξέταση για τον κορωνοϊό «Covid-19» και για όσο χρόνο αναμένουν την έκδοση αποτελέσματος.

Επιπλέον, περιέχεται εξουσιοδότηση προς τον εκάστοτε Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων προς έκδοση υπουργικής απόφασης, προκειμένου να ορίζονται και ρυθμίζονται επιμέρους θέματα της τηλ-εκπαίδευσης και συγκεκριμένα ο τρόπος και τα μέσα τεχνολογίας που χρησιμοποιούνται για την υλοποίηση της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης στις άνω περιστάσεις, ο τρόπος συμμετοχής των εκπαιδευτικών και των μαθητών σε αυτήν, οι όροι και οι προϋποθέσεις διενέργειας της διαδικασίας, συμπεριλαμβανομένων τυχόν οργανωτικών ή/και τεχνικών μέτρων προς διασφάλιση

της προστασίας των προσωπικών δεδομένων των συμμετεχόντων, καθώς και κάθε άλλη λεπτομέρεια για την εφαρμογή του νόμου. Βάσει της άνω διατάξεως, πριν από την έκδοση της σχετικής υπουργικής απόφασης, πρέπει να προηγηθεί η διενέργεια εκτίμησης αντικτύπου σχετικά με την προστασία των δεδομένων.

Πράγματι, για το σχολικό έτος 2019-2020 εκδίδεται κατ' εξουσιοδότηση του άνω νόμου η υπ' αριθμόν 57233/Υ1/2020 (ΦΕΚ Β'1859/15.05.2020) Υπουργική Απόφαση του ΥΠΑΙΘ με θέμα *«Σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση»*, στην οποία γίνεται επίκληση, μεταξύ άλλων, αφ' ενός της άνω διατάξεως νόμου και αφ' ετέρου του άρθρου 16 Συντ., του άρθρου 21 παρ. 3 Συντ., του άρθρου 9Α Συντ., καθώς και των άρθρων 6 παρ. 1 στοιχ. γ' και ε' του ΓΚΠΔ, αλλά και της από 15.05.2020 εκτίμησης αντικτύπου κατ' άρθρο 35 παρ. 1 του ΓΚΠΔ. Εκδίδονται δε και συναφείς Εγκύκλιοι, όπως λ.χ. η υπ' αριθμόν 57521/ΓΔ4/17.05.2020 και η υπ' αριθμόν 63543/ΓΔ4/27.05.2020.

Αναφορικά με το νέο σχολικό έτος 2020-2021 και ενώ έχει ήδη αντικατασταθεί το πρώτο εδάφιο της παρ. 1 του άρθρου 63 του ν. 4686/2020 που μετέτρεψε τη παροχή τηλ-εκπαίδευσης από δυνατότητα σε υποχρέωση, που μεταφράζεται κυρίως σε υποχρέωση κάλυψης διδακτέας ύλης και προσμέτρηση απουσιών, εκδίδεται η υπ' αριθμόν 120126/ΓΔ4/2020 (ΦΕΚ Β'3882/12.09.2020) Υπουργική Απόφαση με θέμα *«Παροχή σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης για το σχολικό έτος 2020-2021»*, στην οποία γίνεται επίκληση, αφ' ενός της άνω διατάξεως νόμου και αφ' ετέρου του άρθρου 16 Συντ., του άρθρου 21 παρ. 3 Συντ., του άρθρου 9Α Συντ., του ΓΚΠΔ και του ν. 4624/2019, αλλά και της από 15.05.2020 εκτίμησης αντικτύπου κατ' άρθρο 35 παρ. 1 του ΓΚΠΔ. Μάλιστα, αναφορικά με την ταυτόχρονη σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση, παρέχεται πλέον, υπό προϋποθέσεις, η εναλλακτική δυνατότητα σχηματισμού τμημάτων, στα οποία τόσο ο εκπαιδευτικός όσο και οι μαθητές συμμετέχουν αποκλειστικά εξ αποστάσεως στην εκπαιδευτική διαδικασία («διαδικτυακά τμήματα»). Επίσης, γίνεται πιο ξεκάθαρο ότι για την υλοποίηση της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης τίθεται στη διάθεση της εκπαιδευτικής κοινότητας η υπηρεσία της σύγχρονης τηλ-εκπαίδευσης με τη χρήση του Πανελλήνιου Σχολικού Δικτύου και της ψηφιακής πλατφόρμας «Webex Meetings» της εταιρείας «Cisco Hellas A.E.», η οποία έχει διαμορφωθεί ειδικά για το ΥΠΑΙΘ για τις ανάγκες παροχής

της σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και έχει ενταχθεί στις διαπιστευμένες εφαρμογές του ΠΣΔ. Εκδίδονται δε και πάλι συναφείς Εγκύκλιοι, όπως λ.χ. η υπ' αριθμόν 121802/ΓΔ4/15.09.2020 και η υπ' αριθμόν 155692/ΓΔ4/14.11.2020.

Σημειωτέον ότι, η υπ' αριθμόν 120126/ΓΔ4/2020 Υπουργική Απόφαση⁹² τροποποιήθηκε από την υπ' αριθμόν 131451/ΓΔ4/30.09.2020 Υπουργική Απόφαση (ΦΕΚ Β' 30.09.2020) προκειμένου να ρυθμιστεί η υποχρεωτικότητα παροχής εξ αποστάσεως εκπαίδευσης σε περιπτώσεις έκτακτων ή απρόβλεπτων γεγονότων που καθιστούν αδύνατη ή ιδιαιτέρως δυσχερή τη διεξαγωγή της εκπαιδευτικής διαδικασίας σε τμήμα/τμήματα σχολικής μονάδας ή σε ολόκληρη σχολική μονάδα, όπως, ενδεικτικά, η παρεμπόδιση από οποιοδήποτε φυσικό πρόσωπο της πρόσβασης των μαθητών/τριών και/ή εκπαιδευτικών στους χώρους της σχολικής μονάδας (καταλήψεις σχολικών κτηρίων).

2. Η επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων

Στην περίπτωση της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, η οποία ήρθε, όπως ήδη ειπώθηκε, ως αντιστάθμισμα είτε της προσωρινής αναστολής λειτουργίας των εκπαιδευτικών μονάδων κάθε βαθμίδος και κάθε είδους δομής εκπαίδευσης, είτε της αδυναμίας συμμετοχής ευπαθών ομάδων (εκπαιδευτικών, μαθητών) στη δια ζώσης εκπαίδευση μετά την άρση του μέτρου της προσωρινής απαγόρευσης, αναπόφευκτα συντελέστηκε επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

Σε ό,τι αφορά την δημόσια εκπαίδευση η επεξεργασία συντελέστηκε από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων για όλες τις εκπαιδευτικές δομές της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ή την εκάστοτε σχολική μονάδα κατ' εντολή του ΥΠΑΙΘ, αλλά και από τα εποπτευόμενα από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα ανά την Επικράτεια.

Σε ό,τι αφορά την ιδιωτική εκπαίδευση η επεξεργασία συντελέστηκε από εκείνο το πρόσωπο, φυσικό ή νομικό, ή άλλου είδους νομική οντότητα ανεξαρτήτως νομικής

⁹² Η εν λόγω Υπουργική Απόφαση έχει τροποποιηθεί ως προς οργανωτικής φύσεως θέματα και από τις 151978/ΓΔ4/07.11.2020 (ΦΕΚ Β' 4900/07.11.2020) και 155689/ΓΔ4/14.11.2020 (ΦΕΚ Β' 5044/14.11.2020) Υπουργικές Αποφάσεις.

προσωπικότητας, στα οποία έχει χορηγηθεί η άδεια λειτουργίας της αντίστοιχης ιδιωτικής εκπαιδευτικής δομής για όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες της εκπαίδευσης.

Επεξεργασία προσωπικών δεδομένων συντελέστηκε ωστόσο και από παρόχους υπηρεσιών πληροφορικής και διαδικτυακού χώρου. Αναφορικά με τα δημόσια σχολεία και όσες από τις ιδιωτικές εκπαιδευτικές δομές επέλεξαν να χρησιμοποιήσουν την προτεινόμενη από το ΥΠΑΙΘ ψηφιακή πλατφόρμα, η επεξεργασία συντελέστηκε από το Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο (ΠΣΔ), του οποίου η διοίκηση και η διαχείριση ασκούνται, αποκλειστικά από το νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα με την επωνυμία «Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων - Διόφαντος» (ITYE), καθώς και από την ανώνυμη εταιρεία «Cisco Hellas A.E.», η οποία αναπτύσσει εφαρμογές διαδικτυακών διασκέψεων και τηλεδιάσκεψης (λ.χ. ψηφιακή πλατφόρμα «Webex Meetings»).

Βάσει των ανωτέρω, υπεύθυνοι επεξεργασίας δεδομένων κατά την έννοια του άρθρου 4 του Κανονισμού στην περίπτωση της τηλ-εκπαίδευσης είναι το Υπουργείο Παιδείας, τα ΑΕΙ και τα πρόσωπα φυσικά ή νομικά, ή άλλου είδους νομική οντότητα ανεξαρτήτως νομικής προσωπικότητας, στα οποία έχει χορηγηθεί η άδεια λειτουργίας της αντίστοιχης ιδιωτικής εκπαιδευτικής δομής. Ενώ, εκτελούντες την επεξεργασία είναι το ΝΠΙΔ με την επωνυμία «Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων – Διόφαντος», καθώς και η ανώνυμη εταιρεία «Cisco Hellas A.E.» τουλάχιστον αναφορικά με την πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Ως προς κάποιες ιδιωτικές εκπαιδευτικές δομές που δεν επέλεξαν για την υλοποίηση της τηλ-εκπαίδευσης την δωρεάν παραχωρούμενη πλατφόρμα «Webex Meetings», αλλά και την τριτοβάθμια εκπαίδευση, μεταξύ των εκτελούντων την επεξεργασία συγκαταλέγονται και άλλες εταιρείες, όπως χάριν λόγου η εταιρεία λογισμικού «Microsoft» (βλ. ενδεικτικά εφαρμογές «Skype for Business», «Microsoft Teams»).

Η εν λόγω επεξεργασία στο στάδιο της καθολικής αναστολής λειτουργίας των εκπαιδευτικών μονάδων καταλαμβάνει δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα καθηγητών, μαθητών αλλά και γονέων/κηδεμόνων (υποκείμενα δεδομένων) που είτε εμπίπτουν στο άρθρο 4 [λ.χ. ονοματεπώνυμο, επιγραμμικό αναγνωριστικό ταυτότητας (διεύθυνση IP, διεύθυνση ηλεκτρονικής αλληλογραφίας), αριθμός τηλεφώνου επικοινωνίας, εικόνα, ήχος, βαθμίδα εκπαίδευσης/τάξη-μήμη φοίτησης,

όνομα χρήστη-«user name» και κωδικός πρόσβασης-«password»], είτε στο άρθρο 9 του Κανονισμού (λ.χ. κατάσταση υγείας). Επίσης καταλαμβάνει και μεταδεδομένα, τα οποία παράγονται κατά τη χρήση της πλατφόρμας τηλ-εκπαίδευσης και είναι απαραίτητα για τη διάγνωση των τεχνικών ζητημάτων που ανακύπτουν και συνακόλουθα την τεχνική υποστήριξη της πλατφόρμας, αλλά και για στατιστικούς λόγους [λ.χ. διεύθυνση IP, αναγνωριστικό "User Agent", τύπος υλικού, τύπος και έκδοση λειτουργικού συστήματος, έκδοση διακομιστή - πελάτη, διεύθυνση Mac (κατά περίπτωση), έκδοση εφαρμογής, υλοποιηθείσες ενέργειες (είσοδος, έξοδος, κοκ), πληροφορίες σύσκεψης (τίτλος, ημερομηνία και ώρα, συχνότητα, μέση και πραγματική συχνότητα, ποιότητα, ποσότητα, δραστηριότητα δικτύου και συνδεσιμότητα)].

Στο στάδιο όμως της επαναλειτουργίας των σχολικών μονάδων η επεξεργασία καταλαμβάνει όλα τα ανωτέρω δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, αλλά ταυτόχρονα και ειδικές κατηγορίες προσωπικών δεδομένων. Για την ακρίβεια δεδομένα υγείας.

Ειδικότερα, κατά το σχολικό έτος 2019-2020 ανέκυψε και στον χώρο της εκπαίδευσης το ζήτημα των «ευπαθών ομάδων».

Ήδη στο άρθρο εικοστό πέμπτο με τίτλο «Μέτρα διευκόλυνσης ευπαθών ομάδων» της από 14.03.2020 ΠΝΠ, όπως αυτή κυρώθηκε με το άρθρο 3 του ν. 4682/2020, προβλέφθηκε δικαιολογημένη απουσία με χορήγηση ειδικής άδειας για το χρονικό διάστημα ισχύος των έκτακτων μέτρων αποφυγής της διασποράς του κορωνοϊού «Covid-19» σε υπαλλήλους που απασχολούνται σε δημόσιες υπηρεσίες, αποκεντρωμένες διοικήσεις, ΟΤΑ α' και β' βαθμού και νομικά πρόσωπα αυτών, νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου και νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου εντός Γενικής Κυβέρνησης με οποιαδήποτε σχέση εργασίας, με δυνατότητα επέκτασης της εν λόγω διευκόλυνσης και σε άλλες ευπαθείς ομάδες με κοινή υπουργική απόφαση των Υπουργών Εσωτερικών και Υγείας. Η εν λόγω διάταξη αφορά σε πρόσωπα, τα οποία είναι καρκινοπαθείς και υποβάλλονται σε χημειοθεραπείες ή έχουν υποβληθεί σε μεταμόσχευση.

Στη συνέχεια η διευκόλυνση επεκτάθηκε δυνάμει της υπ' αριθμόν ΔΙΔΑΔ/Φ.64 /315/οικ.8030 ΚΥΑ και σε άλλα άτομα, ενώ δυνάμει της ΚΥΑ υπ' αριθμόν

ΔΙΔΑΔ/Φ.64/341/9188, καταργήθηκε η αμέσως προηγούμενη ΚΥΑ και με την νέα επικαιροποιήθηκε ο κατάλογος των ατόμων που χρήζουν προστασίας, ο οποίος εκ νέου μεταβλήθηκε με την υπ' αριθμόν ΔΙΔΑΔ/Φ.64/346/9011 Κοινή Υπουργική Απόφαση, η οποία κατήργησε την αμέσως προηγούμενη ΚΥΑ και καθόρισε εξ αρχής τις ομάδες αυξημένου κινδύνου για σοβαρή λοίμωξη «Covid 19» κατόπιν της από 13-5-2020 επικαιροποιημένης εισήγησης της Εθνικής Επιτροπής προστασίας της Δημόσιας Υγείας.

Με βάση τα ανωτέρω νομοθετήματα (ήτοι την από 14.03.2020 ΠΝΠ και την υπ' αριθμόν ΔΙΔΑΔ/Φ.64/346/9011/15.05.2020 Κοινή Υπουργική Απόφαση), το ΥΠΑΙΘ εξέδωσε την υπ' αριθμόν 52840/ΓΔ4 Υπουργική Απόφαση, καθώς και την υπ' αριθμόν Φ.7/ΦΜ/63728/ΓΔ4 Υπουργική Απόφαση, δυνάμει των οποίων αποφασίστηκε να μην ληφθούν υπόψη απουσίες των μαθητών/τριών, οι οποίες θα πραγματοποιηθούν μετά την επαναλειτουργία, την 11η Μαΐου 2020 για την Γ' Λυκείου, την 18η Μαΐου 2020 για τα Γυμνάσια και την Α' και Β' Λυκείου, καθώς και την 01^η Ιουνίου 2020, για τα Νηπιαγωγεία, τα Δημοτικά Σχολεία και τις Σχολικές Μονάδες Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης για τον χαρακτηρισμό της φοίτησής τους, εφόσον υποβληθεί υπεύθυνη δήλωση είτε από τον γονέα/κηδεμόνα, είτε από τον ίδιο τον μαθητή, εάν είναι ενήλικος, ότι ανήκει σε ομάδα αυξημένου κινδύνου για νόσηση από «Covid-19» ή έρχεται σε στενή επαφή με άτομο του οικογενειακού του περιβάλλοντος που ανήκει στην παραπάνω ομάδα αυξημένου κινδύνου ή ήδη νοσεί.

Ως προς τους εκπαιδευτικούς προβλέφθηκαν τρεις κατηγορίες αδειών [άδεια ειδικού σκοπού (γονείς), ειδική άδεια (ευπαθείς ομάδες), αναρρωτική άδεια ειδικού σκοπού (κατ' οίκον)]⁹³ για το χρονικό διάστημα από την έναρξη της επαναλειτουργίας των σχολικών μονάδων έως την λήξη της σχολικής χρονιάς⁹⁴. Προκειμένου να χορηγηθούν οι άνω άδειες, ο εκπαιδευτικός όφειλε να υποβάλει σχετική αίτηση συνοδευόμενη από αντίστοιχες ιατρικές γνωματεύσεις.

⁹³ Βλ. ενδεικτικά Εγκύκλιο ΥΠΑΙΘ υπ' αριθμόν 51887/Ε3/06.05.2020, όπως συμπληρώθηκε από την υπ' αριθμόν 56108/Ε3/14.05.2020 Εγκύκλιο και στη συνέχεια από την υπ' αριθμόν 58146/Ε3/18.05.2020 Εγκύκλιο, καθώς και από την υπ' αριθμόν 65533/Ε3/29.05.2020 Εγκύκλιο.

⁹⁴ Βλ. ενδεικτικά υπ' αριθμόν 85647/Ε3/03.07.2020 Εγκύκλιο ΥΠΑΙΘ

Το θέμα των ευπαθών ομάδων επανήλθε κατά το νέο σχολικό έτος 2020-2021.

Ειδικότερα, ως προς τους μαθητές εκδόθηκε η υπ' αριθμόν Δ1α/ΓΠ.οικ. 55339 ΚΥΑ στο άρθρο όγδοο της οποίας ρυθμίσθηκαν οι περιπτώσεις που οι απουσίες καταγράφονται αλλά δεν προσμετρώνται κατόπιν προσκομίσεως ιατρικής βεβαίωσης ή γνωμάτευσης. Αντίστοιχα για τους εκπαιδευτικούς, πέραν του άρθρου ένατου του άνω νομοθετήματος που ρυθμίζει το θέμα της ειδικής άδειας απουσίας, εκδόθηκαν Εγκύκλιοι από το ΥΠΑΙΘ που παρείχαν κατευθυντήριες οδηγίες αναφορικά με τις άδειες εκπαιδευτικών και μελών ΕΕΠ-ΕΒΠ βάσει ρυθμίσεων για την αντιμετώπιση της ανάγκης περιορισμού της διασποράς του κορωνοϊού⁹⁵ σε συνδυασμό με την υπ' αριθμόν 37095/1436 και την υπ' αριθμόν ΔΙΔΑΔ/Φ.64/420/16446 ΚΥΑ. Με την τελευταία αυτή ΚΥΑ καταργήθηκε η αμέσως προηγούμενή της, ήτοι η υπ' αριθμόν ΔΙΔΑΔ/Φ.64/346/9011/14.5.2020 (Β' 1856) ΚΥΑ, για την οποία είχε γίνει λόγος ανωτέρω.

Από την επισκόπηση των άνω νομοθετημάτων, υπουργικών αποφάσεων και σχετικών εγκυκλίων συνάγεται το συμπέρασμα ότι προκειμένου μαθητής να συμμετάσχει στο μάθημα με χρήση ψηφιακών μέσων (τηλ-εκπαίδευση) ή εκπαιδευτικός να εργαστεί με χρήση ψηφιακών εργαλείων (τηλ-εργασία), όφειλε (και οφείλει εάν προκύψει ανάγκη) να γνωστοποιήσει προηγουμένως στην οικεία σχολική μονάδα δεδομένα υγείας του που εμπίπτουν στην έννοια των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, τα οποία υπό κανονικές συνθήκες δεν είχε καμία απολύτως υποχρέωση να καταστήσει γνωστά σε τρίτα πρόσωπα. Η γνωστοποίηση δεν υλοποιείται με χρήση του προφορικού λόγου, αλλά υποβάλλοντας αιτήσεις συνοδευόμενες από ιατρικές γνωματεύσεις, οι οποίες καταχωρίζονται σε ηλεκτρονικά αρχεία και στη συνέχεια αποστέλλονται στην αρμόδια Διεύθυνση του ΥΠΑΙΘ, ώστε να τύχουν επεξεργασίας με στόχο να κριθεί σε πρώτο χρόνο το βάσιμο και εύλογο του αιτήματος τηλ-εκπαίδευσης και τηλ-εργασίας μαθητή και εκπαιδευτικού αντίστοιχα και σε περίπτωση αποδοχής αυτού να γίνει στη συνέχεια η κατανομή αμφοτέρων σε «ηλεκτρονικές τάξεις».

⁹⁵ Βλ. ενδεικτικά 117396/Ε3/08.09.2020 Εγκύκλιο του ΥΠΑΙΘ σε συνδυασμό με την υπ' αριθμόν 136503/Ε3/08.10.2020.

3. Η υποδοχή της τηλεκπαίδευσης από τα εμπλεκόμενα μέρη

Ενώ όμως, ιδίως τα τελευταία χρόνια, καλλιεργούνται δεξιότητες πληροφορικής και γενικότερα επιδιώκεται η εξοικείωση τόσο των μαθητών όσο και των εκπαιδευτικών με τις νέες τεχνολογίες και κυρίως το διαδίκτυο, μολονότι επίσης τα διοικητικά έγγραφα των εκπαιδευτικών δομών, τα οποία περιέχουν σωρεία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εκπαιδευτικών, μαθητών, γονέων/κηδεμόνων, ως επί το πλείστον, συντάσσονται και φυλάσσονται σε ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων του Υπουργείου Παιδείας («my school»), επιπλέον δε, ήδη εδώ και αρκετά χρόνια, τόσο εκπαιδευτικοί όσο και μαθητές δικαιούνται να κάνουν χρήση της διαδικτυακής πλατφόρμας του Πανελλήνιου Σχολικού Δικτύου (ΠΣΔ), εντούτοις η αιφνίδια εναλλαγή μεταξύ της δια ζώσης διδασκαλίας και της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, σε συνδυασμό με την έλλειψη νομοθετικού πλαισίου τους πρώτους δύο μήνες υλοποίησής της⁹⁶, αλλά και την εμφάνιση του όρου «ταυτόχρονη σύγχρονη» παροχή εκπαίδευσης, προκάλεσε πλείστα ερωτήματα σχετικά με την τήρηση της σχετικής νομοθεσίας περί προστασίας των προσωπικών δεδομένων στον χώρο της παιδείας τον καιρό της πανδημίας.

Έτσι, τα υποκείμενα των δεδομένων, το καθένα βέβαια παρακολουθώντας το ζήτημα από τη δική του οπτική γωνία, επέδειξαν ιδιαίτερη ευαισθητοποίηση στο θέμα της επεξεργασίας των προσωπικών τους δεδομένων. Γεννήθηκαν λοιπόν ερωτήματα όπως εάν, μέσω των νέων τεχνολογιών, θα ήταν σε θέση το ΥΠΑΙΘ να επιτηρεί το έργο των εκπαιδευτικών και να ελέγχει το γνωσιολογικό επίπεδο των μαθητών χρησιμοποιώντας κατάλληλα πακέτα λογισμικού που καταγράφουν τι λένε και τι πληκτρολογούν με απώτερο στόχο την επαγγελματική αξιολόγηση των μεν και την κατηγοριοποίηση ανάλογα με τις μαθησιακές ικανότητες των δε στο μέλλον. Αναμενόμενο επίσης από την πλευρά των εκπαιδευτικών να εκλάβουν τα μέτρα ως περιορισμό της εκπαιδευτικής ελευθερίας τους, αλλά και της προσωπικότητάς τους, αφού ένιωσαν να διευρύνεται απροσδιόριστα το «ακροατήριο» τους. Θύελλα αντιδράσεων προκάλεσε και το νομοθέτημα που επέτρεπε τη χρήση καμερών εντός

⁹⁶ Ενώ η δια ζώσης διδασκαλία διακόπηκε στις 11.03.2020, ο νόμος 4686/2020 που θέσπισε την εξ αποστάσεως εκπαίδευση δημοσιεύθηκε στις 12.05.2020.

της σχολικής αίθουσας κατά τη διάρκεια της δια ζώσης διδασκαλίας προκειμένου να συντελεστεί η ταυτόχρονη σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση.

Αλλά και συλλογικοί φορείς εκπροσώπησης των εκπαιδευτικών όπως είναι η Ομοσπονδία Ιδιωτικών Εκπαιδευτικών Λειτουργιών Ελλάδος (ΟΙΕΛΕ), καθώς και η Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδος (ΔΟΕ), αλλά και άλλοι φορείς, όπως η Ευρωπαϊκή Συνδικαλιστική Επιτροπή για την Εκπαίδευση (ETUCE), επέδειξαν ετοιμότητα.

Πρέπει όμως να παρατηρηθεί και τούτο, ότι τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης (ΜΜΕ) καλλιέργησαν κλίμα δυσπιστίας και φόβου απέναντι στην τηλ-εκπαίδευση πριν καν η τελευταία εφαρμοστεί. Πληθώρα αρθρογράφων διατείνονταν περί της κατάφωρης παραβίασης των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα μαθητών και εκπαιδευτικών χωρίς να διαθέτουν απτά στοιχεία.

Αναμφίβολα ένας από τους βασικούς πυλώνες της δημοκρατίας είναι η ελευθερία της γνώμης, όπως αυτή κατοχυρώνεται στο άρθρο 14 του Συντάγματος. Η ελευθερία της γνώμης έγκειται στο δικαίωμα ασκήσεως δριμείας κριτικής στην κυβερνητική δράση. Η κριτική αυτή μπορεί να φτάσει μέχρι το σημείο αμφισβήτησεως των μέτρων της κυβερνητικής πολιτικής από δημοσιογράφους μέχρι τον απλό πολίτη. Από την άλλη πλευρά όμως στο άρθρο 15 παρ. 2 του Συντάγματος τονίζεται η κοινωνική αποστολή της Ραδιοτηλεόρασης, η σημασία της αντικειμενικής μεταδόσεως της πληροφορίας με σεβασμό στην αξία του ανθρώπου. Συνεπώς και ο δημοσιογράφος μπορεί να εκφράσει ελεύθερα την άποψή του, αρκεί να μην παραπληροφορεί την κοινή γνώμη⁹⁷.

⁹⁷ Βλ. Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, Περί των αρνητών της μάσκας, Syntagma Watch, 04.09.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/peri-ton-arniton-tis-maskas/>

Ας θυμηθούμε όμως στο σημείο τούτο τη ρήση «έσθ' όπου το δεινόν εὔ»⁹⁸ του αρχαίου τραγικού ποιητή μας Αισχύλου (525-456 π.χ.). Ο φόβος για την τυχόν παραβίαση θεμελιωδών δικαιωμάτων, ακόμη και σε περιπτώσεις που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως πρόληψη, οδηγεί κατ' επιταγήν του λαού σε έλεγχο των πράξεων της εκτελεστικής εξουσίας από τον ΠτΔ⁹⁹, τη Βουλή, τα Δικαστήρια, από νόμιμα εξουσιοδοτημένες προς τούτο οντότητες όπως λ.χ. την ΑΠΔΠΧ. Κινητοποιεί παράλληλα και τον κάθε πολίτη ξεχωριστά σε ό,τι αφορά την στάθμιση των θεμελιωδών δικαιωμάτων με εργαλείο την αρχή της αναλογικότητας, δυνάμει της οποίας μπορεί ο καθένας να αντιληφθεί τη συνταγματικότητα ενός μέτρου και αναλόγως να διεκδικήσει ατομικά ή και συλλογικά τον σεβασμό των δικαιωμάτων του ακολουθώντας την νόμιμη οδό. Αναδεικνύει όμως ο έλεγχος και την λειτουργία ή μη των δημοκρατικών θεσμών σε περιπτώσεις αιφνίδιας περιελεύσεως της χώρας από την κανονικότητα που διάγει σε συνθήκες έκτακτης ανάγκης.

Πράγματι, η Ευρωπαϊκή Συνδικαλιστική Επιτροπή για την Εκπαίδευση (ETUCE) απέστειλε στις 30.04.2020 και στη συνέχεια στις 20.05.2020 επιστολή προς την Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων μεταφέροντας την σκέψη ότι όταν ένα είδος επεξεργασίας συγκεκριμένα με τη χρήση νέων τεχνολογιών αποτελεί υψηλό κίνδυνο για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των φυσικών προσώπων, είναι ζωτικής σημασίας να υπάρχει ουσιαστική συμμετοχή/εμπλοκή των κοινωνικών εταίρων της

⁹⁸ Σε μεταφορά στην νεοελληνική γλώσσα: «Υπάρχουν περιπτώσεις που ο φόβος είναι καλό πράγμα». Προέρχεται από την τραγωδία «Ευμενίδες» που αποτελεί το τρίτο έργο της Ορέστειας, της μοναδικής σωζόμενης αρχαίας τριλογίας. Στο έργο του αυτό, ο Αισχύλος καταφέρει να μετατρέψει την φυσιογνωμία των Ερινύων που ήταν θεότητες τρομερές και εκδικητικές και να τις κάνει πιο προσιτές στις εγκλήσεις του λαού μιας και μας δίνει την δυνατότητα μέσω έγκλησης να απευθυνθούμε σ' αυτές και να τις παρακαλέσουμε για επιείκεια, Βλ. σχετικά.

[https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CF%85%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%82_\(%CE%91%CE%B9%CF%83%CF%87%CF%8D%CE%BB%CE%BF%CF%85\)](https://el.wikipedia.org/wiki/%CE%95%CF%85%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%AF%CE%B4%CE%B5%CF%82_(%CE%91%CE%B9%CF%83%CF%87%CF%8D%CE%BB%CE%BF%CF%85))

⁹⁹ Ο έλεγχος του ΠτΔ στην πραγματικότητα οριοθετείται από το ρόλο του ως ρυθμιστή του Πολιτεύματος και τη δική του ευθύνη, κατά το άρθρο 49 του Συντάγματος, για την εκ προθέσεως παραβίαση του Συντάγματος και την εσχάτη προδοσία. Επομένως ο έλεγχος τον οποίο κάνει οριοθετείται από αυτές τις παραμέτρους: είναι οριακός και αφορά χονδροειδείς παραβάσεις του Συντάγματος που θέτουν σε κίνδυνο την ομαλή λειτουργία του πολιτεύματος. Πλήρης έλεγχος νομιμότητας ανήκει στα Δικαστήρια. Βλ. σχετικά Ιωάννης Κουτσούκος, Κατά πόσο ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί να ασκήσει έλεγχο ως προς την αναλογικότητα ή την αποτελεσματικότητα μιας πράξης νομοθετικού περιεχομένου; Syntagma Watch, 22.05.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/ask-a-question/kata-poso-o-proedros-tis-dimokratias-borei-na-askisei-elegxo-os-pros-tin-analogikotita-i-tin-apotelesmatikotita-mias-praxis-nomothetikou-periexomenou/>.

χώρας με σκοπό η έκθεση αντικτύπου να συμπεριλάβει και τις θέσεις των εκπαιδευτικών¹⁰⁰.

Ακολούθησαν αναφορές από γονέα μαθητή, την ΟΙΕΛΕ και την ΔΟΕ κατά του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων προς την Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα προκειμένου η Αρχή να διερευνήσει ζητήματα που άπτονται των εποπτικών καθηκόντων της (Βλ. άρθρα 57 και 58 του Κανονισμού). Μεταξύ άλλων τέθηκαν στο προσκήνιο ερωτήματα σχετικά με το κατά πόσο το Υπουργείο μέσω του DPO του διαβουλευθήκε με την Αρχή πριν την λήψη της απόφασης για την εφαρμογή της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, κατά πόσο τηρούνται οι αρχές που διέπουν την επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων, εάν υπάρχει μελέτη εκτίμησης αντικτύπου, με την οποία να προσδιορίζονται και να αξιολογούνται οι κίνδυνοι που συνεπάγεται η επεξεργασία για τα υποκείμενα των δεδομένων και να περιγράφεται η μεθοδολογία αντιμετώπισής τους, κατά πόσο είναι αναγκαία η συμμετοχή στο εν λόγω εγχείρημα ιδιωτικών εταιριών όπως η «Cisco Hellas A.E.» ως εκτελούντων την επεξεργασία για λογαριασμό του ΥΠΑΙΘ και πώς προκύπτει η συμμόρφωσή τους με τον Κανονισμό, με ποιον τρόπο διαφυλάσσονται τα προσωπικά δεδομένα των εμπλεκόμενων προσώπων κατά τη «ζωντανή» αναμετάδοση των μαθημάτων από τις σχολικές αίθουσες που εφαρμόζεται στις περιπτώσεις μαθητών που δεν μπορούν να παρακολουθήσουν το μάθημα δια ζώσης (ταυτόχρονη σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση).

4. Οι δράσεις του ΥΠΑΙΘ για την προστασία των προσωπικών δεδομένων

4α. Περίοδος πιλοτικού προγράμματος τηλ-εκπαίδευσης

Κατά το πρώτο στάδιο εξέλιξης της πανδημίας, εκπαιδευτικοί και μαθητές συμμετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία αποκλειστικά εξ αποστάσεως. Η συμμετοχή (είτε στη σύγχρονη είτε στην ασύγχρονη διαδικασία διδασκαλίας) είναι προαιρετική, αφού δεν υπάρχει νομοθετική πρόβλεψη που να την καθιστά υποχρεωτική, ενώ σκοπός της δεν είναι η υποκατάσταση της δια ζώσης εκπαίδευσης

¹⁰⁰ Βλ. σχετικά <https://www.olme.gr/wp-content/uploads/2020/05/10159solidairtyletterGreece.pdf>

και η κάλυψη της ύλης, αλλά η διατήρηση επαφής του μαθητή με τον εκπαιδευτικό και την σχολική διαδικασία. Μάλιστα σε σχετική εγκύκλιο του ΥΠΑΙΘ (Εγκύκλιος υπ' αριθμόν πρωτ. Φ8/44778/Δ4/09.04.2020) επισημαίνεται ότι οποιαδήποτε θέματα καλυφθούν πέραν της ύλης που έχει διδαχθεί έως την ημερομηνία αναστολής λειτουργίας των σχολικών μονάδων δεν θα αποτελούν διδακτέα ύλη παρά μόνο εφόσον αυτά παραδοθούν και με δια ζώσης διδασκαλία στην τάξη μετά την επαναλειτουργία των σχολείων. Στο πλαίσιο της αυτονομίας και της μεγαλύτερης ευελιξίας των σχολικών μονάδων, οι Διευθυντές των σχολείων διαμορφώνουν το πρόγραμμα της εξ αποστάσεως διδασκαλίας, σε συνεννόηση με τους διδάσκοντες, οι οποίοι βέβαια με τη σειρά τους έχουν προηγουμένως έλθει σε συνεννόηση με τους μαθητές και τους γονείς/κηδεμόνες τούτων.

Υπό συνθήκες απρόβλεπτες και έκτακτες, το ΥΠΑΙΘ ξεκινάει πιλοτικά το πρόγραμμα της ψηφιακής εκπαίδευσης, ευελπιστώντας στην θετική ανταπόκριση τόσο των εκπαιδευτικών όσο και των γονέων/κηδεμόνων των μαθητών, ώστε να βρεθεί σταδιακά στη θέση να εκπληρώνει ακώλυτα την συνταγματική αποστολή του, δηλαδή την παροχή δωρεάν γνώσης και τη διατήρηση ζωντανής της μαθησιακής διαδικασίας ακόμη και σε περιόδους έκτακτων και απρόβλεπτων γεγονότων, όπως η πανδημία, που εμποδίζουν την δια ζώσης διενέργεια διδασκαλίας.

Το θέμα που τίθεται όμως εν προκειμένω είναι εάν, κατά την περίοδο της πιλοτικής εφαρμογής της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, το ΥΠΑΙΘ προέβη σε επιλογές προκειμένου να συμμορφώνεται με τον ΓΚΠΔ, με δεδομένο ότι οφείλει να ανταποκρίνεται, μεταξύ άλλων, και στις αρχές της προστασίας των δεδομένων ήδη από τον σχεδιασμό και εξ ορισμού («data protection by design and by default»).

Αναφορικά με την προστασία από την επεξεργασία προσωπικών δεδομένων στο πλαίσιο της παροχής εξ αποστάσεως διδασκαλίας το Υπουργείο Παιδείας χρησιμοποιεί ως μέσο ενημέρωσης των υποκειμένων των δεδομένων (εκπαιδευτικών και μαθητών ή και γονέων/κηδεμόνων) ένα σύντομο εγχειρίδιο που τιτλοφορείται «ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ»¹⁰¹ αναρτημένο στην κρατική

¹⁰¹ Βλ. σχετικά ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞ ΑΠΟΣΤΑΣΕΩΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ,

ιστοσελίδα «<https://covid19.gov.gr/category/paideia/>». Το εν λόγω έγγραφο απευθύνεται αρχικά σε διευθυντές και εκπαιδευτικούς λυκείων, ενώ μετέπειτα και σε διευθυντές και εκπαιδευτικούς γυμνασίων και δημοτικών, εκ των οποίων, στους διευθυντές όλων των βαθμίδων εκπαίδευσης ανατίθεται η υποχρέωση ενημέρωσης των μαθητών ή και γονέων/κηδεμόνων τους μέσω κοινοποίησής έγγραφης ενημέρωσης με θέμα: «ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ ΜΑΘΗΤΩΝ Ή/ΚΑΙ ΓΟΝΕΩΝ Ή ΚΗΔΕΜΟΝΩΝ».

Μέσω του εγχειριδίου το ΥΠΑΙΘ δημοσιοποιεί ότι επέχει θέση υπεύθυνου επεξεργασίας, ότι αντικείμενο της επεξεργασίας θα καταστεί το ονοματεπώνυμο και το e-mail εκπαιδευτικών, μαθητών, γονέων/κηδεμόνων, καθώς και ότι η επεξεργασία είναι αναγκαία για την εκπλήρωση των σκοπών και υποχρεώσεων του Ελληνικού Δημοσίου, κατά τις κείμενες διατάξεις, για τη διασφάλιση της απρόσκοπτης λειτουργίας της εκπαιδευτικής δραστηριότητας κατά την περίοδο εφαρμογής των έκτακτων μέτρων για την αντιμετώπιση του κορωνοϊού «Covid-19» και την απαγόρευση διδασκαλίας με φυσική παρουσία.

Στο εν λόγω έγγραφο αναφέρεται περαιτέρω ότι τα άνω δεδομένα θα κοινοποιηθούν σε συνεργαζόμενους με το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων παρόχους υπηρεσιών πληροφορικής και διαδικτυακού χώρου, αποκλειστικά και μόνο προκειμένου να καταστεί τεχνικά δυνατή η σύγχρονη εξ αποστάσεως διδασκαλία, μέσω της σχετικής πλατφόρμας τηλεδιασκέψεων, και αποκλειστικά για όσο χρονικό διάστημα ισχύει η ως άνω απαγόρευση, και εν συνεχεία θα διαγραφούν από τους εν λόγω παρόχους.

Παραιτέρω, ως προς τα δικαιώματα των υποκειμένων των δεδομένων, στο έγγραφο αναφέρεται ότι οι τελευταίοι έχουν δικαίωμα να λάβουν επιβεβαίωση για το κατά πόσον ή όχι προσωπικά δεδομένα που τους αφορούν υφίστανται επεξεργασία. Σε περίπτωση επεξεργασίας, γνωστοποιείται το δικαίωμα πρόσβασης στα προσωπικά τους δεδομένα, λήψης αντιγράφου αυτών, διόρθωσης ανακρίβειών, συμπλήρωσης ελλειπόντων προσωπικών δεδομένων, διαγραφής προσωπικών δεδομένων, διακοπής της επεξεργασίας τους, λήψης τους σε δομημένη, κοινώς χρησιμοποιούμενη και

αναγνωρίσιμη από μηχανήματα μορφή, διαβίβασής τους σε άλλον υπεύθυνο επεξεργασίας, χωρίς αντίρρηση από το Ελληνικό Δημόσιο, διαβίβασής τους από το Ελληνικό Δημόσιο σε άλλον υπεύθυνο επεξεργασίας, εφόσον αυτό είναι τεχνικά εφικτό, υποβολής καταγγελίας στην Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, αντίταξης ανά πάσα στιγμή στην επεξεργασία τους για σκοπούς εμπορικής προώθησης. Τέλος, μέσω του εν λόγω εγχειριδίου γνωστοποιείται ηλεκτρονική διεύθυνση επικοινωνίας για ζητήματα σχετικά με την προστασία δεδομένων («cst@minedu.gov.gr»).

Σημειωτέον ότι, η επιλογή της πλατφόρμας που θα αξιοποιηθεί για την εξ αποστάσεως εκπαίδευση αφήνεται στη διακριτική ευχέρεια του κάθε εκπαιδευτικού. Ωστόσο, προτείνεται από το ΥΠΑΙΘ η χρήση ψηφιακών μέσων που να ανταποκρίνονται στις διατάξεις του ΓΚΠΔ.

Συγκεκριμένα, το Υπουργείο προτείνει ψηφιακά εργαλεία που είναι ήδη ενταγμένα στην σχολική κοινότητα πριν το ξέσπασμα της πανδημίας, όπως αυτό του Πανελλήνιου Σχολικού Δικτύου, το οποίο μάλιστα έχει αναρτημένη την από 20.12.2019 πολιτική προστασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, προκειμένου να ενημερώνει τους χρήστες των υπηρεσιών του¹⁰², ενώ «υιοθετεί» την πλατφόρμα «Webex Meetings» της εταιρείας «Cisco Hellas A.E.» με γνώμονα, όπως διατείνεται, ιδίως τις ποιοτικές και τεχνικές προδιαγραφές της, με έμφαση στην ασφάλεια, την τεχνική δυνατότητα ταυτόχρονης εξυπηρητήσεως του μέγιστου αριθμού χρηστών, το φιλικό περιβάλλον εγκατάστασης και χρήσης, καθώς και την εμπειρία από την επιτυχή εφαρμογή τους, για ανάλογο σκοπό και σε αντίστοιχη κλίμακα, σε άλλες χώρες.

Ειδικότερα, για τους εκπαιδευτικούς, η δυνατότητα σύνδεσης στην ψηφιακή τους τάξη δίνεται είτε απευθείας μέσω της εφαρμογής «Cisco Webex Meetings», εφόσον έχουν εγκαταστήσει το σχετικό πρόγραμμα στον υπολογιστή τους ακολουθώντας τις οδηγίες του Υπουργείου (μέσω ατομικού συνδέσμου ενεργοποίησης της εν λόγω εφαρμογής που εστάλη στην ηλεκτρονική διεύθυνση αλληλογραφίας τους και όχι με προσωπική τους εγγραφή στη δωρεάν έκδοση της εφαρμογής), είτε δια μέσου του

¹⁰² Διαθέσιμο σε: <https://www.sch.gr/dataprivacy/>.

περιηγητή («browser») με χρήση της διεύθυνσης «<https://webex.sch.gr>», δηλαδή μέσω του προσωπικού λογαριασμού στο Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο από το οποίο μεταφέρονται στη συνέχεια στη σελίδα «<https://minedu-primary.webex.com/>» ή «<https://minedusecondary.webex.com/>» ανάλογα με τη βαθμίδα εκπαίδευσης στην οποία υπηρετούν. Για τους μαθητές, η σύνδεση υλοποιείται μόνο δια μέσου του Πανελλήνιου Σχολικού Δικτύου, δηλαδή μέσω λογισμικού πλοήγησης («browser») και όχι μέσω της εφαρμογής «Cisco Webex Meetings», προκειμένου να διασφαλιστεί ότι συλλέγονται μόνο τα προκαθορισμένα προσωπικά τους δεδομένα.

Πάντως, στην πράξη, η χρήση κατά βάση μιας πλατφόρμας μέσω του ΠΣΔ οδηγεί στη μεταφορά του ωρολογίου προγράμματος κάποιων βαθμίδων εκπαίδευσης στις 14:00 έως τις 17:20, στοιχείο που υποδηλώνει τη συστημική αδυναμία του Πανελλήνιου Σχολικού Δικτύου να υποστηρίξει την εξ αποστάσεως εκπαίδευση ταυτόχρονα για όλες τις βαθμίδες στις ίδιες ώρες που παρείχετο η δια ζώσης εκπαίδευση.

Σε γενικές γραμμές, από την παράθεση των ανωτέρω παρατηρείται ότι σε αυτή την πρώιμη φάση το ΥΠΑΙΘ ενημερώνει τα εμπλεκόμενα μέρη για το σκοπό της επεξεργασίας, που είναι περιορισμένος και σαφώς προσδιορισμένος, δηλαδή η διασφάλιση της απρόσκοπτης λειτουργίας της εκπαιδευτικής δραστηριότητας κατά την περίοδο εφαρμογής των έκτακτων μέτρων για την αντιμετώπιση του κορωνοϊού «Covid-19» και την απαγόρευση διδασκαλίας με φυσική παρουσία, ο οποίος συνιστά έναν θεμιτό και νόμιμο σκοπό που μάλιστα ανάγεται σε σκοπό δημοσίου συμφέροντος που απορρέει από το άρθρο 16 παρ. 2 του Συντ.

Επίσης, τα υποκείμενα των δεδομένων ενημερώνονται κατά τα ανωτέρω ότι το ονοματεπώνυμο και το e-mail τους θα καταστούν αντικείμενο επεξεργασίας είτε από το ίδιο το Υπουργείο ως υπεύθυνο επεξεργασίας μέσω των ψηφιακών εργαλείων που εποπτεύει (ΠΣΔ) είτε από συνεργαζόμενους με το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων παρόχους υπηρεσιών πληροφορικής και διαδικτυακού χώρου, δηλαδή εκτελούντες την επεξεργασία για λογαριασμό του. Στόχος αυτής της πληροφορίας είναι η τήρηση της αρχής της διαφάνειας ως προς την επεξεργασία.

Περαιτέρω, μολονότι στο πιλοτικό πρόγραμμα που βρισκόμαστε (περίοδος από την 11^η Μαρτίου 2020 έως και την 12^η Μαΐου 2020) δεν εντοπίζεται κάπου διατυπωμένη

εγγράφως η νομική βάση επεξεργασίας, εντούτοις δεν είναι δύσκολο να συναχθεί από το γενικότερο πλαίσιο. Πρόκειται για την παρ. 1 στοιχείο ε' του άρθρου 6 του Κανονισμού (*«η επεξεργασία είναι απαραίτητη για την εκπλήρωση καθήκοντος που εκτελείται προς το δημόσιο συμφέρον...»*). Μάλιστα, αν και κατά το πρώιμο αυτό στάδιο η τηλ-εκπαίδευση δεν συνοδεύεται από υποχρεωτικότητα, εντούτοις η επεξεργασία δεν φαίνεται να πρέπει να βρει έρεισμα και στη συγκατάθεση των υποκειμένων των δεδομένων ως απόρροια της οικειοθελούς συμμετοχής τους στις ψηφιακές πλατφόρμες. Άλλωστε, εν προκειμένω θα μπορούσε να τεθεί ως ζήτημα το κατά πόσο θα εκπρόκειτο για αληθινή και ελεύθερη επιλογή των υποκειμένων των δεδομένων, είτε των εκπαιδευτικών λόγω της εργασιακής σχέσης που τους συνδέει με τον υπεύθυνο επεξεργασίας, είτε των μαθητών, οι οποίοι αποτελούν ενεργά μέλη της σχολικής κοινότητας, οπότε νιώθουν ηθικό καθήκον να πειθαρχούν στον εκάστοτε κανονισμό λειτουργίας του σχολείου τους και κατ' επέκταση στις υποδείξεις των διδασκάλων τους. Εφόσον συντρέχει έστω και μια από τις άλλες νομικές βάσεις επεξεργασίας του άρθρου 6 του ΓΚΠΔ, τότε η επεξεργασία είναι νόμιμη.

Επιπλέον, τα δεδομένα, συμπεριλαμβανομένων των μεταδεδομένων, που υπόκεινται σε επεξεργασία, φαίνεται πως δεν είναι περισσότερα από ό,τι επιβάλλει ο σκοπός που δικαιολογεί την επεξεργασία τους, δηλαδή είναι τα απολύτως αναγκαία προκειμένου να λειτουργήσει η πλατφόρμα τηλ-εκπαίδευσης και είναι αυτά που έχουν γνωστοποιηθεί στο ΥΠΑΙΘ από το κάθε υποκείμενο των δεδομένων, προκειμένου να είναι δυνατή η είσοδός τους στην ηλεκτρονική τάξη. Στο εγχειρίδιο του ΥΠΑΙΘ επισημαίνεται επίσης ότι τα υπό επεξεργασία στοιχεία θα τηρηθούν για όσο χρονικό διάστημα ισχύει η απαγόρευση της δια ζώσης εκπαίδευσης, και εν συνεχεία θα διαγραφούν.

Ως προς τα δικαιώματα των υποκειμένων, όπως προαναφέρθηκε, το ΥΠΑΙΘ φαίνεται να συμμορφώνεται με το δικαίωμα ενημέρωσης και διαφάνειας, δεδομένου ότι μέσω του ειδικού εντύπου, αλλά και με συναφείς αναρτήσεις σε διαδικτυακούς τόπους¹⁰³ γνωστοποιεί στα τελευταία τη συλλογή και χρήση (επεξεργασία) των

¹⁰³ Βλ. σχετικά «<https://www.minedu.gov.gr/exetaseis-2/1650-covid19/44445-21-03-2020-odigies-gia-tin-eks-apostaseos-ekpaidefsi>», όπως και «<https://mathainoumestospiti.gov.gr/sychnes-erotiseis/>».

προσωπικών τους δεδομένων. Επίσης, τους ενημερώνει ότι έχουν το δικαίωμα επιβεβαίωσης αναφορικά με την επεξεργασία των δεδομένων τους, καθώς και το δικαίωμα να λαμβάνουν αντίγραφο αυτών σε περίπτωση επεξεργασίας και πληροφορίες σχετικά με την επεξεργασία, να ζητούν τη διόρθωση σε περίπτωση που διαπιστωθεί ανακρίβεια ή συμπλήρωση σε περίπτωση ελλιπών δεδομένων, εφόσον βέβαια τα υποκείμενα (αφορά τους μαθητές) έχουν χρησιμοποιήσει αληθή στοιχεία κατά την εισαγωγή τους στην ψηφιακή τάξη και επομένως μπορούν έτσι να ταυτοποιηθούν. Τα δικαιώματα διαγραφής, διακοπής επεξεργασίας και φορητότητας (λ.χ. μεταφοράς τους σε άλλον υπεύθυνο επεξεργασίας λόγω μεταγραφής μαθητή από ένα σχολείο σε άλλο) δεν αποκλείονται. Επισημαίνεται το δικαίωμα καταγγελίας στην ΑΠΔΠΧ, ενώ γνωστοποιείται και διαδικασία για τον χειρισμό των αιτημάτων και την ικανοποίηση των δικαιωμάτων των υποκειμένων μέσω καθορισμού e-mail επικοινωνίας («cst@minedu.gov.gr»). Στο εγχειρίδιο προς τα γυμνάσια και τα δημοτικά προστίθεται επιπλέον μια υπενθύμιση ότι η καταγραφή της εικόνας ή της συνομιλίας άλλου προσώπου χωρίς τη συγκατάθεσή του είναι παράνομη και επισύρει ποινικές, διοικητικές και αστικές κυρώσεις, ενώ ειδικά για τους ανήλικους ότι απαιτείται και η συγκατάθεση του γονέα ή κηδεμόνα του, προκειμένου να γίνει απόλυτα σαφές ότι δεν είναι επιτρεπτή η καταγραφή εικόνας ή ήχου μέσω εξωτερικών εργαλείων όπως λ.χ. κινητών, φωτογραφικών μηχανών, μαγνητοφώνων κ.λπ. Επιτρεπτή είναι μόνο η ζωντανή μετάδοση ήχου ή και εικόνας σε πραγματικό χρόνο με αποκλειστικούς αποδέκτες τους μαθητές.

Επίσης, εφόσον η κάμερα λειτουργεί σε πραγματικό χρόνο και δεν έχει πρόσβαση σε αυτή προσωπικό του σχολείου, ενώ απαγορεύεται η καταγραφή και αποθήκευση του μαθήματος από τον οποιονδήποτε συμμετέχοντα, ή η επίβλεψη από το διευθυντή ή άλλον εκπαιδευτικό, φαίνεται να εξαλείφεται ο φόβος περί χρήσεως δεδομένων για λόγους αξιολογήσεως των εκπαιδευτικών στο μέλλον ή για την κατάταξη μαθητών σε κατηγορίες από τρίτα πρόσωπα με βάση τις δεξιότητές τους. Απαγορεύεται άλλωστε ρητώς η χρήση του υλικού για οποιονδήποτε άλλο σκοπό πέραν από αυτό της παροχής εκπαιδευσεως προς τους μαθητές.

Σε κάθε περίπτωση και σε αυτό το πρώιμο και πιλοτικό στάδιο, το ΥΠΑΙΘ με βάση την αρχή της λογοδοσίας φέρει την ευθύνη και πρέπει να είναι σε θέση να αποδείξει τη

συμμόρφωσή του με τις αρχές της επεξεργασίας που καθιερώνονται στην παράγραφο 1 του άρθρου 5 του ΓΚΠΔ. Προς το σκοπό αυτό ασφαλώς θα βοηθούσε η δημοσιοποίηση μιας μελέτης εκτίμησης αντικτύπου, γεγονός όμως που δεν συνέβη την περίοδο εκείνη. Πάντως, η υποχρέωση για διενέργεια εκτίμησης αντικτύπου σε σύστημα που λειτουργεί ήδη τεκμηριώνεται από τον υπεύθυνο επεξεργασίας και δεν ανήκει στα καθήκοντα της Αρχής να την επιβάλλει.

4β. Περίοδος πλήρους εφαρμογής του προγράμματος τηλ-εκπαίδευσης

Στα επόμενα στάδια εξέλιξης της πανδημίας, η ενημέρωση αναφορικά αφ' ενός με την παροχή εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, η οποία αρχικά (12.05.2020, ΦΕΚ Α' 96) θεσμοθετήθηκε ως δυνατότητα και στη συνέχεια (10.08.2020, ΦΕΚ Α' 157) εξελίχθηκε σε υποχρέωση και αφ' ετέρου την επεξεργασία των προσωπικών δεδομένων, εκπαιδευτικών, μαθητών, γονέων/κηδεμόνων που συντελείται ως αναγκαίο επακόλουθο της σύγχρονης και ταυτόχρονης σύγχρονης εκπαίδευσης, παρέχεται μέσω νομοθετικής ρύθμισης και κοινών υπουργικών αποφάσεων.

Ειδικότερα, τις γενικές κατευθύνσεις δίνει ο ν. 4686/2020 (άρθρο 63), ενώ τα επιμέρους θέματα ρυθμίζονται για το σχολικό έτος 2019-2020 με την υπ' αριθμόν 57233/Υ1/15.05.2020 Υπουργική Απόφαση του ΥΠΑΙΘ, ενώ για το σχολικό έτος 2020-2021 με την υπ' αριθμόν 120126/ΓΔ4/12.09.2020 υπουργική απόφαση σε συνδυασμό με την υπ' αριθμόν 131451/ΓΔ4/30.09.2020 υπουργική απόφαση.

Συγκεκριμένα, ρυθμίζονται θέματα όπως ποιος είναι ο υπεύθυνος επεξεργασίας (ΥΠΑΙΘ ή το πρόσωπο, στο οποίο έχει χορηγηθεί η άδεια λειτουργίας της ιδιωτικής εκπαιδευτικής δομής), και ποιοι οι εκτελούντες την επεξεργασία (ITYE, «Cisco Hellas A.E.», με την επισήμανση ότι επιτρέπεται στις σχολικές μονάδες ιδιωτικής εκπαίδευσης να επιλέξουν για την υλοποίηση της σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, τη χρήση άλλης αντίστοιχης ψηφιακής πλατφόρμας, ανάλογα με τις ανάγκες τους και την υλικοτεχνική τους υποδομή, με δική τους επιβάρυνση ως προς τυχόν έξοδα/κόστη και την υποχρέωση παραμετροποίησης της πλατφόρμας προς συμμόρφωση με τις διατάξεις του Κανονισμού), καθώς και ποια τα προσωπικά

δεδομένα που υπόκεινται σε επεξεργασία (κατά βάση ονοματεπώνυμο, διεύθυνση ηλεκτρονικής αλληλογραφίας, αλλά και διαπιστευτήρια χρήστη ΠΣΔ, εικόνα/ήχος).

Επιπλέον, περιγράφονται τα βασικά χαρακτηριστικά της ειδικά παραμετροποιημένης πλατφόρμας του ΥΠΑΙΘ [αρχικά: απενεργοποίηση δυνατότητας καταγραφής/αποθήκευσης, δημιουργία «κλειδωμένων ψηφιακών αιθουσών, στις οποίες ο εκπαιδευτικός έχει τον αποκλειστικό έλεγχο εισόδου, ενώ με την έναρξη της νέας σχολικής χρονιάς 2020-2021 προστέθηκε: τρόπος αυθεντικοποίησης και σύνδεσης εκπαιδευτικών στην πλατφόρμα τηλεδιασκέψεων «Webex» και συγκεκριμένα η υπηρεσία Κεντρικής Πιστοποίησης Χρηστών (Υπηρεσία «Single Sign On» - SSO) του Πανελλήνιου Σχολικού Δικτύου (ΠΣΔ)].

Επίσης, αναφέρεται ότι τα μεταδεδομένα που δημιουργούνται χρησιμοποιούνται αποκλειστικά για ερευνητικούς και στατιστικούς σκοπούς, περιγράφεται ο σκοπός της επεξεργασίας που είναι το δημόσιο αγαθό της παροχής εκπαίδευσης υπό καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, μνημονεύονται οι νομικές βάσεις επεξεργασίας (άρθρο 6 παρ. 1 στοιχ. γ' και ε') του ΓΚΠΔ, περιγράφονται τα δικαιώματα των υποκειμένων των δεδομένων και η υποχρέωση των διευθυντών κάθε σχολικής μονάδας για την έγγραφη ενημέρωση όλων των εκπαιδευτικών, μαθητών και γονέων/κηδεμόνων αυτών σχετικά με την επεξεργασία των προσωπικών τους δεδομένων για το σκοπό της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης αποστέλλοντας το σχετικό ενημερωτικό έγγραφο του ΥΠΑΙΘ σε φυσική ή ηλεκτρονική μορφή. Σε επόμενο διάστημα, πέραν της άνω διαδικασίας ενημέρωσης ο ΥΠΑΙΘ μεριμνά για την υλοποίηση δράσεων και τη διοργάνωση επιμορφωτικών σεμιναρίων σχετικά με την εξ αποστάσεως εκπαίδευση (Βλ. ενδεικτικά «<https://t4e.sch.gr/>»).

Επίσης, για το σχολικό έτος 2020-2021 που η παροχή ταυτόχρονης σύγχρονης εκπαίδευσης προβλέφθηκε νομοθετικά ως υποχρέωση, δόθηκε μέσω υπουργικής απόφασης η δυνατότητα σχηματισμού «διαδικτυακών τμημάτων» αντί της ψηφιακής μετάδοσης σε πραγματικό χρόνο της διδασκαλίας που γίνεται στην τάξη σε όσους μαθητές δεν είναι σε θέση να παρακολουθήσουν με φυσική παρουσία.

Στην πραγματικότητα, ακόμη και τη χρονική περίοδο που δεν υπήρξε νομοθετικά κατοχυρωμένη η παραπάνω εναλλακτική λύση (σχολικό έτος 2019-2020), εντούτοις

έμεινε ανενεργής η διάταξη περί της ζωντανής μετάδοσης μαθημάτων από την σχολική αίθουσα με χρήση καμερών, αφού η τελευταία προβλεπόταν στην οικεία διάταξη ως δυνατότητα και όχι ως υποχρέωση, επομένως κανένας εκπαιδευτικός δεν την υιοθέτησε ως πρακτική, αντιθέτως αξιοποιήθηκε η δυνατότητα αποστολής υλικού στον μαθητή που δεν ήταν παρών στην σχολική αίθουσα με τη μέθοδο της ασύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης.

Ως προς την αρνητική τοποθέτηση των εκπαιδευτικών απέναντι στην ταυτόχρονη σύγχρονη εκπαίδευση θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι τούτη είναι αρκούντως δικαιολογημένη. Είναι ευνόητο ότι η απευθείας αναμετάδοση της διδασκαλίας συνεπάγεται σοβαρούς κινδύνους για τα δικαιώματα των εκπαιδευτικών και των μαθητών, προδήλως σπουδαιότερους σε σύγκριση με όσους γεννώνται κατά την διδασκαλία στην τάξη. Εξάλλου, η βαρύτητα αυτών των κινδύνων και το καταθλιπτικό συναίσθημα που γεννά η καταγραφή του μαθήματος επηρεάζουν δραστικά την συμπεριφορά διδασκόντων και μαθητών, αναπτύσσοντας αρνητικές συνέπειες και στην εκπαιδευτική διαδικασία, που έτσι αποβάλλει κρίσιμα για την αρτιότητά της χαρακτηριστικά (εντελώς ενδεικτικά εξουθενώνεται ο διαδραστικός χαρακτήρας του μαθήματος, το οποίο εξελίσσεται σε διάλεξη του δασκάλου ή καθηγητή, αντίθετα με όσα διδάσκουν οι παιδαγωγικές επιστήμες)¹⁰⁴.

Πάντως προς διασφάλιση των προσωπικών δεδομένων είχε προβλεφθεί εξ' αρχής αναφορικά με την ταυτόχρονη σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση ότι η ζωντανή μετάδοση αφορά μόνο το μέρος της διδακτικής ώρας που αφιερώνεται στην παράδοση μαθήματος. Η ζωντανή μετάδοση δεν αφορά μέρος της διδακτικής ώρας που σχετίζεται με τυχόν εξέταση μαθητών. Επίσης, η συσκευή μετάδοσης ήχου και εικόνας πρέπει να είναι σταθερά τοποθετημένη κοντά στον εκπαιδευτικό και να εστιάζει είτε στον εκπαιδευτικό είτε στον πίνακα.

Παρατηρούμε εν συγκρίσει με το πρώτο στάδιο εξέλιξης της πανδημίας ότι στην αμέσως επόμενη χρονική περίοδο ρυθμίζονται καλύτερα τόσο τα ζητήματα που άπτονται τεχνικών θεμάτων αναφορικά με την παροχή εξ αποστάσεως εκπαίδευσης,

¹⁰⁴ Ιφιγένεια Καμτσίδου, Σκέψεις σχετικά με την (αντι)συνταγματικότητα του νομικού πλαισίου για την απευθείας μετάδοση των μαθημάτων με τεχνολογικά μέσα, 18.05.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.constitutionalism.gr/2020-05-kamtsidou-kameres-sta-sholeia/>.

όσο και τα ζητήματα που σχετίζονται με την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

Ειδικότερα, το ΥΠΑΙΘ ως υπεύθυνος επεξεργασίας, καθορίζει ρητά και με σαφήνεια τους σκοπούς της επεξεργασίας (παροχή εκπαίδευσης ως δημόσιο αγαθό υπό καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, όπως είναι η πανδημία «Covid-19». Με την παροχή ψηφιακής εκπαίδευσης εξυπηρετείται η συνταγματική επιταγή της προαγωγής της διδασκαλίας). Ως νομικές βάσεις επεξεργασίας ρητά ορίζονται το στοιχ. ε' και στοιχ. γ' του άρθρου 6 παρ. 1 του ΓΚΠΔ. Δηλαδή, η επεξεργασία είναι απαραίτητη για την εκπλήρωση καθήκοντος που εκτελείται προς το δημόσιο συμφέρον ή κατά την άσκηση δημόσιας εξουσίας που έχει ανατεθεί στον Υπεύθυνο Επεξεργασίας (άρθρο 6 παρ. 1 στοιχ. ε' ΓΚΠΔ), καθώς και η επεξεργασία είναι απαραίτητη για τη συμμόρφωση με έννομη υποχρέωση του Υπευθύνου Επεξεργασίας (άρθρο 6 παρ. 1 στοιχ. γ' ΓΚΠΔ). Επίσης, τα δεδομένα είναι περιορισμένα στο αναγκαίο για την υλοποίηση της τηλ-εκπαίδευσης και ακριβή, δεδομένου ότι προέρχονται από τα ίδια τα υποκείμενα των δεδομένων, ενώ προβλέπεται ότι θα διαγραφούν από τους παρόχους με το πέρας της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης. Τα υποκείμενα των δεδομένων λαμβάνουν ενημέρωση για την επεξεργασία από τους διευθυντές των σχολικών μονάδων αλλά και μέσω διαδικτυακών τόπων, οι οποίοι προαναφέρθηκαν, ενώ έχουν δικαίωμα πρόσβασης, φορητότητας, διόρθωσης και διαγραφής, περιορισμού της επεξεργασίας και εναντίωσης, αρκεί να μην καταδείξει ο υπεύθυνος επεξεργασίας επιτακτικούς και νόμιμους λόγους για την επεξεργασία οι οποίοι υπερσχύουν των συμφερόντων, των δικαιωμάτων και των ελευθεριών του υποκειμένου των δεδομένων ή για τη θεμελίωση, άσκηση ή υποστήριξη νομικών αξιώσεων (21 παρ. 1 στοιχ. β' ΓΚΠΔ). Επίσης, πέραν των άλλων δυνατοτήτων καταγγελίας στην Αρχή ή υποβολής αιτημάτων στην ηλεκτρονική διεύθυνση «cst@minedu.gov.gr», προβλέπεται και η δυνατότητα απευθείας επικοινωνίας με τον Υπεύθυνο Προστασίας Δεδομένων του ΥΠΑΙΘ στην διεύθυνση ηλεκτρονικού ταχυδρομείου «dro@minedu.gov.gr».

Καθοριστική σημασία για την βελτίωση της οργάνωσης της τηλ-εκπαίδευσης εκτιμάται ότι διαδραμάτισε αφ' ενός η εμπειρία που αποκτήθηκε στο αμέσως προηγούμενο χρονικό διάστημα, η ύπαρξη περισσότερου χρόνου για τον σχεδιασμό

και την υλοποίηση, επικριτικές απόψεις τόσο εκπαιδευτικών όσο και γονέων/κηδεμόνων που είτε εκφράστηκαν μεμονωμένα είτε μέσω συλλογικών οργάνων, η αξιοποίηση παλαιότερων Γνωμοδοτήσεων της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (Βλ. ενδεικτικά 10/2019, 1/2020) και των Κατευθυντήριων Γραμμών για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα στο πλαίσιο της διαχείρισης της νόσου «Covid-19», αλλά και η συμμόρφωση του ΥΠΑΙΘ με τις υποδείξεις της υπ' αριθμόν 4/2020 Γνωμοδοτήσεως της Αρχής, για την οποία θα γίνει λόγος σε επόμενη θεματική.

Ως προς το ζήτημα της επεξεργασίας ειδικών κατηγοριών δεδομένων προκειμένου να δοθεί η δυνατότητα σε εκπαιδευτικό ή μαθητή να απέχει από τη δια ζώσης εκπαίδευση, θα παρατηρούσαμε ότι στο άρθρο 9 παρ. 2, στοιχ. θ, σε συνδυασμό και με την αιτιολογική σκέψη [46], προβλέπεται ότι επεξεργασία «ευαίσθητων» δεδομένων δεν απαγορεύεται εφόσον «η επεξεργασία είναι απαραίτητη για λόγους δημοσίου συμφέροντος στον τομέα της δημόσιας υγείας...». Στο ίδιο άρθρο εξειδικεύεται, αμέσως μετά, ότι κάτι τέτοιο ισχύει για την «...προστασία έναντι σοβαρών διασυννοριακών απειλών κατά της υγείας...», φωτογραφίζοντας έτσι τις περιπτώσεις πανδημίας σαν αυτή που υφίσταται σήμερα η ανθρωπότητα. Ενώ επίσης αναφορικά με τους εργαζόμενους, κατά το άρθρο 9 παρ. 2 στοιχ. η, επιτρέπεται η επεξεργασία δεδομένων από τους εργοδότες «...για την εκτίμηση της ικανότητας προς εργασία του εργαζομένου».

Εκείνο ωστόσο που πρέπει να διασφαλίζεται κάθε φορά είναι ότι δεν θα δημοσιοποιηθεί η πάθηση είτε του μαθητή είτε του εκπαιδευτικού σε τρίτα πρόσωπα. Προς αυτή την κατεύθυνση κινείται τόσο η εν ισχύ υπουργική απόφαση, καθώς περιέχει περισσότερες από μια περιπτώσεις που δικαιολογούν την εκπαίδευση ή την εργασία εξ αποστάσεως σε περίοδο λειτουργίας των σχολικών μονάδων που δεν αφορούν μόνο στους μαθητές, αλλά μπορεί να αφορούν και στα άτομα που συνοικούν μαζί τους, δημιουργώντας έτσι αβεβαιότητα ως προς το πρόσωπο που μπορεί να βαρύνεται με μια χρόνια πάθηση ή να έχει μολυνθεί με τον ιό, ενώ επιπλέον σε «διαδικτυακά τμήματα» δεν αποκλείεται να ενταχθεί και εκπαιδευτικός χωρίς να εμπίπτει στην κατηγορία των «ευπαθών» ομάδων, γεγονός που ελαττώνει τον κίνδυνο στοχοποίησης και στιγματισμού ενός εκπαιδευτικού.

Διότι, ανεξαρτήτως των επιτακτικών συνθηκών πρέπει να τηρείται η υποχρέωση της εμπιστευτικότητας και της ασφάλειας των δεδομένων μέσω τεχνικών και οργανωτικών μέτρων και να αποφεύγεται τυχόν στιγματισμός των προσώπων.

Η νομοθεσία επιβάλλει επίσης, να μην συλλέγονται περισσότερα δεδομένα από αυτά που απαιτούνται (αρχή ελαχιστοποίησης), ενώ υφίσταται και η δέσμευση από την αρχή του σκοπού, δηλαδή τα δεδομένα επιτρέπεται να χρησιμοποιηθούν μόνο για τον σκοπό για τον οποίο συλλέγονται και όχι για άλλους σκοπούς.

5. Τα συγκρουόμενα θεμελιώδη δικαιώματα και η στάθμισή τους με βάση την αρχή της αναλογικότητας

Ήδη έχει επισημανθεί ότι το μέτρο της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης ως εργαλείο διδασκαλίας δεν έρχεται σε σύγκρουση με το Σύνταγμα, διότι ο συντακτικός νομοθέτης καταλείπει στον κοινό νομοθέτη τη διακριτική ευχέρεια επιλογής των μέσων παροχής εκπαίδευσης. Καταλυτική προϋπόθεση βέβαια οι όποιοι εναλλακτικοί τρόποι διδασκαλίας να μην έρχονται σε ένταση με την κρατική υποχρέωση για την παροχή δωρεάν εκπαίδευσης.

Επίσης, έχει ήδη αναφερθεί ότι το κράτος υποχρεούται να παρέχει υπηρεσίες ή να προβαίνει σε ενέργειες που προάγουν, διατηρούν ή αποκαθιστούν την υγεία των ανθρώπων, δεδομένου ότι το δικαίωμα στην υγεία παρουσιάζει δύο όψεις στο ελληνικό Σύνταγμα. Δηλαδή, αφ' ενός κατοχυρώνεται ως ατομικό δικαίωμα (άρθρο 5 παρ. 5 εδ. α' Συντ.) και αφ' ετέρου ως κοινωνικό δικαίωμα (άρθρο 21 παρ. 3 Συντ.).

Ως εκ τούτου, η παροχή εκπαιδευσεως πρέπει να λαμβάνει χώρα με εκείνα τα μέσα που δεν θα επιβαρύνουν τη δημόσια υγεία, όπως πολλάκις έχει αναφερθεί στην παρούσα μελέτη.

Από την άλλη πλευρά, η προστασία που παρέχεται στα προσωπικά δεδομένα μέσω του δικαιικού πλέγματος (Σύνταγμα, Κανονισμός, ν. 4624/2019) είναι συγκροτημένη στο ανώτερο δυνατό επίπεδο, συνταγματικό και ενωσιακό, παρουσιάζει πληρότητα και μεγάλη εξειδίκευση, ωστόσο δεν είναι απόλυτη.

Επομένως, το άρθρο 9Α του Συντάγματος δύναται να υπαχθεί, όπως όλες οι διατάξεις περί ατομικών δικαιωμάτων, σε δικαιολογημένους περιορισμούς, υπό τις προϋποθέσεις που θέτει το κομβικό για τα δικαιώματα, και για τη διάρθρωση του Κράτους Δικαίου, άρθρο 25 παρ. 1 του Συντάγματος και συγκεκριμένα εφόσον υφίσταται νόμιμη βάση (πρόβλεψη περιορισμών είτε απευθείας στο Σύνταγμα, είτε σε νόμο που να τους οριοθετεί και να τους δικαιολογεί) και τηρείται η αρχή της αναλογικότητας (περιορισμοί μόνον ενόψει του τιθέμενου σκοπού και εντός του προσήκοντος μέτρου)¹⁰⁵.

Μάλιστα, η αρχή της αναλογικότητας ρητά προβλέπεται και στον Κανονισμό και ειδικότερα στην αιτιολογική σκέψη [4] σύμφωνα με την οποία «*Η επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα θα πρέπει να προορίζεται να εξυπηρετεί τον άνθρωπο. Το δικαίωμα στην προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα δεν είναι απόλυτο δικαίωμα· πρέπει να εκτιμάται σε σχέση με τη λειτουργία του στην κοινωνία και να σταθμίζεται με άλλα θεμελιώδη δικαιώματα, σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας*».

Αξιοσημείωτο επίσης ότι η αναλογικότητα λειτουργεί στο παρόν. Τόσο ο δικαστής όσο και ο νομοθέτης εξετάζουν την προσφορότητα, την αναγκαιότητα και την αναλογία του μέτρου στις παρούσες συνθήκες. Δεν εξετάζεται τι θα μπορούσε να έχει γίνει, ποια ηπιότερα μέτρα θα μπορούσαν να έχουν εφαρμοσθεί, ώστε ένα δικαίωμα να μην υποστεί περιορισμούς¹⁰⁶.

Βάσει των ανωτέρω, σε περίπτωση σύγκρουσης του δικαιώματος προσωπικών δεδομένων με άλλα έννομα αγαθά, όπως είναι η παροχή εκπαίδευσης σε συνθήκες έκτακτες και απρόβλεπτες, όπως είναι η πανδημία, είναι απαραίτητη η στάθμιση και εναρμόνιση των δικαιωμάτων αυτών με βάση την αρχή της αναλογικότητας.

¹⁰⁵ Μποτόπουλος Β. Κωνσταντίνος, Θεμιτοί περιορισμοί στην προστασία προσωπικών δεδομένων, Syntagma Watch, 03.04.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/themitoi-periorismoi-stin-prostasia-prosopikon-dedomenon/>.

¹⁰⁶ Αλκμήνη Φωτιάδου, Η ανθεκτικότητα των δικαιωμάτων στην πανδημία, Syntagma Watch, 02.12.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/i-anthektikotita-ton-dikaion-ton-stin-pandimia/>.

Το ζητούμενο επομένως εν προκειμένω είναι εάν η ψηφιακή εκπαίδευση, η οποία εξαιτίας των συνθηκών αντικατέστησε προσωρινά τον παραδοσιακό τρόπο παροχής εκπαίδευσης, παραβιάζει το δικαίωμα προστασίας προσωπικών δεδομένων εκπαιδευτικών και μαθητών ή αντίθετα ικανοποιεί τα κριτήρια της αρχής της αναλογικότητας.

Εν πρώτοις, εξετάζεται το θέμα της καταλληλότητας/προσφορότητας της τηλεεκπαίδευσης για την επίτευξη της βασικής αποστολής του κράτους, όπως απορρέει από το άρθρο 16 του Συντάγματος.

Το μέτρο της σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης φαίνεται να ικανοποιεί το πρώτο κριτήριο της αρχής της αναλογικότητας. Με το μέσο αυτό επιτυγχάνεται πράγματι η παροχή γνώσης στους μαθητές, αλλά και η διατήρηση της επαφής τους με την εκπαιδευτική διαδικασία. Μάλιστα, η ψηφιακή τάξη προσομοιάζει με την φυσική κατά το ότι εξασφαλίζει τη δυνατότητα διάδρασης μεταξύ εκπαιδευτικού και μαθητή, αφού ο τελευταίος μπορεί να ακουστεί διατυπώνοντας ερωτήσεις ή τις απόψεις του και να ακούσει τις απαντήσεις ή τις σκέψεις του διδασκάλου του ή των συμμαθητών του σε πραγματικό χρόνο και επομένως του επιτρέπεται να συμμετέχει ενεργά και όχι παθητικά στο μάθημα. Με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζεται με άλλα λόγια η διατήρηση της παιδαγωγικής σχέσης μεταξύ μαθητή και εκπαιδευτικού, σαν να βρίσκονται αμφότεροι στη σχολική αίθουσα.

Το ζήτημα της αναγκαιότητας, δηλαδή της μη ύπαρξης ηπιότερων μέσων εξίσου αποτελεσματικών, συνάγεται εάν συγκριθεί το μέτρο αυτό με κάποιο άλλο, όπως είναι αυτό της ασύγχρονης εκπαίδευσης ή της ραδιοτηλεόρασης ή της ακρόασης του μαθήματος μέσω της σταθερής τηλεφωνίας. Πράγματι, τα τρία τελευταία μέσα είναι ηπιότερα σε σχέση με το μέτρο της σύγχρονης εκπαίδευσης που διενεργείται σε πραγματικό χρόνο και επομένως απαιτεί ήχο ή και εικόνα εκπαιδευτικού ή και μαθητών, άρα επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα σε ευρύτερη κλίμακα και αναγκαστικά έκθεσή τους σε μεγαλύτερους κινδύνους. Ωστόσο, είναι φανερό ότι οι τρόποι αυτοί δεν είναι το ίδιο αποτελεσματικοί από εκπαιδευτικής απόψεως. Εκ της φύσεώς τους είναι μέσα περιορισμένης δυναμικής. Ο μαθητής, όταν παρακολουθεί «ζωντανά», παρακινείται και αναγκαστικά εντατικοποιεί την

προσπάθειά του, εν αντιθέσει με την λήψη πληροφοριών από μια «ψηφιακή βιβλιοθήκη» ή την παρακολούθηση ενός βιντεοσκοπημένου μαθήματος.

Περαιτέρω, η μετάδοση ήχου και εικόνας συνιστά επεξεργασία, κατά την έννοια του άρθρου 4 παρ. 2 ΓΚΠΔ, ως πράξη ή σειρά πράξεων που πραγματοποιείται με τη χρήση αυτοματοποιημένων μέσων, ασχέτως εάν πρόκειται να περιληφθούν ή όχι σε αρχείο. Πρέπει λοιπόν να καταδειχθεί η υπεροχή του προσδοκώμενου οφέλους, έναντι του προκαλούμενου κόστους, το τρίτο δηλαδή κριτήριο της αρχής της αναλογικότητας (η «*stricto sensu*» αναλογία). Εν μέσω υγειονομικής κρίσης, η διάρκεια της οποίας δεν είναι εκ των προτέρων σαφώς καθορισμένη, τυχόν πλήρης αποκοπή του μαθητή από την σχολική διαδικασία θα συνιστούσε κατάφωρη παραβίαση του συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος για παροχή εκπαίδευσης, ενώ ταυτόχρονα θα συντελούσε σε αδρανοποίηση χιλιάδων ανήλικων προσώπων που θα βίωναν αισθήματα εγκατάλειψης εξαιτίας της αποσύνδεσής τους από την καθημερινότητά τους και την κύρια ενασχόλησή τους. Από την άλλη πλευρά η λήψη κατάλληλων τεχνικών και οργανωτικών μέτρων για τη διαφύλαξη των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, όπως λ.χ. η παράδοση να γίνεται σε πραγματικό χρόνο, ο μαθητής να μην είναι υποχρεωμένος να δείχνει την εικόνα του, η καταγραφή και αποθήκευση λήψεων να είναι απενεργοποιημένα, φαίνεται ότι φέρνει σε αρμονία τα συγκρουόμενα δικαιώματα με αποτέλεσμα να προσφέρεται απρόσκοπτα το αγαθό της εκπαίδευσης και σε περίοδο έκτακτων και απρόβλεπτων συνθηκών όπως είναι η πανδημία «Covid-19».

Τονίζεται σε συνέχεια των ανωτέρω ότι σε ύψιστο ερμηνευτικό κριτήριο για την αποτίμηση των μέτρων κατά την αντιμετώπιση της πανδημίας ανάγεται ο προσωρινός χαρακτήρας τους, με αποτέλεσμα η αρχή της προσωρινότητας να καθίσταται συστατικό στοιχείο του ελέγχου αναλογικότητας. Η επ' αόριστον παράταση ή, κατά μείζονα λόγο, η μονιμοποίηση δραστικών περιορισμών σε θεμελιώδη δικαιώματα, λειτουργεί ως αμάχητο τεκμήριο ότι οι αρμόδιες αρχές ενός κράτους-μέλους έχουν απομακρυνθεί σε μη αναστρέψιμο βαθμό από τη

δικαιοκρατικά νοούμενη κατάσταση εξαίρεσης, προσιδιάζοντας πια σε αποφασιοκρατική κατάσταση εξαίρεσης¹⁰⁷.

Αναφορικά με την ταυτόχρονη σύγχρονη εκπαίδευση, η οποία ενεργοποιείται στην περίπτωση που κάποιοι μαθητές δεν δύνανται να παρακολουθήσουν με φυσική παρουσία την εκπαιδευτική διαδικασία, είτε επειδή ανήκουν σε ομάδες αυξημένου κινδύνου, είτε συνοικούν με πρόσωπο που νοσεί από κορωνοϊό, είτε νοσούν οι ίδιοι, είτε έχουν υποβληθεί σε μοριακή διαγνωστική εξέταση, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι πρόκειται για μέτρο που εξυπηρετεί το σκοπό που είναι η παροχή εκπαίδευσης τόσο στους μαθητές που είναι σε θέση να επιστρέψουν στην σχολική τάξη όσο και στους συμμαθητές τους που δεν μπορούν να παρακολουθήσουν με φυσική παρουσία επειδή συντρέχει κάποιος από τους άνω λόγους, διότι έτσι και οι τελευταίοι δεν θα αποστερηθούν την εκπαίδευση ούτε όμως και τα οικεία τους πρόσωπα. Επίσης, το μέτρο αυτό σε σύγκριση με την ασύγχρονη εκπαίδευση ή την ραδιοτηλεόραση εκτιμάται αποτελεσματικότερο. Ενώ, ο προσωρινός χαρακτήρας του μέτρου σε συνδυασμό με το προσδοκώμενο όφελος έναντι του προκαλούμενου κόστους που μετριάζεται μέσω του κατάλληλου σχεδιασμού, συντελεί στην αρμονική συνύπαρξη των συγκρουόμενων δικαιωμάτων. Η προσωρινότητα αποτελεί κρίσιμο κριτήριο για την αναλογία. Ο περιορισμός είναι ανάλογος μόνο στο χρονικό διάστημα που είναι απαραίτητος. Πάντως, κρίσιμο είναι να μην τίθεται υπό αμφισβήτηση ότι το τέλος της πανδημίας θα βρει το δικαίωμα εκεί όπου ήταν στην αφετηρία της¹⁰⁸.

Συμπερασματικά, το μέτρο της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, τόσο της σύγχρονης όσο και της ταυτόχρονης σύγχρονης δεν θα μπορούσε να υποστηριχθεί με ενάργεια ότι δεν ανταποκρίνονται στα τρία κριτήρια της αρχής της αναλογικότητας. Άρα, η τηλεεκπαίδευση είναι ένα μέτρο νόμιμο. Ασφαλώς όμως θα πρέπει να συνοδεύεται από όλες εκείνες τις εγγυήσεις μετριασμού των κινδύνων που ανακύπτουν κατά την υλοποίησή του, δηλαδή κατά την επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εκπαιδευτικών και μαθητών. Βασικός δείκτης συμμόρφωσης με τις

¹⁰⁷ Θωμάς Ψήμματος, Θεσμικά αντίβαρα και υγειονομική κατάσταση ανάγκης: Μια επισκόπηση της Έκθεσης της Επιτροπής της Βενετίας, Syntagma Watch, 11.12.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/thesmika-antivara-kai-ygeionomiki-katastasi-anagkis-mia-episkopisi-tis-epitropis-tis-venetias/>.

¹⁰⁸ Βλ. Αλκμήνη Φωτιάδου, ό.π. (υποσ. 106).

διατάξεις του Κανονισμού δεν θα μπορούσε να είναι άλλος από την μελέτη εκτίμησης των επιπτώσεων από την επεξεργασία.

6. Η σπουδαιότητα της μελέτης εκτιμήσεως αντικτύπου

Σύμφωνα με το άρθρο 5 παρ. 2 του Κανονισμού *«Ο υπεύθυνος επεξεργασίας φέρει την ευθύνη και είναι σε θέση να αποδείξει τη συμμόρφωση με την παράγραφο 1 («λογοδοσία»)»*. Επίσης, σύμφωνα με το άρθρο 24 παρ. 1 *«...ο υπεύθυνος επεξεργασίας εφαρμόζει κατάλληλα τεχνικά και οργανωτικά μέτρα προκειμένου να διασφαλίζει και να μπορεί να αποδεικνύει ότι η επεξεργασία διενεργείται σύμφωνα με τον παρόντα κανονισμό»*. Ενώ, το άρθρο 35 του ΓΚΠΔ εισάγει την έννοια της εκτίμησης αντικτύπου σχετικά με την προστασία των προσωπικών δεδομένων.

Ο ΓΚΠΔ, δεν απαιτεί τη διενέργεια ΕΑΠΔ σε κάθε πράξη επεξεργασίας. Αντιθέτως, η διενέργεια ΕΑΠΔ απαιτείται, σύμφωνα με το άρθρο 35 παρ. 1 του Κανονισμού *μόνον όταν ένα είδος επεξεργασίας «ενδέχεται να επιφέρει υψηλό κίνδυνο για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των φυσικών προσώπων»*. Επίσης, μια ΕΑΠΔ μπορεί να αφορά μία επιμέρους πράξη επεξεργασίας ή ένα σύνολο παρόμοιων πράξεων επεξεργασίας¹⁰⁹.

Κάθε φορά που δεν είναι σαφές κατά πόσον απαιτείται η διενέργεια ΕΑΠΔ, συνιστάται να διενεργείται ΕΑΠΔ, καθώς σε κάθε περίπτωση αποτελεί χρήσιμο εργαλείο για τους υπεύθυνους επεξεργασίας προκειμένου να συμμορφώνονται με τη νομοθεσία για την προστασία των δεδομένων. Μάλιστα, πρέπει να διενεργείται πριν από την επεξεργασία, ώστε να είναι πρόσφορη να αποδείξει ότι η επεξεργασία είναι σύμφωνη ήδη από τον σχεδιασμό της. Αξιοσημείωτο επίσης ότι δεν είναι υποχρεωτική η δημοσίευση της ΕΑΠΔ. Ωστόσο, η δημοσιοποίηση έστω μιας σύνοψης θα μπορούσε να προαγάγει την εμπιστοσύνη. Πλήρης ΕΑΠΔ πρέπει να ανακοινώνεται στην εποπτική αρχή, εφόσον έχει προηγηθεί διαβούλευση ή εφόσον τούτο ζητηθεί

¹⁰⁹ Βλ. σχετικά αιτιολογική σκέψη [92] σύμφωνα με την οποία *«Υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες ενδέχεται να είναι λογικό και οικονομικό το αντικείμενο μιας εκτίμησης αντικτύπου σχετικά με την προστασία των δεδομένων να υπερβαίνει ένα μεμονωμένο σχέδιο, για παράδειγμα εάν δημόσιες αρχές ή φορείς σκοπεύουν να εγκαθιδρύσουν μια κοινή εφαρμογή ή πλατφόρμα επεξεργασίας...»*.

από την εποπτική αρχή. Σημειωτέον επίσης ότι διαβούλευση με την εποπτική αρχή απαιτείται όταν ο υπεύθυνος επεξεργασίας διαβλέπει ότι δεν θα μπορέσει να βρει μέτρα για τη μείωση των κινδύνων (Βλ. σχετικά άρθρο 36 ΓΚΠΔ). Ενώ σε περίπτωση παράλειψης λήψης της γνώμης των υποκειμένων των δεδομένων ή εκπροσώπων τους, στις περιπτώσεις που ενδείκνυται (παρ. 9 άρθρου 35 ΓΚΠΔ), απαιτείται να παρατίθεται αιτιολόγηση στην ΕΑΠΔ για την εν λόγω παράλειψη. Επίσης, ως ορθή πρακτική, μια ΕΑΠΔ θα πρέπει να επανεξετάζεται συνεχώς και να επαναξιολογείται τακτικά.

Η Ομάδα Εργασίας του άρθρου 29¹¹⁰ προκειμένου, μεταξύ άλλων στόχων, να παράσχει ασφάλεια δικαίου στους υπεύθυνους επεξεργασίας αναφορικά με τις περιπτώσεις που απαιτείται να διενεργήσουν ΕΑΠΔ, εξέδωσε κατευθυντήριες γραμμές με τίτλο «Κατευθυντήριες γραμμές για την εκτίμηση του αντίκτυπου σχετικά με την προστασία δεδομένων (ΕΑΠΔ) και καθορισμός του κατά πόσον η επεξεργασία "ενδέχεται να επιφέρει υψηλό κίνδυνο" για τους σκοπούς του κανονισμού 2016/679» (WP248 rev.01, 04.04.2017/04.10.2017)¹¹¹ δυνάμει των οποίων ορίστηκαν εννέα κριτήρια τα οποία πρέπει να χρησιμοποιούν οι υπεύθυνοι επεξεργασίας για να καθορίσουν κατά πόσον πρέπει να διενεργηθεί ή όχι ΕΑΠΔ. Τα κριτήρια δεν απαιτείται να συντρέχουν σωρευτικά.

Εν ολίγοις σύμφωνα με την Ομάδα Εργασίας ο υπεύθυνος επεξεργασίας πρέπει να θεωρεί ότι απαιτείται η διενέργεια ΕΑΠΔ όταν πρόκειται για επεξεργασία που κατατείνει σε αξιολόγηση ή βαθμολόγηση (1^ο κριτήριο), ή οδηγεί σε λήψη αυτοματοποιημένων αποφάσεων (2^ο κριτήριο), ή συνίσταται σε συστηματική παρακολούθηση (3^ο κριτήριο), είτε αφορά σε επεξεργασία ευαίσθητων δεδομένων ή δεδομένων εξαιρετικά προσωπικού χαρακτήρα (4^ο κριτήριο), ή τελείται μεγάλης κλίμακας επεξεργασία (5^ο κριτήριο), είτε με την επεξεργασία γίνεται αντιστοίχιση ή ο συνδυασμός συνόλων δεδομένων που υπερβαίνει τις εύλογες προσδοκίες του υποκειμένου των δεδομένων (6^ο κριτήριο), ή η επεξεργασία καταλαμβάνει δεδομένα

¹¹⁰ Η εν λόγω Ομάδα Εργασίας συστάθηκε βάσει του άρθρου 29 της οδηγίας 95/46/ΕΚ. Είναι ανεξάρτητο ευρωπαϊκό συμβουλευτικό όργανο για την προστασία των δεδομένων και της ιδιωτικής ζωής. Τα καθήκοντά της περιγράφονται στο άρθρο 30 της οδηγίας 95/46/ΕΚ και στο άρθρο 15 της οδηγίας 2002/58/ΕΚ.

¹¹¹ Διαθέσιμο σε: https://www.dpa.gr/sites/default/files/2019-10/wp248_rev.01_el_0.pdf.

που αφορούν ευάλωτα υποκείμενα δεδομένων (7^ο κριτήριο), είτε η επεξεργασία λαμβάνει χώρα με χρήση καινοτόμων μεθόδων ή εφαρμογή νέων τεχνολογικών ή οργανωτικών λύσεων (8^ο κριτήριο), ή η επεξεργασία αυτή καθαυτήν εμποδίζει τα υποκείμενα των δεδομένων να ασκήσουν κάποιο δικαίωμα ή να χρησιμοποιήσουν μια υπηρεσία ή σύμβαση (9^ο κριτήριο).

Στις εισαγωγικές παρατηρήσεις των άνω κατευθυντηρίων αρχών αναφέρεται ότι «η εκτίμηση αντικτύπου σχετικά με την προστασία δεδομένων είναι μια διαδικασία που έχει σχεδιαστεί για να περιγράψει την επεξεργασία, να αξιολογήσει την αναγκαιότητα και την αναλογικότητά της και να συνδράμει στη διαχείριση των κινδύνων για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των φυσικών προσώπων που συνεπάγεται η επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, με την αξιολόγησή τους και τον καθορισμό μέτρων για την αντιμετώπισή τους. Η ΕΑΠΔ αποτελεί σημαντικό εργαλείο για την πλήρωση της υποχρέωσης λογοδοσίας, καθώς παρέχει συνδρομή στους υπεύθυνους επεξεργασίας όχι μόνον προκειμένου να συμμορφώνονται με τις προδιαγραφές του ΓΚΠΔ, αλλά και για να αποδεικνύουν ότι έχουν ληφθεί τα ενδεδειγμένα μέτρα για τη διασφάλιση της συμμόρφωσης προς τον κανονισμό. Με άλλα λόγια, η ΕΑΠΔ είναι μια διαδικασία εμπέδωσης και απόδειξης της συμμόρφωσης».

Περαιτέρω, η ελληνική ΑΠΔΠΧ ως εποπτική αρχή, σε συμμόρφωση με την παρ. 4 του άρθρου 35 του Κανονισμού, αφού προηγουμένως έλαβε υπόψη της τα κριτήρια που ορίζονται ανωτέρω, στη συνέχεια εξέδωσε την υπ' αριθ. 65/2019 απόφασή της (ΦΕΚ Β' 1622/10.5.2019) με θέμα «Κατάλογος με τα είδη των πράξεων επεξεργασίας που υπόκεινται στην απαίτηση για διενέργεια εκτίμησης αντίκτυπου σχετικά με την προστασία δεδομένων σύμφωνα με το άρθρο 35 παρ. 4 του ΓΚΠΔ»¹¹².

Στην περίπτωση της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, την οποία φαίνεται να καταλαμβάνει τουλάχιστον το 7^ο και ενδεχομένως το 5^ο και το 8^ο από τα άνω αναφερόμενα κριτήρια της Ομάδας Εργασίας του άρθρου 29, διενεργήθηκε εκτίμηση των επιπτώσεων των πράξεων επεξεργασίας στην προστασία δεδομένων

¹¹² Βλ. υπ' αριθμόν 65/2018 απόφαση της Αρχής Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, ό.π. (υποσ. 72).

προσωπικού χαρακτήρα από το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων. Άλλωστε, η διενέργεια εκτίμησης αντικτύπου ορίσθηκε ως προαπαιτούμενο της έκδοσης υπουργικής απόφασης προς ρύθμιση των επιμέρους θεμάτων για την υλοποίηση της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης (Βλ. παρ. 3 άρθρου 63 ν. 4686/2020). Με άλλα λόγια, η εφαρμογή της διάταξης εξαρτήθηκε από τη διενέργεια εκτίμησης αντικτύπου των σχεδιαζόμενων πράξεων επεξεργασίας στην προστασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

Σημειωτέον ότι η ΕΑΠΔ πρέπει να διενεργείται με συγκεκριμένη μεθοδολογία, ώστε να προσδιορίζονται κάθε φορά τα κατάλληλα μέτρα αντιμετώπισης των κινδύνων, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται οι εγγυήσεις, τα μέτρα και οι μηχανισμοί ασφάλειας μέσω των οποίων διασφαλίζεται η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, λαμβάνοντας υπόψη τα δικαιώματα και τα έννομα συμφέροντα των εκπαιδευτικών, των μαθητών, ανάλογα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, αλλά και άλλων ενδιαφερόμενων προσώπων¹¹³.

Η μελέτη ωστόσο, η οποία αφορούσε το διδακτικό έτος 2019-2020 δεν είδε το φως της δημοσιότητας πριν την 10^η.07.2020¹¹⁴, γεγονός που οδήγησε σε δυσaréσκεια και καχυποψία εκτεταμένης κλίμακας. Όπως προαναφέρθηκε, ναι μεν η δημοσίευση της ΕΑΠΔ δεν συνιστά νομική απαίτηση του ΓΚΠΔ και αποτελεί απόφαση του υπεύθυνου επεξεργασίας, ωστόσο, για ένα θέμα που προβλημάτισε έντονα μεγάλο αριθμό υποκειμένων των δεδομένων, ενώ φάνηκε να ενδιαφέρει και την ευρύτερη κοινότητα, η δημοσίευση από το ΥΠΑΙΘ τουλάχιστον κάποιων αποσπασμάτων της ΕΑΠΔ πριν την ολοκλήρωση των πανελληνίων εξετάσεων που κατά το Υπουργείο είχε τεθεί ως ορόσημο της δημοσιοποίησης και διαβούλευσης, ασφαλώς θα προήγαγε την εμπιστοσύνη και θα αποδείκνυε την διαφάνεια της διαδικασίας και την πλήρωση της υποχρέωσης λογοδοσίας.

¹¹³ Βλ. σχετικά το από 12.05.2020 Δελτίο Τύπου της ΑΠΔΠΧ, διαθέσιμο σε: <https://www.dpa.gr/el/enimerwtiko/deltia/pragmatopoiisi-tilediaskepseon-toy-proedroy-tis-arhis-me-ti-didaskaliki>.

¹¹⁴ Διαθέσιμη σε: <https://www.minedu.gov.gr/news/45746-10-07-20-dimosiopoiisi-tis-meletis-ektimisis-antiktypou-sxetika-me-tin-prostasia-dedomenon-prosopikoy-xaraktira>.

Εν τέλει, μέρος της αρχικής μελέτης εκτίμησης αντικτύπου του ΥΠΑΙΘ, συγκεκριμένα χωρίς τα τμήματα εκείνα που αφορούσαν, κατά το ΥΠΑΙΘ, σε μη υποκείμενα σε δημοσίευση τεχνικά ζητήματα ασφαλείας, δόθηκε σε δημοσιότητα στις 10.07.2020, ενώ σύμφωνα με σχετική ανακοίνωση κλήθηκαν στο Υπουργείο την ίδια εκείνη περίοδο για να εκφέρουν την γνώμη τους οι εμπλεκόμενοι φορείς. Επίσης, αντίγραφο της πλήρους μελέτης εκτίμησης αντικτύπου υπέβαλε το ΥΠΑΙΘ στην ΑΠΔΠΧ στο πλαίσιο εξέτασης από την τελευταία έγγραφων αναφορών που έλαβαν χώρα μεταξύ των μηνών Μαΐου 2020 και Ιουνίου 2020 κατά του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων από γονέα μαθητή, από την Ομοσπονδία Ιδιωτικών Εκπαιδευτικών Λειτουργών Ελλάδος, καθώς και από τη Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδος, με τις οποίες προβλήθηκαν αιτιάσεις περί παραβιάσεων της νομοθεσίας για την προστασία των προσωπικών δεδομένων μαθητών και εκπαιδευτικών.

Σε γενικές γραμμές, η αρχική μελέτη περιείχε το ελάχιστο περιεχόμενο που ορίζεται στον ΓΚΠΔ (άρθρο 35 παρ. 7), δηλαδή περιγραφή των πράξεων επεξεργασίας και του σκοπού της επεξεργασίας, περιγραφή της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας των πράξεων επεξεργασίας σε συνάρτηση με τον σκοπό, εκτίμηση των κινδύνων για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των υποκειμένων των δεδομένων και μέτρα για τη μείωση των κινδύνων (Βλ. ενότητα 2 και υποενότητες 2.1. έως και 2.5.).

Η Αρχή, αφού εξέτασε την υπόθεση που δημιουργήθηκε εξαιτίας των άνω αναφορών, εκδίδει την υπ' αριθμόν 4/2020 Γνωμοδότησή της¹¹⁵, στην οποία είναι αφιερωμένη η αμέσως επόμενη ενότητα. Στο παρόν σημείο απλώς να αναφερθεί εν ολίγοις ότι η Αρχή διατυπώνει την άποψη πως η εν λόγω μελέτη εκτίμησης αντικτύπου, η οποία εκπονήθηκε σε εξαιρετικά σύντομο χρόνο στο πλαίσιο των έκτακτων συνθηκών που δημιουργήθηκαν λόγω της πανδημίας, παρουσιάζει ελλείψεις σε αρκετά σημεία και ως εκ τούτου, ασκώντας εν προκειμένω τη συμβουλευτική της εξουσία, η οποία απορρέει από το άρθρο 58 παρ. 3 εδ. β του ΓΚΠΔ, καλεί το ΥΠΑΙΘ να τροποποιήσει και συμπληρώσει την ΕΑΠΔ αναλόγως των

¹¹⁵ Αριθμός Πρωτ.: Γ/ΕΞ/6031/07.09.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.dpa.gr/el/enimerwtiko/prakseisArxis/gnomodotisi-se-shesi-me-ti-syghroni-ex-apostaseos-ekpaideysi-stis>.

συστάσεων εντός της αποκλειστικής προθεσμίας των τριών (3) μηνών από τη δημοσίευση της εν λόγω αποφάσεως.

Μετά ταύτα, στις 07.12.2020¹¹⁶ δημοσιοποιείται από το ΥΠΑΙΘ τροποποιημένη εκδοχή της αρχικής μελέτης, η οποία (νέα εκδοχή της ΕΑΠΔ) εκπονήθηκε από το Εργαστήριο Νομικής Πληροφορικής της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών για λογαριασμό του Υπουργείου και καταλαμβάνει το διδακτικό έτος 2020-2021. Η αναγκαιότητα για την επικαιροποίηση της αρχικής ΕΑΠΔ προέκυψε αφ' ενός κατόπιν των συστάσεων της ΑΠΔΠΧ σύμφωνα με τη υπ' αριθμόν 4/2020 Γνωμοδότηση και αφ' ετέρου εξαιτίας της τροποποίησης του άρθρου 63 του ν. 4686/2020 που έλαβε χώρα μετά την εκπόνηση της αρχικής μελέτης. Ανεξαρτήτως πάντως της ύπαρξης ή μη αφορμών, η επανεξέταση σε τακτά διαστήματα δεν είναι μόνο χρήσιμη για τη συνεχή βελτίωση, αλλά και κρίσιμη για τη μη υπονόμηση του επιπέδου προστασίας δεδομένων σε ένα περιβάλλον που μεταβάλλεται με την πάροδο του χρόνου.

Εκείνο που παρατηρεί κάποιος στην επικαιροποιημένη μελέτη ΕΑΠΔ είναι η αναλυτική παρουσίαση της μεθόδου που ακολουθήθηκε για τον εντοπισμό και την ανάλυση των κινδύνων [καταγραφή κινδύνων, ανάπτυξη σεναρίων που ενδέχεται να οδηγήσουν στην εμφάνιση των κινδύνων, υπολογισμός της σοβαρότητας κάθε κινδύνου, η πιθανότητα επέλευσής του, γραφική απεικόνιση κινδύνων (χάρτης κινδύνων)]. Σε διακριτό πίνακα αναφέρονται οι συστάσεις της Αρχής (αναφορικά με την ταυτόχρονη σύγχρονη εκπαίδευση και τις ελλείψεις που εντοπίστηκαν στην ΕΑΠΔ) και οι αντίστοιχες βελτιωτικές ενέργειες του ΥΠΑΙΘ. Παρουσιάζεται αναλυτικά η διαδικασία της τηλ-εκπαίδευσης, ενώ επίσης καταγράφονται ανά κατηγορία υποκειμένων τα προσωπικά δεδομένα που υπόκεινται σε επεξεργασία κατά την τηλ-εκπαίδευση, μελετώνται οι θεμελιώδεις αρχές με αναφορά στις επιλογές του υπεύθυνου επεξεργασίας προκειμένου να συμμορφωθεί με τις απαιτήσεις της αναλογικότητας και την αναγκαιότητας του ΓΚΠΔ, ενώ επίσης αποτυπώνεται ο τρόπος με τον οποίο συμμορφώνεται ο υπεύθυνος επεξεργασίας προς τις νομικές

¹¹⁶ Διαθέσιμη σε: <https://www.minedu.gov.gr/ypapegan/ypour-apof/47226-07-12-20-i-meleti-ektimisis-antiktypou-gia-tin-dpia-gia-tin-tilekpaidefsi>.

απαιτήσεις σε σχέση με τα δικαιώματα των υποκειμένων των δεδομένων. Εξετάζεται αυτοτελώς η τήρηση της αρχής της αναλογικότητας στην ταυτόχρονη σύγχρονη εκπαίδευση σε συμμόρφωση με τις συστάσεις της Αρχής. Μελετώνται οι ενδεχόμενες προκλήσεις σε σχέση με τα δικαιώματα των υποκειμένων, καθώς και σε σχέση με εκπαιδευτικά και τεχνικά ζητήματα. Καταγράφονται τα υφιστάμενα μέτρα ασφαλείας. Εντοπίζονται και εκτιμώνται πέντε (5) κατηγορίες κινδύνων (ΚΙΝΔΥΝΟΣ Α: Παράνομη πρόσβαση σε προσωπικά δεδομένα που συλλέγονται κατά την τηλεεκπαίδευση, ΚΙΝΔΥΝΟΣ Β: Παράνομη «πρόσβαση» σε προσωπικά δεδομένα κατά τη μετάδοσή τους, ΚΙΝΔΥΝΟΣ Γ: Καταγραφή του ηλεκτρονικά μεταδιδόμενου μαθήματος, ΚΙΝΔΥΝΟΣ Δ: Αλλοίωση των προσωπικών δεδομένων, Κίνδυνος Ε: Απώλεια των προσωπικών δεδομένων), ενώ καταγράφονται τα κύρια μέτρα για την αντιμετώπισή τους. Επίσης, προτείνονται και πρόσθετα μέτρα για μείωση των κινδύνων. Η μελέτη συμπληρώνεται με την μνεία των ανεξάρτητων εμπειρογνομόνων που ενεπλάκησαν στη διαδικασία εκπονήσεώς της, καθώς και με τις πηγές από τις οποίες προκύπτει η γνώμη των υποκειμένων ή των εκπροσώπων τους, ενώ αναφορά γίνεται και στην ΥΠΔ του ΥΠΑΙΘ, η οποία συνέβαλε με την παροχή συμβουλών. Επισημαίνεται επίσης ότι η εκπλήρωση της σχετικής υποχρέωσης του Υπευθύνου Επεξεργασίας δεν ολοκληρώνεται με την από 07.12.2020 Μελέτη. Η ΕΑΠΔ αποτελεί διαρκή διαδικασία που πρέπει να ανανεώνεται σε τακτά χρονικά διαστήματα, ώστε να καθιστά δυνατό τον έγκαιρο καθορισμό των αναγκαίων και επαρκών μέτρων προστασίας των προσωπικών δεδομένων σε κάθε νέα πρόκληση.

7. Η Γνωμοδότηση 4/2020 ΑΠΔΠΧ

Η Αρχή, όπως προαναφέρθηκε, κατόπιν των υπ' αριθμόν πρωτ. Γ/ΕΙΣ/3307/14.05.2020, Γ/ΕΙΣ/3701/29.05.2020, Γ/ΕΙΣ/4144/16.06.2020 και Γ/ΕΙΣ/3866/05.06.2020 αναφορών από την ΟΙΕΛΕ, την ΔΟΕ καθώς και γονέα μαθητή κατά του ΥΠΑΙΘ, κλήθηκε να παρέμβει προκειμένου να διερευνήσει την συμβατότητα της σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης στις σχολικές μονάδες της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης με τις διατάξεις του ΓΚΠΔ και του

ν. 4624/2019, καθώς και κατά πόσον η παροχή της συνιστά νόμιμη επεξεργασία προσωπικών δεδομένων ή όχι.

Πράγματι, στις 07.09.2020, σε συνέχεια των από 14.07.20, 12.08.20 19.08.20 συνεδριάσεων της Αρχής, δημοσιεύεται η υπ' αριθμόν 4/2020 Γνωμοδότηση, η οποία έκρινε νόμιμη την κατά το άρθρο 63 του ν. 4686/2020 σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση, κάλεσε το ΥΠΑΙΘ να τροποποιήσει και συμπληρώσει την ΕΑΠΔ λαμβάνοντας υπόψη τις συστάσεις της μέσα σε αποκλειστική προθεσμία τριών (3) μηνών από τη δημοσίευση της Γνωμοδότησεως και επιπλέον έκρινε ότι επιτρέπεται η εξ αποστάσεως εκπαίδευση στις σχολικές μονάδες της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης κατά τη διάρκεια του ως άνω τριμήνου, εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις που προβλέπονται στο άρθρο 63 του Ν. 4686/2020, όπως ισχύει μετά την τροποποίησή του με την από 10.8.2020 ΠΝΠ.

Ειδικότερα, επισημάνθηκε πρώτα ότι σκοπός της επεξεργασίας είναι η παροχή σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης με χρήση μέσων τεχνολογίας σε μαθητές που δεν δύνανται να παρακολουθήσουν δια ζώσης την εκπαιδευτική διαδικασία για τους αναφερόμενους στο άρθρο 63 του ν. 4686/2020 ρητώς και σαφώς καθορισμένους λόγους, ενώ στη συνέχεια εξετάστηκε από την Αρχή το ζήτημα της νομιμότητας της επεξεργασίας με εργαλείο την αρχή της αναλογικότητας. Η Αρχή αποφάνθηκε ότι «*Το υπό εξέταση μέτρο της σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης είναι απολύτως συμβατό με τη βασική αποστολή του Κράτους, όπως αυτή απορρέει από τις διατάξεις του άρθρου 16 του Σ., είναι δε πρόσφορο για τη διατήρηση της σχέσης εκπαιδευτικού-μαθητή και αναγκαίο εν μέσω υγειονομικής κρίσης, καθώς η χρήση ηπιότερων μέσων, όπως η ασύγχρονη τηλεεκπαίδευση, δεν είναι δυνατόν εκ της φύσεώς της να έχει τα ίδια αποτελέσματα*», για να καταλήξει ότι «*η επεξεργασία την οποία συνεπάγεται καταρχήν η παροχή σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης δεν αντίκειται στη νομοθεσία για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, εφόσον ο σκοπός που εξυπηρετείται με τη συγκεκριμένη επεξεργασία είναι νόμιμος, δεν καταγράφονται προσωπικά δεδομένα εικόνας και ήχου από τις τηλεδιασκέψεις και δεν επιβάλλεται η υποχρέωση τηλεδιδασκαλίας πριν τη σχετική απόφαση του Υπουργού*».

Προς αυτή την κατεύθυνση, δηλαδή της νομιμότητας της επεξεργασίας χάριν της εξ αποστάσεως μάθησης κατά τη διάρκεια επιδημιολογικών καταστάσεων έκτακτης ανάγκης, είχε κινηθεί και η απάντηση του Επιτρόπου Δικαιοσύνης Didier Reynders (Ντιντιέ Ρέιντερς)¹¹⁷.

Πλην όμως, η κατ' αρχήν συμβατότητα του μέτρου της τηλεεκπαίδευσης με το εθνικό και ενωσιακό δίκαιο περί προστασίας δεδομένων δεν σημαίνει αυτομάτως και ουσιαστική συμμόρφωση του υπεύθυνου επεξεργασίας με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τον κανονισμό και, κυρίως με την υποχρέωση τήρησης της αρχής της λογοδοσίας, που έχει την έννοια ότι ο υπεύθυνος επεξεργασίας φέρει την ευθύνη απόδειξης της συμμόρφωσής του με τις διατάξεις του Κανονισμού (άρθρο 5 παρ. 2 ΓΚΠΔ)¹¹⁸.

Ως εκ τούτου, το ζήτημα που εξετάστηκε στη συνέχεια ήταν κατά πόσο η ΕΑΠΔ που εκπονήθηκε ανταποκρινόταν στην αποστολή της. Ξεκινώντας από το κριτήριο της καταλληλότητας του μέτρου της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, η Αρχή αναγνώρισε την προφανή υπεροχή της διαδραστικής παιδαγωγικής σχέσης έναντι της ασύγχρονης εκπαίδευσης, όμως πρέβη σε διαχωρισμό της σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης από την ταυτόχρονη σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση για να καταλήξει ότι θα έπρεπε η τελευταία να περιγράφεται στην ΕΑΠΔ ως μια διαφορετική μορφή επεξεργασίας, ώστε να υπόκειται αυτή καθαυτή στην αρχή της αναλογικότητας, να περιγράφονται οι κίνδυνοι και στη συνέχεια να προτείνονται μέτρα για την ελαχιστοποίηση των επιπτώσεων στα δικαιώματα των υποκειμένων των δεδομένων.

Ως αστοχία της ΕΑΠΔ επισημάνθηκε και το γεγονός ότι για την υλοποίησή της δεν ζητήθηκε η γνώμη των υποκειμένων των δεδομένων ή των εκπροσώπων τους, ενώ η Αρχή αξιολογεί ως μη επαρκή την αιτιολόγηση που παρατέθηκε από το ΥΠΑΙΘ, δηλαδή ότι παραλείφθηκε η γνώμη των υποκειμένων για λόγους ουσιαστικού δημοσίου συμφέροντος. Παρατήρησε δε περαιτέρω, ότι η διαδικασία διατύπωσης

¹¹⁷ Βλ. την από 16.07.2020 απάντηση σε κοινοβουλευτική ερώτηση,

διαθέσιμο σε: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2020-003020-ASW_EL.html

¹¹⁸ Λαζαράκος Γρηγόρης, Η θεσμική ανατομία της σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, Syntagma Watch, 22.09.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/i-thesmiki-anatomia-tis-sygxronis-ejapostaseos-ekpaidefsis/>.

γνώμης θα μπορούσε να έχει αρχικά συντημηθεί, λόγω του επείγοντος χαρακτήρα, αλλά θα έπρεπε να έχει συνεχιστεί συστηματικότερα σε επόμενο στάδιο δεδομένου ότι η ΕΑΠΔ είναι «ζωντανό» κείμενο. Ενώ, αξιολόγησε ως αβάσιμο τον ισχυρισμό ότι η δημοσίευση της ΕΑΠΔ δεν κρίνεται εφαρμόσιμη μεταξύ άλλων και διότι περιλαμβάνει ευαίσθητες πληροφορίες και εμπορικά απόρρητα.

Μια άλλη παρατήρηση της Αρχής επί της ΕΑΠΔ αφορά την μεθοδολογία που ακολούθησε το ΥΠΑΙΘ για την εκπόνησή της. Εκτιμήθηκε ως ελλιπής, τόσο ως προς τον προσδιορισμό και την ανάλυση όσο και ως προς τα μέτρα αντιμετώπισης των κινδύνων. Η μη πληρότητα κατά λογική ακολουθία έθεσε υπό αμφισβήτηση την κρίση του υπεύθυνου επεξεργασίας ότι η επεξεργασία δεν θα προκαλούσε υψηλό κίνδυνο, άρα και την ορθότητα ή μη του αποκλεισμού της διαβούλευσης με την Αρχή, η οποία απαιτείται, με βάση το άρθρο 36 παρ. 1 του ΓΚΠΔ, μόνο όταν η ΕΑΠΔ υποδεικνύει ότι η επεξεργασία θα προκαλούσε υψηλό κίνδυνο ελλείψει μέτρων μετριασμού.

Επισημάνθηκε επίσης ότι η ΕΑΠΔ δεν φέρει σήμανση (αριθμό πρωτοκόλλου, ηλεκτρονική υπογραφή, βέβαιη ημερομηνία), ενώ δεν προκύπτει ποια άτομα και με ποιον τρόπο, έχουν εμπλακεί για την εκπόνησή της. Μάλιστα η ίδια η Αρχή παρέθεσε κινδύνους που δεν είχαν καταγραφεί, ενώ κατά την κρίση της θα έπρεπε να αναφέρονται και να προτείνονται τρόποι για την αντιμετώπισή τους, ώστε να ελαχιστοποιείται κάθε κίνδυνος, ακόμα κι αν αυτός δεν φαίνεται να είναι υψηλός. Παρατηρήθηκε επίσης ότι, απουσίαζαν γνώμες ανεξάρτητων εμπειρογνομόνων από διαφορετικά επαγγέλματα (όπως δικηγόρων, ειδικών τεχνολογίας πληροφοριών, εμπειρογνομόνων σε θέματα ασφαλείας, δεοντολογίας, κοινωνιολόγων κ.ο.κ.) που συνιστάται να ζητώνται σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές της Ομάδας Εργασίας του άρθρου 29.

Επισημάνθηκε επίσης από την Αρχή ότι θα έπρεπε να προκύπτει ότι έλαβε χώρα ενημέρωση των υποκειμένων σε σχέση με τη διαδικασία τηλ-εκπαίδευσης και τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα που να είναι προσαρμοσμένη στα παιδιά και τις ευάλωτες ομάδες. Ενώ επιπροσθέτως παρατηρήθηκε ότι στα καθήκοντα του Υπεύθυνου Προστασίας Δεδομένων δεν περιλαμβάνεται η έγκριση της ΕΑΠΔ,

συνυπολογίζεται μεν η γνώμη του, αλλά ο τελευταίος δεν έχει αποφασιστική αρμοδιότητα.

Συμπερασματικά, η Αρχή δεν τοποθετήθηκε αρνητικά ως προς την εξ αποστάσεως εκπαίδευση, επειδή θεωρεί ότι είναι ένα χρήσιμο εργαλείο εκπαίδευσης ειδικά σε περιόδους πανδημίας που προάγει την εκπαίδευση. Ωστόσο, όταν ένα νέο εργαλείο επιδρά στα δικαιώματα και τις ελευθερίες των φυσικών προσώπων απαιτείται να συνοδεύεται από εγγυήσεις συμμόρφωσης του υπεύθυνου επεξεργασίας και του εκτελούντος την επεξεργασία με τον ΓΚΠΔ. Μεταξύ δε των μέσων που μπορεί να χρησιμοποιήσει ο υπεύθυνος επεξεργασίας για να αποδείξει την ουσιαστική του συμμόρφωση με της διατάξεις του Κανονισμού είναι η μελέτη εκτίμησης αντικτύπου, η οποία για να επιτελέσει το σκοπό της πρέπει να είναι δομημένη σύμφωνα με τις απαιτήσεις του ΓΚΠΔ αλλά και των κατευθυντηρίων γραμμών της Ομάδας Εργασίας του άρθρου 29.

Προς αυτό το σκοπό η Αρχή ασκώντας την συμβουλευτική της αρμοδιότητα κάλεσε, όπως προαναφέρθηκε, το ΥΠΑΙΘ να τροποποιήσει και συμπληρώσει την ΕΑΠΔ λαμβάνοντας υπόψη τις συστάσεις της μέσα σε αποκλειστική προθεσμία τριών (3) μηνών από τη δημοσίευση της Γνωμοδοτήσεως. Επακολούθησε δε την 07.12.2020 η ανάρτηση στην ιστοσελίδα του ΥΠΑΙΘ της επικαιροποιημένης ΕΑΠΔ, για την οποία ήδη έγινε λόγος.

Γ. Δια ζώσης εκπαίδευση και επεξεργασία προσωπικών δεδομένων

1. Η επιστροφή στην τάξη όχι όμως και στην κανονικότητα

Από την έναρξη της πανδημίας και έκτοτε η εναλλαγή μεταξύ της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης και της δια ζώσης εκπαίδευσης στις δύο πρώτες εκπαιδευτικές βαθμίδες καταρχάς εξαρτάται από την γενικότερη επιδημιολογική κατάσταση της χώρας. Ωστόσο, η επιστροφή στα θρανία αποφασίζεται κατόπιν συνεκτιμήσεως και δύο παραδοχών, αφ' ενός ότι η δια ζώσης εκπαίδευση είναι αναντικατάστατη και αφ'

ετέρου ότι τα παιδιά τουλάχιστον είναι λιγότερο μεταδοτικά σε σχέση με τους ενήλικες¹¹⁹.

Η επιστροφή βέβαια στις εκπαιδευτικές εγκαταστάσεις συνοδεύεται αναπόφευκτα από μέτρα, προκειμένου να διασφαλιστεί κατά το δυνατόν η υγεία τόσο των μαθητών όσο και των εκπαιδευτικών και των οικογενειών αμφοτέρων, τα οποία ενδεχομένως να έρχονται σε σύγκρουση με το συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα της προστασίας των προσωπικών δεδομένων.

Έτσι, ανησυχία προκλήθηκε από τη μεταφορά της προσευχής από τον προαύλιο χώρο του σχολείου στην κάθε σχολική τάξη, διότι η συμμετοχή ή η άρνηση συμμετοχής, εάν πρέπει να καταγράφεται σε αρχείο, οδηγεί σε αποκάλυψη θρησκευτικών πεποιθήσεων που εντάσσονται στις ειδικές κατηγορίες δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

Επίσης, ένα άλλο θέμα που απασχόλησε είναι κατά πόσο πρέπει να υποστεί ο εκπαιδευτικός ή ο μαθητής ή γονέας/κηδεμόνας την γνωστοποίηση του ονόματός τους στην ευρύτερη σχολική κοινότητα, εάν τυχόν νοσήσουν από «Covid-19», αλλά και κατά πόσο ο εργοδότης του (δημόσιο ή ιδιώτης) δύναται να επεξεργάζεται δεδομένα υγείας, αλλά και δεδομένα κοινωνικών επαφών επικαλούμενος την αναγκαιότητα έγκαιρου εντοπισμού κρουσμάτων και συνακόλουθα αποτροπής της εξάπλωσης της νόσου στο ευρύτερο εργασιακό περιβάλλον.

Ενώ απορίας άξιο εάν θα ήταν συνταγματικά ανεκτό να υποχρεωθεί ο εκπαιδευτικός να εμβολιαστεί με τη σκέψη ότι έρχεται σε επαφή με έναν ευρύ κύκλο κατά βάση ανήλικων προσώπων, τα οποία με τη σειρά τους απλώνονται σε επιμέρους εξωσχολικές δραστηριότητες, οπότε μεγιστοποιείται ο κίνδυνος εξάπλωσης του ιού.

¹¹⁹ Βλ. ενδεικτικά και πρόσφατη επιστημονική μελέτη Ολλανδών ιατρών, αναρτημένη στον διαδικτυακό τόπο «Medrxiv», ο οποίος διανέμει μη δημοσιευμένα αποτυπώματα για τις επιστήμες υγείας, διαθέσιμη σε: <https://www.medrxiv.org/content/10.1101/2021.01.15.21249691v2>.

2. Η αποσόβηση των κινδύνων για τα προσωπικά δεδομένα

Ως προς το ζήτημα της πρωινής προσευχής, καταρχήν να αναφερθεί ότι στο ελληνικό σχολείο η πρωινή προσευχή είναι υποχρεωτική και πραγματοποιείται σύμφωνα με το τελετουργικό της Ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας.

Ειδικότερα, η πρωινή προσευχή ρυθμίστηκε με Εγκύκλιο του 1977 (Εγκύκλιος Φ200/21/16/139240/26.11.1977 ΥΠ.Ε.Π.Θ., Εγκύκλιος Γ/6251/22.10.1979 ΥΠ.Ε.Π.Θ., Εγκύκλιος Γ2/131757/22.11.2004 ΥΠ.Ε.Π.Θ.) ερμηνευτικού κυρίως χαρακτήρα, καθώς και, ανά βαθμίδα εκπαίδευσης, με τα Π.Δ. 390/1990 (ΦΕΚ Τεύχος Α' 154/21.11.1990) για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, Π.Δ. 392/1990 (ΦΕΚ Τεύχος Α' 155/21.11.1990) και Π.Δ. 393/1990 (ΦΕΚ Τεύχος Α' 156/21.11.1990 για την δευτεροβάθμια εκπαίδευση (λύκεια, γυμνάσια αντίστοιχα) και μετέπειτα για νηπιαγωγεία και δημοτικά σχολεία με το Π.Δ. 200/1998 και 201/1998 (ΦΕΚ Τεύχος Α' 161/13.07.1998)¹²⁰.

Πλέον, το ζήτημα της πρωινής προσευχής σε νηπιαγωγεία και δημοτικά ρυθμίζεται με το άρθρο 18 του Π.Δ. 79/2017 (ΦΕΚ Τεύχος Α' 109/01.08.2017)¹²¹. Συγκεκριμένα, στην περ. Α-Νηπιαγωγεία, αριθμός 1 ορίζεται ότι *«Πριν από την έναρξη των μαθημάτων πραγματοποιείται κοινή προσευχή των νηπίων-προνηπίων και του διδακτικού προσωπικού. Η συμμετοχή των μαθητών άλλου δόγματος στην κοινή προσευχή δεν είναι υποχρεωτική»*, ενώ στην περ. Β-Δημοτικά, αριθμός 1 ορίζεται ότι *«Πριν από την έναρξη των μαθημάτων πραγματοποιείται κοινή προσευχή των μαθητών και του διδακτικού προσωπικού στο προαύλιο του σχολείου με ευθύνη των*

¹²⁰ Βλ. σχετικά Στέλλα Λυτσιούση, Η πρωινή προσευχή στο σχολείο, Ζητήματα Διδακτικής των Θρησκευτικών, Τομ. 2 – Πρακτικά του 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου Θεολόγων, 2019, διαθέσιμο σε: <https://ejournals.lib.auth.gr/religions/teaching/index>.

¹²¹ Σημειωτέον ότι επί της από 13.11.2017 αιτήσεως ακυρώσεως (όπως συμπληρώθηκε από τους από 16.04.2018 προσθέτους λόγους ακυρώσεως) του 79/2017 προεδρικού διατάγματος με τίτλο *«Οργάνωση και λειτουργία νηπιαγωγείων και δημοτικών σχολείων»* (Α' 109), καθ' ο μέρος με το άρθρο 18 παρ. Α1 και Β1 αυτού προβλέπεται η τέλεση κοινής προσευχής μαθητών και εκπαιδευτικών πριν την έναρξη των μαθημάτων τόσο για τα νηπιαγωγεία όσο και για τα δημοτικά σχολεία, καθώς επίσης και καθ' ο μέρος με το άρθρο 3 παρ. 3 αυτού προβλέπεται η δυνατότητα εκκλησιασμού των μαθητών των νηπιαγωγείων και των δημοτικών σχολείων στο πλαίσιο συγκεκριμένων εορτών, εκδόθηκε η υπ' αριθμόν 942/08.05.2020 απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας που αναφορικά με το ζήτημα της κοινής πρωινής προσευχής απεφάνθη μεταξύ άλλων ότι νομίμως προβλέπεται, κατ' αρχήν, στο προσβαλλόμενο διάταγμα, ο εκκλησιασμός και η πρωινή προσευχή των μαθητών των νηπιαγωγείων και των δημοτικών σχολείων.

εκπαιδευτικών που εφημερεύουν. Η συμμετοχή των μαθητών άλλου δόγματος στην κοινή προσευχή δεν είναι υποχρεωτική».

Ωστόσο, με κοινές υπουργικές αποφάσεις, μεταξύ των μέτρων που θεσπίστηκαν κατά το σχολικό έτος 2019-2020 και στη συνέχεια κατά το σχολικό έτος 2020-2021 για την προστασία από την πανδημία στα σχολεία συμπεριλήφθηκε και εκείνο της απαγόρευσης των συναθροίσεων στους εξωτερικούς χώρους. Ειδικότερα, «δεν πραγματοποιείται συγκέντρωση μαθητών στον προαύλιο χώρο των σχολικών μονάδων πριν την έναρξη του ωρολογίου προγράμματος και η καθιερωμένη διαδικασία πραγματοποιείται εντός των σχολικών αιθουσών».

Στον όρο «καθιερωμένη διαδικασία» συγκαταλέγεται, κατά κύριο λόγο, η πρωινή προσευχή. Έτσι, προς αποφυγή συγχρωτισμού η προσευχή, μέσα σε αυτές τις έκτακτες συνθήκες, μεταφέρεται από τον προαύλιο χώρο στις σχολικές αίθουσες.

Με τον τρόπο αυτό όμως περιορίζονται και τα πρόσωπα που υποχρεούνται στην κοινή προσευχή (πλην των μαθητών άλλου δόγματος), ενώ στενεύουν και τα περιθώρια για εκείνους που δεν θέλουν να εξωτερικεύσουν τα θρησκευτικά τους πιστεύω μέσα από την άρνησή τους να κάνουν οι ίδιοι την προσευχή, είτε πρόκειται για τον διδάσκοντα της πρώτης διδακτικής ώρας, είτε για μαθητές.

Η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης, κατ' άρθρο 13 παρ. 1 του Συντ., είναι συνταγματικά κατοχυρωμένο δικαίωμα του οποίου απολαμβάνουν όλοι, δηλαδή τόσο οι Έλληνες πολίτες, όσο και εκείνοι που ζουν στην Ελλάδα. Η ελευθερία αυτή δεν επηρεάζεται ούτε αλλάζει νόημα με βάση το άρθρο 16 παρ. 2 του Συντάγματος που ορίζει την ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης ως σκοπό, μεταξύ άλλων, της παρεχόμενης παιδείας¹²²

Υπ' αυτή τη σκέψη, αλλά και βάσει του νομοθετικού πλαισίου που διέπει το συγκεκριμένο θέμα, τόσο ο ίδιος ο εκπαιδευτικός της πρώτης διδακτικής ώρας όσο

¹²² Βλ. σχετικά Μποτόπουλος Β. Κωνσταντίνος, Έχει δικαίωμα ένας εκπαιδευτικός να αρνηθεί να κάνει προσευχή στο τμήμα του, αφού λόγω των μέτρων για την πανδημία δεν πραγματοποιείται πρωινή συγκέντρωση και προσευχή όλου του σχολείου; Syntagma Watch, 30.09.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/ask-a-question/exi-dikaioma-enas-ekpaideftikos-na-arnithei-na-kanei-prosefhi-sto-tmima-tou-afou-logo-ton-metron-gia-tin-pandimia-den-pragmatopoieitai-proini-sygedrosi-kai-prosefxi-olou-tou-sxoliou/>.

και μαθητής του μπορούν να αρνηθούν προφορικά να κάνουν οι ίδιοι την πρωινή προσευχή χωρίς να χρειάζεται να δηλώσουν το λόγο που τους οδηγεί σε αυτή την απόφαση ή να πρέπει να καταγραφεί η άρνησή τους στα πρακτικά του σχολείου. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, οποιαδήποτε ανακοίνωση που αφορά σε υποκείμενα δεδομένων, όταν διενεργείται προφορικά, δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του ΓΚΠΔ. Πάντως, ο εκπαιδευτικός δεν δικαιούται να απαγορεύσει την πρωινή προσευχή γενικά στην τάξη του, διότι τότε θα πρόκειται για ενέργεια αντιτιθέμενη σε διάταξη νόμου.

Με ανάλογο τρόπο αντιμετωπίζεται και το θέμα του επιτρεπτού ή μη, με βάση τον ΓΚΠΔ, της γνωστοποίησης στην ευρύτερη σχολική κοινότητα του ονόματος είτε εκπαιδευτικού είτε μαθητή, εάν τυχόν νοσήσουν από «Covid-19».

Όπως επισημαίνεται από την ΑΠΔΠΧ στις από 18.03.2020 *«Κατευθυντήριες Γραμμές για την επεξεργασία δεδομένων προσωπικού Χαρακτήρα στο πλαίσιο της διαχείρισης του COVID-19»* η νομοθεσία για την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα εφαρμόζεται, κατ' άρθρο 2 παρ. 1 Κανονισμού 679/2016 (εφεξής «ΓΚΠΔ») και το άρθρο 2 του ν. 4624/2019, στην εν όλω ή εν μέρει αυτοματοποιημένη επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, καθώς και στη μη αυτοματοποιημένη επεξεργασία τέτοιων δεδομένων τα οποία περιλαμβάνονται ή πρόκειται να περιληφθούν σε σύστημα αρχειοθέτησης. Έτσι, π.χ., η προφορική ενημέρωση ότι το υποκείμενο των δεδομένων νοσεί από τον κορωνοϊό ή ότι η σωματική θερμοκρασία του έχει μετρηθεί ως ανώτερη του φυσιολογικού συνιστούν μεν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, πλην όμως η σχετική νομοθεσία δεν εφαρμόζεται εάν οι ανωτέρω πληροφορίες δεν έχουν περιληφθεί σε σύστημα αρχειοθέτησης σε περίπτωση μη αυτοματοποιημένης (χειροκίνητης) επεξεργασίας ή δεν έχουν περιληφθεί σε αυτοματοποιημένη επεξεργασία. Η Αρχή επισημαίνει επίσης ότι το πεδίο εφαρμογής του ΓΚΠΔ προσδιορίζεται κατά τρόπο δεσμευτικό από τη διάταξη του άρθρου 2 παρ. 1 αυτού και δεν είναι δυνατή η επέκτασή του με διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας¹²³.

¹²³ Βλέπε σχετικά αιτιολογική σκέψη [73], ό.π. (υποσ. 81).

Επομένως, η προφορική γνωστοποίηση σε τρίτα πρόσωπα ότι νοσεί εκπαιδευτικός ή μαθητής, συνιστά μεν επεξεργασία προσωπικών δεδομένων, ωστόσο δεν εμπίπτει στις διατάξεις του ΓΚΠΔ. Σε κάθε περίπτωση πάντως η όποια γνωστοποίηση σε τρίτους πρέπει να γίνεται κατά το αναγκαίο μέτρο ώστε να μην δημιουργεί κλίμα προκατάληψης και στιγματισμού.

Ενώ, ως προς το ζήτημα της επεξεργασίας δεδομένων υγείας από τους εργοδότες, στις περιπτώσεις που η εργασία παρέχεται με φυσική παρουσία στις εγκαταστάσεις του, με στόχο τον έγκαιρο εντοπισμό κρούσματος και την παρεμπόδιση εξάπλωσης του ιού στους λοιπούς εργαζόμενους (εν προκειμένω εκπαιδευτικών, μαθητών και των οικογενειών τους), εκείνο που απορρίπτεται από την Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα είναι η συστηματική και γενικευμένη συλλογή δεδομένων και ιδίως η διείσδυση στην ιδιωτική ζωή τους μέσω λ.χ. ερωτημάτων που αφορούν την ιδιωτική φύση με σκοπό την κατάρτιση προφίλ. Άλλωστε, ο ίδιος ο εργαζόμενος, αλλά και ο κάθε μαθητής, γονέας/κηδεμόνας έχουν υποχρέωση να μην θέτουν σε διακινδύνευση τις ζωές άλλων, άρα οφείλουν να ενημερώνουν τον υπεύθυνο της σχολικής μονάδας για τυχόν αδιαθεσία, ή συνύπαρξη με άτομο που νοσεί.

Ένα άλλο σοβαρό θέμα που απασχολεί εν προκειμένω είναι το κατά πόσο θα μπορούσε να αποκλειστεί εκπαιδευτικός από την δια ζώσης εκπαίδευση εάν δεν αποδείξει στον εργοδότη του ότι έχει εμβολιαστεί κατά της νόσου «Covid-19» μέσω επιδείξεως σχετικής νοσοκομειακής βεβαίωσης ή πιστοποιητικού εμβολιασμού. Τα αντιμαχόμενα θεμελιώδη δικαιώματα φαίνεται να είναι πολλά. Το δικαίωμα στην ζωή και την υγεία τόσο του ίδιου του εκπαιδευτικού όσο και των φυσικών προσώπων (μαθητών, λοιπών εκπαιδευτικών) στο σχολικό περιβάλλον στο οποίο δραστηριοποιείται, που αποτελούν τις βιοτικές βάσεις για την άσκηση και απόλαυση όλων των υπολοίπων θεμελιωδών δικαιωμάτων, το δικαίωμα ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας και της ιδιωτικής ζωής του εκπαιδευτικού, το δικαίωμα προστασίας απλών και ειδικών κατηγοριών δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα του εκπαιδευτικού.

Ασφαλώς, το μέτρο του εμβολιασμού, καθ' εαυτό, συνιστά σοβαρή παρέμβαση στο δικαίωμα του αυτοκαθορισμού στο πλαίσιο της προστασίας του δικαιώματος στον ιδιωτικό βίο. Η προστασία από την παρέμβαση στο σώμα έναντι βιοϊατρικών παρεμβάσεων, όπως ο εμβολιασμός, προκύπτει πλέον μετά την συνταγματική αναθεώρηση του 2001 «*expressis verbis*» από το άρθρο 5 παρ. 5 εδ. β' Συντ. και συμπληρωματικά από την προστασία της ανθρώπινης αξίας του άρθρου 2 παρ. 1 Συντ.¹²⁴. Άρα, η έννοια της υποχρεωτικότητας του εμβολιασμού [Βλ. σχετικούς νόμους ν. 4675/2020 (Φ.Ε.Κ. Τεύχος Α' 54/11.03.2020) καθώς και ν.4682/2020 (ΦΕΚ Τεύχος Α' 76/03.04.2020)] δεν θα μπορούσε να συνίσταται σε βίαιη επέμβαση στο σώμα κάποιου. Θα μπορούσε όμως να σημαίνει επιβολή κάποιων περιορισμών. Ναι μεν δηλαδή όσοι δεν επιθυμούν να εμβολιαστούν και όσοι θέλουν να διαφυλάξουν ως ευαίσθητο προσωπικό δεδομένο αν εμβολιάστηκαν, μπορούν να το επιλέξουν, στο πλαίσιο όμως της οργανωμένης κοινωνικής συμβίωσης, η άρνηση εμβολιασμού είναι συνταγματικά ανεκτό να επιφέρει συγκεκριμένες έννομες συνέπειες υπό συνθήκες πανδημίας¹²⁵.

Πάντως, τα όποια μέτρα πρέπει να περιγράφονται με σαφήνεια στο νόμο, όπως και τυχόν εξαιρέσεις σε όσες περιπτώσεις είναι ιατρικώς επιβεβλημένο, ώστε να είναι διαφανή, δηλαδή να παρέχεται επαρκής ενημέρωση στον πολίτη και επίσης να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας. Ως προς το τελευταίο αυτό, πρέπει τυχόν περιορισμοί χάριν της ζωής και δημόσιας υγείας να πληρούν τα τρία κριτήρια της αρχής της αναλογικότητας, και συγκεκριμένα, όπως έχει ήδη προαναφερθεί, το κριτήριο της καταλληλότητας, δηλαδή το ζήτημα, εάν το επιλεγέν μέσο είναι από μόνο του ικανό να εξυπηρετήσει τον επιδιωκόμενο και πάντως νόμιμο σκοπό, το κριτήριο της αναγκαιότητας, δηλαδή το ζήτημα, εάν το κατά τα λοιπά πρόσφορο μέσο είναι το λιγότερο επαχθές για το αντίρροπο έννομο συμφέρον, καθώς και το κριτήριο της «*sticto sensu*» αναλογικότητας, δηλαδή το ζήτημα, εάν υπάρχει εύλογη σχέση

¹²⁴ Τσιλιώτης Χαράλαμπος, Συνταγματικός ο υποχρεωτικός εμβολιασμός-Σχόλιο στην ΣτΕ (Δ' Τμήμα) 2387/2020, Syntagma Watch, 09.12.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/syntagmatikos-o-yprochreotikos-emvoliasmos-scholio-stin-ste-d-tmima-2387-2020/>.

¹²⁵ Βλ. σχετικά Ξενοφών Κοντιάδης, Εμβολιασμός και Σύνταγμα, Syntagma Watch, 13.01.2021, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/emvoliasmos-kai-syntagma-2/>.

μεταξύ του επιλεγέντος ως πρόσφορου και αναγκαίου μέσου και του επιδιωκόμενου σκοπού¹²⁶.

Εφόσον μπορούν να τεθούν αντίμετρα, όπως η διενέργεια ιατρικών εξετάσεων για τον κορωνοϊό ανά τακτά χρονικά διαστήματα για όσο χρόνο διαρκεί η πανδημία (βλ. ήδη δυνατότητα για υποβολή «self-testing» για ανίχνευση του ιού «SARS-CoV-2»¹²⁷), ή η επιβολή περιοριστικών μέτρων μετακίνησης ή και η τηλ-εργασία, η οποία πλέον αποτελεί ευρεία μέθοδο, τότε ίσως να μην μπορεί να θεωρηθεί δικαιολογημένη η επιμονή του εργοδότη για τον εμβολιασμό του εργαζόμενου εκπαιδευτικού και κατ' επέκταση να μην δικαιολογείται η υποχρέωση του τελευταίου να γνωστοποιήσει στον εργοδότη του, εάν έχει ή όχι εμβολιαστεί, δηλαδή ένα ειδικό προσωπικό δεδομένο του. Η συναίνεση πάντως από τον εργαζόμενο δεν θα συνιστούσε νόμιμη βάση επεξεργασίας, καθώς λόγω της ιεραρχικής ανισότητας στη σχέση εργοδότη και εργαζομένου, τίθενται σοβαρές ενστάσεις ως προς το κατά πόσο η συναίνεση δόθηκε ελεύθερα και χωρίς κάποιο φόβο ή απειλή. Εξυπακούεται επίσης ότι δεν θα ήταν δικαιολογημένη η επιμονή στον εμβολιασμό σε περίπτωση σημαντικής υποχώρησης της πανδημίας.

IV. Δικαστικός έλεγχος

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης («European Commission for the Efficiency of Justice» επισημαίνει στην από 10.06.2020 διακήρυξή της ότι *«Κατά τη διάρκεια μιας πανδημίας, η διακοπή της λειτουργίας των δικαστηρίων μπορεί να είναι αναγκαία για την προστασία της υγείας και της ασφάλειας των επαγγελματιών του κλάδου της Δικαιοσύνης και των απευθυνόμενων στα δικαστήρια πολιτών (χρηστών των δικαστηρίων). Θα πρέπει, ωστόσο, να γίνεται προσεκτικά και με τήρηση της αρχής της αναλογικότητας, καθώς οδηγεί σε σημαντικό*

¹²⁶ Βλ. σχετικά Αντώνιος Χάνος, ΤΕΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΝΑΛΟΓΙΚΟΤΗΤΑΣ, ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ της Ελληνικής Εταιρείας Δικαιοφιλοσοφικής και Δικαιοϊστορικής Ερεύννης, Τόμος 4, 2010, Σκοπός, τελεολογία και δίκαιο, σελ. 353.

¹²⁷ Βλ. ενδεικτικά The NEW ENGLAND JOURNAL of MEDICINE, The Missing Piece — SARS-CoV-2 Testing and School Reopening, διαθέσιμο σε: <https://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMp2028209>.

περιορισμό της πρόσβασης στη Δικαιοσύνη, η οποία αποτελεί μια θεμελιώδη αρχή του κράτους δικαίου»¹²⁸.

Άρα, ακόμη και όταν μια δημοκρατική χώρα βρεθεί υπό πρωτοφανείς συνθήκες, επιβάλλεται να διασφαλίζει την πρόσβαση των πολιτών στη Δικαιοσύνη, πολλώ δε μάλλον όταν η ανάγκη δικαστικής προστασίας εκπηγάζει από μέτρα συνδεδεμένα με άρρηκτο τρόπο με την πρωτοφανή αυτή κατάσταση.

Βέβαια, όπως μας δίδαξε η πρόσφατη περίοδος της δημοσιονομικής κρίσης, σε περιόδους ασυνήθιστες, όπως είναι και αυτή η περίοδος της πανδημικής κρίσης, τα δικαστήρια αυτοπεριορίζονται κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων τους, αρκούμενα σε οριακό έλεγχο των επιλογών του νομοθέτη και της κανονιστικώς δρώσας διοίκησης, καθώς ενόψει της δημοκρατικής αρχής και της αρχής της διάκρισης των εξουσιών, ο δικαστής δεν δύναται να υποκαταστήσει τα δημοκρατικά νομιμοποιημένα όργανα του Κράτος σε τεχνικού χαρακτήρα κρίσεις και σε εκτιμήσεις πολιτικής σκοπιμότητας¹²⁹.

Εντούτοις, τα Δικαστήρια αποτελούν εγγύηση ότι δεν θα μείνουν ανέλεγκτα τα όποια υιοθετούμενα περιοριστικά μέτρα προς επίτευξη του επιτακτικού σκοπού δημόσιου συμφέροντος.

Εν προκειμένω, σε περίπτωση μη πιστής εφαρμογής της σχετικής νομοθεσίας ο γονέας ή κηδεμόνας μπορεί να προσφύγει στην Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, αφού προηγουμένως έχει απευθυνθεί, χωρίς ωστόσο ικανοποιητικά αποτελέσματα, ενώπιον της σχολικής μονάδας και τον υπεύθυνο προστασίας δεδομένων του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων και ως έσχατη λύση να προσφύγει κατά της υπουργικής αποφάσεως ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας¹³⁰.

¹²⁸ Βλ. σχετικά ΔΙΑΚΗΡΥΞΗ ΤΗΣ CEPEJ, Στρασβούργο, 10 Ιουνίου 2020, διαθέσιμο σε: <https://www.ministryofjustice.gr/wp-content/uploads/2020/07/Cepej-dikirixi-louniou.pdf>

¹²⁹ Βλ. σχετικά αιτιολογική σκέψη [92], ό.π. (υποσ. 81).

¹³⁰ Βλ. σχετικά Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, Πώς μπορώ ως γονέας να (αντι)δράσω στη ζωντανή αναμετάδοση του μαθήματος από τις τάξεις των παιδιών μου, Syntagma Watch, 23.06.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/ask-a-question/pos-boro-na-antidraso-sti-zontani-anametadosi-tou-mathimatos-apo-tis-taxeis-ton-paidion-mou/>.

Επίσης, στις δικαστικές αίθουσες θα μπορούσε να οδηγηθεί η τηλ-εκπαίδευση, εφόσον εκτιμηθεί ότι το εξισορροπητικό αυτό μέτρο έχει αποβάλλει το χαρακτηριστικό της προσωρινότητάς του. Διότι, εφόσον τα μέτρα αντιμετώπισης της πανδημίας έχουν μεν προσωρινό χαρακτήρα (συνήθως λίγων εβδομάδων), μπορούν όμως να ανανεώνονται περιοδικά, είτε κατ' όμοιο περιεχόμενο, είτε κατά τροποποιημένο (έστω και ουσιωδώς) περιεχόμενο, παράγουν τελικά με το πέρασμα του χρόνου ένα σωρευτικό αποτέλεσμα επιβάρυνσης στα δικαιώματα των πολιτών¹³¹.

Προς στιγμήν πάντως δεν έχει γνωστοποιηθεί προσφυγή ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας που να σχετίζεται με την υπουργική απόφαση που εκδόθηκε κατ' εξουσιοδότηση του άρθρου 63 του ν. 4686/2020. Σε αντιπαράθεση ωστόσο θα μπορούσε ενδεχομένως να βρεθεί το ΥΠΑΙΘ με γονείς/κηδεμόνες μαθητών που φοιτούν στην Γ' τάξη του Λυκείου, εξαιτίας διαδοχικά εκδιδόμενων υπουργικών αποφάσεων που επέτρεψαν την δια ζώσης εκπαίδευση σε περιοχές υπαγόμενες σε επίπεδο «επιτήρησης», ενώ την απαγόρευσαν σε εκείνες τις περιοχές που βρέθηκαν σε επίπεδο «αυξημένου» και «πολύ αυξημένου» κινδύνου. Διότι, όταν δεν ακολουθείται το ίδιο μοντέλο λειτουργίας σε όλες τις σχολικές μονάδες της επικράτειας, δημιουργούνται σκέψεις για σοβαρές ανισότητες μεταξύ των υποψηφίων, καθώς υποστηρίζεται από τους γονείς/κηδεμόνες ότι εντέλει οι μαθητές θα κληθούν να συμμετέχουν στις πανελλήνιες εξετάσεις με διαφορετικές μαθησιακές ικανότητες, καθώς θεωρούν ότι η δια ζώσης εκπαίδευση είναι αποτελεσματικότερη από την εξ αποστάσεως, με αποτέλεσμα οι μαθητές που παρακολουθούν δια ζώσης να βρίσκονται σε προνομιακή θέση έναντι των μαθητών που συμμετέχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία μέσω υπολογιστή.

¹³¹ Αυδίκος Γρηγόρης, Αναστολή της δια ζώσης εκπαιδευτικής λειτουργίας των σχολείων και αναλογικότητα Syntagma Watch, 05.01.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/anastoli-tis-dia-zwsis-ekpaideytikis-leitourgias-twn-sxoleiwn-kai-analogikotita/>.

V. Συμπεράσματα τρίτου μέρους

Η πανδημία, αποτελεί ασφαλώς μια ειδική συνθήκη. Ωστόσο τούτο δεν σημαίνει ότι πρέπει να περιθωριοποιούνται σε βαθμό πλήρους αποδομήσεως κάποια από τα ανθρώπινα δικαιώματα χάριν κάποιων άλλων. Αντιθέτως, καθίσταται αναγκαίο να ανευρίσκονται τρόποι αρμονικής συνυπάρξεως όλων των θεμελιωδών δικαιωμάτων μεταξύ τους.

Προς αυτή την κατεύθυνση κινείται και η εργαλειοθήκη που εξέδωσε η Γενική Γραμματέας του Συμβουλίου της Ευρώπης Marija Pejčinović Burić (Μαρίγια Πεϊτσίνοβιτς Μπούριτς), σχετικά με τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου κατά τη διάρκεια της κρίσης «Covid-19»¹³².

Ειδικότερα, στην ενότητα 3.3. και συγκεκριμένα στη θεματική «Privacy and data protection», αναφέρεται χαρακτηριστικά «*...the intrusive potential of modern technologies must not be left unchecked and unbalanced against the need for respect for private life. Data protection principles and the Council of Europe Convention 108 (and its modernised version, referred to as “Convention 108+”28) have always allowed a balancing of high protective standards and public interests, including public health...*» [σε ελεύθερη μετάφραση: «...Το παρεμβατικό δυναμικό των σύγχρονων τεχνολογιών δεν πρέπει να αφεθεί ανεξέλεγκτο και χωρίς εξισορρόπηση έναντι της ανάγκης για τον σεβασμό της ιδιωτικής ζωής. Οι αρχές προστασίας δεδομένων και η Σύμβαση 108 του Συμβουλίου της Ευρώπης (και η σύγχρονη έκδοσή της που αναφέρεται ως “Σύμβαση 108+”28) πάντα επέτρεπαν την εξισορρόπηση μεταξύ υψηλών προδιαγραφών προστασία και δημοσίων συμφερόντων, συμπεριλαμβανομένης της δημόσιας υγείας...»].

Ως εκ τούτου, κάθε μέτρο που λαμβάνεται στον χώρο της εκπαίδευσης, που αποτελεί το αντικείμενο της παρούσης μελέτης, με σκοπό την αναχαίτιση της νόσου «Covid-19» που έχει ως συνέπεια να περιληφθούν σε σύστημα αρχειοθέτησης (αυτοματοποιημένης ή χειροκίνητης) πληροφορίες που συνιστούν δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα εκπαιδευτικών, μαθητών, γονέων/κηδεμόνων, ελέγχεται ως

¹³² Βλ. σχετικά Council of Europe, COVID-19: Toolkit for member States, διαθέσιμο σε: <https://rm.coe.int/sg-inf-2020-11-respecting-democracy-rule-of-law-and-human-rights-in-th/16809e1f40>.

προς τη συμβατότητά του με τις διατάξεις του Κανονισμού, καθώς η όποια επεξεργασία δεν μπορεί παρά να είναι σύννομη.

Το ΥΠΑΙΘ, αν και θα μπορούσε να ενεργοποιήσει την διάταξη του άρθρου 23 του ΓΚΠΔ, δηλαδή να περιορίσει κάποια δικαιώματα των υποκειμένων των δεδομένων, άρα και αντίστοιχες δικές του υποχρεώσεις, υπό την τήρηση των αυστηρών βέβαια προϋποθέσεων που θέτει το ίδιο το άρθρο, εντούτοις προτίμησε να εντάξει την επεξεργασία στο πλήρες πεδίο εφαρμογής του ΓΚΠΔ και στην εποπτεία από την Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα. Έτσι βρέθηκε εν μέσω της υποχρέωσης παροχής εκπαίδευσης και της υποχρέωσης τηρήσεως των διατάξεων του ΓΚΠΔ.

Εν προκειμένω, το μέτρο που περισσότερο αναστάτωσε την εκπαιδευτική κοινότητα ήταν εκείνο της σύγχρονης και ταυτόχρονης σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, καθώς θεωρήθηκε ότι αυτού του είδους η δραστηριότητα ενέχει κινδύνους για τα δικαιώματα και τις ελευθερίες των εμπλεκόμενων προσώπων. Έπρεπε επομένως το ΥΠΑΙΘ να λάβει τα κατάλληλα μέτρα, ώστε να ελαχιστοποιήσει τους υπαρκτούς κινδύνους, αλλά και πρόσθετα μέτρα ενάντια στις ενδεχόμενες προκλήσεις σε συνάρτηση με τα δικαιώματα των υποκειμένων.

Τα μέτρα που ελήφθησαν κατά την σχολική περίοδο 2019-2020, με αφορμή αναφορές που υποβλήθηκαν Ενώπιον της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα σε βάρος του ΥΠΑΙΘ από γονέα μαθητή, αλλά και από δύο συλλογικά όργανα εκπροσώπησης των εκπαιδευτικών, αξιολογήθηκαν από την Αρχή ως προς την νομιμότητά τους. Ειδικότερα, το πόρισμα του διενεργηθέντος ελέγχου αποτυπώθηκε στην υπ' αριθμόν 4/2020 Γνωμοδότηση. Βάσει αυτής, η τηλε-εκπαίδευση, τόσο με τη μορφή της σύγχρονης όσο και της ταυτόχρονης σύγχρονης εκπαίδευσης κρίθηκε νόμιμη, κατόπιν σταθμίσεως των συγκρουόμενων δικαιωμάτων με βάση την αρχή της αναλογικότητας, ωστόσο ελλειπής αποδείχθηκε η ΕΑΠΔ που υποβλήθηκε από το ΥΠΑΙΘ με συνέπεια, στο πλαίσιο των συμβουλευτικών αρμοδιοτήτων της Αρχής, να ταχθεί προθεσμία τριών (3) μηνών για την τροποποίηση/συμπλήρωσή της. Πράγματι, το ΥΠΑΙΘ προχώρησε σε έκδοση τροποποιητικής εκδοχής της αρχικής ΕΑΠΔ μέσω του Εργαστήριου Νομικής Πληροφορικής της Νομικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου

Αθηνών, στο οποίο ανατέθηκε το σχετικό έργο. Η νέα ΕΑΠΔ διενεργήθηκε με γνώμονα τις συστάσεις της Αρχής και τις τροποποιήσεις του άρθρου 63 του ν. 4686/2020 και στόχευε να αναδείξει την συμμόρφωση του υπεύθυνου επεξεργασίας με τις διατάξεις του Κανονισμού, καθώς, σύμφωνα και με τις κατευθυντήριες γραμμές της Ομάδας Εργασίας του άρθρου 29, η ΕΑΠΔ είναι μια διαδικασία εμπέδωσης και απόδειξης της συμμόρφωσης.

Ως προς τις λοιπές, πέραν της τηλ-εκπαίδευσης, ανησυχίες των υποκειμένων των δεδομένων, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι εφόσον η όποια επεξεργασία διενεργείται προφορικά και όχι με αυτοματοποιημένα μέσα ή με τήρηση χειρόγραφου αρχείου, τότε δεν τυγχάνουν εφαρμογής οι διατάξεις του Κανονισμού. Το πεδίο εφαρμογής του ΓΚΠΔ προσδιορίζεται κατά τρόπο δεσμευτικό από τη διάταξη του άρθρου 2 παρ. 1 αυτού και δεν είναι δυνατή η επέκτασή του με διατάξεις της εθνικής νομοθεσίας. Ωστόσο, σε μια δημοκρατική πολιτεία που σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα πρέπει πάντα να καταβάλλεται προσπάθεια πρωτίστως από τους ίδιους τους πολίτες, ώστε να μην στιγματίζεται ή στοχοποιείται το πρόσωπο που αφορούν τα δεδομένα που δημοσιοποιούνται.

Εν τέλει, κρίσιμο είναι να διατηρούνται αλώβητες, ακόμη και κατά την περίοδο της πανδημίας, οι θεμελιακές εκφάνσεις του κράτους δικαίου, μεταξύ των οποίων πρωτεύουσα θέση κατέχει η δικαστική προστασία, ώστε να εξασφαλίζεται η δυνατότητα στον εκάστοτε πολίτη που θεωρεί ότι θίγεται από τα επιλεγέντα πολιτειακά μέτρα, να προσφύγει σε αρμόδιο δικαστήριο «αυθωρεί και παραχρήμα».

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στο παρόν σημείο παραθέτουμε κάποιες γενικές συμπερασματικές κρίσεις. Καταρχήν, διαπιστώθηκε από την έρευνα του αντικειμένου ότι η νόσος «Covid-19» έχει προκαλέσει αναμφίβολα μια παγκόσμια πανδημία, η οποία επηρεάζει εκατομμύρια ανθρώπινες ζωές, προκαλώντας μια πρωτόγνωρη υγειονομική, οικονομική, κοινωνική και ανθρωπιστική κρίση σε όλο τον πλανήτη με εκτεταμένες και μακροπρόθεσμες συνέπειες, τόσο εντός, όσο και εκτός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Αναγνωρίστηκε επίσης ως γεγονός ότι η πανδημική κρίση πλήττει δυσανάλογα ευάλωτες οικονομικά χώρες, διότι οι τελευταίες δεν είναι σε θέση να λάβουν επαρκή μέτρα ασφαλείας για να περιορίσουν την επιδημία. Δυστυχώς όμως πλήττει ποικιλοτρόπως και ευάλωτες κοινωνικές ομάδες σε όλες τις χώρες, ανεξαρτήτως του εάν οι τελευταίες κατατάσσονται στις εύρωστες ή τις οικονομικά ευάλωτες χώρες. Στόχος ωστόσο μιας δημοκρατικής πολιτείας δεν μπορεί παρά να είναι η διαρκής προσπάθεια του μετριασμού των αναδυόμενων, λόγω της πανδημίας, ανισοτήτων και όχι η διεύρυνσή τους.

Επίσης, διαρκές ζητούμενο σε μια πολιτεία που διαπνέεται από τις αρχές του κράτους δικαίου, φάνηκε πως είναι η επικράτηση των αρχών αυτών ακόμη και σε περιόδους απρόβλεπτης και έκτακτης ανάγκης. Οι αντοχές των δικαιοκρατικών συστημάτων κρίνονται από την πλαστικότητα των κανόνων δικαίου, ιδίως δε, από τον τρόπο που οι τελευταίοι στο πλαίσιο της αρχής της προβλεψιμότητας, κατορθώνουν να ενσωματώσουν την εξαιρετικότητα¹³³. Εφόσον δηλαδή το δικαιικό σύστημα ενός Κράτους περιέχει μηχανισμούς αντιμετώπισης έκτακτων καταστάσεων, όπως λ.χ. ο περιορισμός θεμελιωδών δικαιωμάτων χάριν άλλων, αφού προηγηθεί στάθμιση μεταξύ τους με βάση τα κριτήρια της αρχής της αναλογικότητας, πρέπει οι τελευταίοι να είναι προτιμητέοι έναντι της οποιασδήποτε παρεκκλίσεως από τις δεσμεύσεις

¹³³ Παπανικολάου Αικατερίνα, Η «παρέκκλιση» από τις διατάξεις της ΕΣΔΑ κατά το άρθρο 15: Αποτελεί τη μόνη διαθέσιμη στάθμιση στη διαχείριση της έκτακτης ανάγκης; Syntagma Watch, 06.10.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/i-parekklisi-apo-tis-diataxeis-tis-esda-kata-to-arthro-15-apotelei-ti-moni-diathesimi-stathmisi-sti-diaxeirisi-tis-ektaktis-anagis/>.

διεθνών συμβάσεων ή πλήρους αναστολής επιμέρους διατάξεων τους που σχετίζονται με ανθρώπινα δικαιώματα.

Στη χώρα μας διαπιστώθηκε ότι τα δικαιώματα περιορίστηκαν με νόμους ή κατά κανόνα με πράξεις νομοθετικού περιεχομένου της εκτελεστικής εξουσίας, που εκδίδονται στις περιπτώσεις επείγουσας και απρόβλεπτης ανάγκης¹³⁴ γεγονός που μαρτυρεί ότι παραμείναμε ευτυχώς εντός των μηχανισμών που προβλέπονται στο συνταγματικό μας κείμενο προκειμένου να αντιμετωπιστεί η κρίσιμη κατάσταση που δημιούργησε η πανδημία. Αντίθετα, άλλες χώρες υιοθέτησαν μέτρα και προέβησαν σε παρεμβάσεις που είχαν τη μορφή της κήρυξης της χώρας σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης ή σε κατάσταση πολιορκίας με συνακόλουθη την αναστολή ισχύος μιας σειράς δικαιωμάτων, ή εφάρμοσαν το άρθρο 15 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), με συνέπεια να ανασταλεί η εφαρμογή επιμέρους δικαιωμάτων με επίκληση δημόσιου κινδύνου που απειλεί τη ζωή του πληθυσμού, ενέργειες που ωστόσο που αντιπαρατίθενται προς τις αρχές της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου.

Περαιτέρω, μια παραδοχή που ενστερνιστήκαμε είναι ότι η συνταγματική κατοχύρωση της προστασίας της υγείας αποτελεί δικαίωμα και δεν συνιστά μια απλή έκφραση ευχών¹³⁵. Ως εκ τούτου, εκλήφθηκε ως θετικό το γεγονός ότι το Κράτος προκειμένου να προστατεύσει τη δημόσια υγεία, που συνιστά έκφανση του δημοσίου συμφέροντος, θέσπισε την δυνατότητα αναστολής της δια ζώσης εκπαίδευσης, διότι ο συγχρωτισμός, πολλών μαθητών και εκπαιδευτικών, σε περίοδο εξάρσεως της πανδημίας, έρχεται σε σύγκρουση με το αγαθό της δημόσιας υγείας¹³⁶.

Ωστόσο, πιστεύουμε ότι η κάθε είδους νομοθετική οριοθέτηση πρέπει να ερμηνεύεται προς την κατεύθυνση εκείνη, η οποία ευνοεί την όσο το δυνατόν ελεύθερη άσκηση του δικαιώματος. Επομένως, ουδεμία μορφή δημοσίου συμφέροντος είναι σε θέση, κατά την εκτίμηση και στάθμισή του από τα αρμόδια

¹³⁴ Βλ. ΞΕΝΟΦΩΝ ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ, ό.π. (υποσ. 14), σελ. 89 επ.

¹³⁵ Ισμήνη Κριάρη-Κατράνη, Το Διοικητικό Δίκαιο ενώπιον των προκλήσεων της Βιολογίας και της Ιατρικής, σε Εταιρεία Διοικητικών Μελετών, Πεπραγμένα 1992-2003, Αθήνα 2004, σελ. 75 επ.

¹³⁶ Βλ. σχετικά UNESCO, παγκόσμιος χάρτης παρακολούθησης των σχολείων που τελούν σε αναστολή, διαθέσιμο σε: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>.

κρατικά όργανα, να οδηγήσει ως την αποσύνθεση του πυρήνα του δικαιώματος¹³⁷. Σαφέστατα και πρέπει να χαράξουμε μια πολιτική καταστροφών, αλλά δεν μπορούμε να μετασχηματίσουμε το κράτος, βάσει ενός έκτακτου γεγονότος¹³⁸.

Υπό την σκέψη λοιπόν ότι την περίοδο της πανδημίας το δικαίωμα στην παιδεία δεν πρέπει να τίθεται σε αναστολή¹³⁹, το Κράτος, ως αντίβαρο της υποχρέωσής του για την παροχή Παιδείας, θεσμοθέτησε τη δυνατότητα, που σύντομα έγινε υποχρέωση, για την παροχή εξ αποστάσεως εκπαίδευσης με χρήση ψηφιακών μέσων. Προέκυψε αυτομάτως όμως το ζήτημα, αφενός των ίσων ευκαιριών, άρα κατ' ακολουθίαν το ζήτημα της παροχής δωρεάν εκπαίδευσης, δεδομένου ότι δεν είναι δυνατόν όλοι οι μαθητές να διαθέτουν σύγχρονα μέσα τηλ-εκπαίδευσης¹⁴⁰, αφετέρου της συμβατότητας των μέτρων αυτών με τις διατάξεις του ΓΚΠΔ. Διότι, η τηλ-εκπαίδευση, προκειμένου να λειτουργήσει, προϋποθέτει επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.

Οπωσδήποτε και την περίοδο της πανδημίας, η αρχή της αναλογικότητας αναδείχθηκε σε βασικό εργαλείο αξιολόγησης των περιορισμών στις φιλελεύθερες συνταγματικές δημοκρατίες. Από την στάθμιση του δικαιώματος στην δημόσια υγεία με το δικαίωμα στην εκπαίδευση και το δικαίωμα προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα αναδείχθηκε ότι οι όποιοι περιορισμοί κινούνται εντός της νομιμότητας.

Ειδικότερα, οι νομοθετικές εγγυήσεις σε ότι αφορά την εξ αποστάσεως εκπαίδευση σε συνδυασμό με το δικαίωμα προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα φαίνεται ότι κινήθηκαν προς τη σωστή συνταγματική κατεύθυνση¹⁴¹.

Καταρχήν, η εξ αποστάσεως εκπαίδευση, υπό τη μορφή της «σύγχρονης» ή «ταυτόχρονης» σύγχρονης εκπαίδευσης, φαίνεται να ικανοποιεί το πρώτο κριτήριο

¹³⁷ Προκόπιος Παυλόπουλος, Η ΠΑΝΔΗΜΙΑ ΚΑΙ ΤΟ «ΕΜΒΟΛΙΟ» ΣΤΗΝ ΒΑΡΙΑ ΣΚΙΑ ΤΟΥ ΕΠΙΜΗΘΕΑ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ GUTENBERG, 2020, σελ. 53επ.

¹³⁸ Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, Αφιέρωμα//Βιοηθικοί προβληματισμοί σε περίοδο πανδημίας, Syntagma Watch, 01.04.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/afieroma-vioithikoi-provlimatismoi-se-periodo-pandimias/>.

¹³⁹ Βλ. Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, ό.π. (υποσ. 32), σελ. 303.

¹⁴⁰ Βλ. Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, ό.π. (υποσ. 32), σελ. 303.

¹⁴¹ Βλ. Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, ό.π. (υποσ. 32), σελ. 301 επ.

της αρχής της αναλογικότητας, διότι μέσω τούτου του τρόπου διδασκαλίας επιτυγχάνεται πράγματι η παροχή γνώσης στους μαθητές, αλλά και η διατήρηση της επαφής τους με την εκπαιδευτική διαδικασία. Ο μαθητής/σπουδαστής δύναται να συμμετέχει ενεργά και όχι παθητικά στο ψηφιακό μάθημα.

Ως προς την ικανοποίηση του δεύτερου κριτηρίου, δηλαδή της μη ανευρέσεως ηπιότερου μέσου, η απάντηση είναι ότι τα όποια άλλα μέτρα μπορεί να ήταν ηπιότερα μεν, όπως λ.χ. η ασύγχρονη διδασκαλία, εντούτοις δεν θα ήταν εξίσου αποτελεσματικά. Ο μαθητής, όταν παρακολουθεί «ζωντανά», παρακινείται και αναγκαστικά εντατικοποιεί την προσπάθειά του, εν αντιθέσει με την λήψη πληροφοριών από μια «ψηφιακή βιβλιοθήκη» ή την παθητική παρακολούθηση ενός βιντεοσκοπημένου μαθήματος.

Το τρίτο κριτήριο της αρχής της αναλογικότητας (η «*stricto sensu*» αναλογία) επίσης φαίνεται να ικανοποιείται από τις νομοθετικές επιλογές. Τυχόν πλήρης αποκοπή του μαθητή από την σχολική διαδικασία προκειμένου να αποφευχθεί η διακινδύνευση του δικαιώματος προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα θα συνιστούσε κατάφωρη παραβίαση του συνταγματικά κατοχυρωμένου δικαιώματος για παροχή εκπαίδευσης. Η λήψη κατάλληλων τεχνικών και οργανωτικών μέτρων για τη διαφύλαξη των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, σε συνδυασμό με την ανά τακτά χρονικά διαστήματα αναθεώρηση της μελέτης εκτιμήσεως αντικτύπου είναι ικανοί παράγοντες ώστε να διατηρηθούν σε αρμονία τα συγκρουόμενα δικαιώματα, με αποτέλεσμα να προσφέρεται απρόσκοπτα το αγαθό της εκπαίδευσης και σε περίοδο έκτακτων και απρόβλεπτων συνθηκών όπως είναι η πανδημία «Covid-19».

Με βάση τα προαναφερόμενα το σχόλιό μας στο πλαίσιο της αποτιμήσεως του εγχειρήματος της τηλ-εκπαίδευσης, προσανατολίζεται στα εξής. Ένα μέτρο, οσοδήποτε συμβατό κι αν είναι με τις επιταγές του Συντάγματός μας, εφόσον εισβάλλει αίφνης στην καθημερινότητά μας, προκαλεί αμηχανία και άγχος. Ως εκ τούτου, ναι μεν οφείλει το Κράτος να βρίσκει καινοτόμες λύσεις προς αντιμετώπιση έκτακτων συνθηκών, όπως εν προκειμένω θέσπισε την τηλ-εκπαίδευση, η ενέργειές του όμως δεν πρέπει να είναι βεβιασμένες και άτακτες. Ο σταθερός βηματισμός σε τέτοιες κρίσιμες περιπτώσεις είναι και ο προσήκων βηματισμός. Η ύπαρξη σαφούς

νομοθεσίας καθώς και η εφαρμογή, ήδη εκ του σχεδιασμού, των αρχών που διέπουν τα επιμέρους δικαιώματα, όπως ιδίως εν προκειμένω, του δικαιώματος προστασίας των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα δημιουργεί αίσθημα ασφάλειας και εμπιστοσύνης και κατ' επέκταση τη συναίνεση όλων των καλοπροαίρετων πλευρών. Επίσης, η παραδοχή των ατελειών και η διαρκής αξιοποίηση της εμπειρίας για την βελτιστοποίηση των υιοθετούμενων μέτρων καταδεικνύει, αν μη τι άλλο, την εντιμότητα, σοβαρότητα, ευθύτητα και άοκνη διάθεση προφοράς που πρέπει να καθρεπτίζονται σε ένα κράτος που διαπνέεται από τις αρχές της δημοκρατίας και δικαιοσύνης και της διαφάνειας.

Το ΥΠΑΙΘ εν προκειμένω ενεργοποίησε την εξ αποστάσεως εκπαίδευση χωρίς να υφίσταται σαφές νομοθετικό πλαίσιο και επαρκή εργαλεία για την υλοποίησή της. Το νομικό πλαίσιο τέθηκε αφότου είχε δοκιμαστεί σε πρακτικό επίπεδο η τηλεεκπαίδευση, έστω και σε πιλοτικό στάδιο. Επίσης, υπό την πίεση των συνθηκών συντάχθηκε η αρχική ΕΑΠΔ, η οποία όμως είχε παρακάμψει τη διαδικασία λήψης της γνώμης των υποκειμένων των δεδομένων, ενώ από το περιεχόμενό της δεν προέκυψε να ζητηθήκε η συμβολή κατάλληλων εμπειρογνομόνων ή της Αρχής. Εφόσον όμως επρόκειτο για μια καινοφανή λύση, όφειλε το ΥΠΑΙΘ εξ αρχής να ακολουθήσει συστηματική προσέγγιση ως προς τον εντοπισμό και την αντιμετώπιση των κινδύνων. Επομένως, κατά το αρχικό στάδιο υλοποίησης της ψηφιακής εκπαίδευσης δεν αναδείχθηκε η διαφάνεια με συνέπεια την έλλειψη εμπιστοσύνης των υποκειμένων των δεδομένων στις σχεδιαζόμενες και ενεργούμενες πράξεις επεξεργασίας. Η άγνοια γέννησε φόβο που με τη σειρά του οδήγησε σε αμφισβήτηση και αυξημένη κριτική που έφτασε μέχρι και σε άρνηση συμμετοχής στο ψηφιακό μάθημα είτε μαθητών είτε εκπαιδευτικών. Από την άλλη πλευρά, οι εκδιδόμενες εγκύκλιοι δεν κατάφεραν στον επιθυμητό βαθμό να καθησυχάσουν τις ανησυχίες των εμπλεκόμενων φορέων. Πρέπει ωστόσο να επισημανθεί ότι σε κάποιους πολίτες υφίσταται έμφυτη η διάθεση αντίστασης σε κάθε προσπάθεια αλλαγής των συνηθειών τους, ενώ δεν είναι λίγοι εκείνοι που διακατέχονται από μια ανορθόδοξη αίσθηση ισότητας, ακόμη και εκεί που έχουμε να συγκρίνουμε ανόμοιες καταστάσεις. Η δυσπιστία τους μάλιστα ενισχύθηκε από κάποια Μέσα Μαζικής

Ενημέρωσης που επιδόθηκαν στην παραπληροφόρηση αντί της αντικειμενικής έκθεσης των γεγονότων.

Μετέπειτα βέβαια, αφενός η εμπειρία, αφετέρου η υλοποίηση των συστάσεων της Αρχής, συνετέλεσαν στη σταδιακή επίλυση των ανακυψάντων προβλημάτων. Τα περιθώρια βελτίωσης ωστόσο παραμένουν ανοιχτά, διότι η σύγχρονη τηλεεκπαίδευση (σύγχρονη και ταυτόχρονη σύγχρονη) ως μία καινοφανής διαδικασία γεννά την υποχρέωση του ΥΠΑΙΘ να παρακολουθεί επισταμένα την εφαρμογή της με σκοπό τον προσδιορισμό τυχόν νέων μέτρων που θα εξασφαλίσουν την, κατά το δυνατό, βελτιστοποίησή της, τηρώντας ταυτόχρονα τις εγγυήσεις των άρθρων 9, 9Α και 19 (Βλ. άρθρο 5 παρ. 2 Συντ.).

Καταλήγοντας, ας μείνει σαν σκέψη ότι σε κάθε τι υπάρχει μια συμπληρωματική πραγματικότητα που όταν την αναζητήσουμε δίνουμε μια ξεχωριστή διάσταση στα πράγματα. Προς τούτο, χρειάζεται ο κάθε ένας από εμάς να κοιτάξει έξω από το πρόβλημα για να ανακαλύψουμε λύσεις. Προς αυτή την αισιόδοξη ματιά μας ωθεί και η φράση «*Οὐδὲ γὰρ ἔνταῦθα τὸ κακὸν ἀμιγὲς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ παντελῶς ἔρημον ὑποστῆναι θεμιτόν, ἀλλ' εἰ καὶ τῷ μέρει τὸ τοιόνδε κακόν, τῷ γε ὅλῳ καὶ παντὶ πάντως ἀγαθόν*»¹⁴²

¹⁴² Απόσπασμα από το πρώτο βιβλίο της πραγματείας του Πρόκλου, 5ος αι. μ.Χ, «Περί της κατά Πλάτωνα θεολογίας».

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

A. Νομοθετικό πλαίσιο της αναστολής της δια ζώσης εκπαίδευσης

Η πρώτη πράξη νομοθετικού περιεχομένου που αφορά στην Παιδεία δημοσιεύεται στο Τεύχος Α' της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας (Αριθμός φύλλου 42/25.02.2020). Η εν λόγω ΠΝΠ κυρώνεται στη συνέχεια με το άρθρο 1 του ν. 4682/2020.

Σε σύντομο χρονικό διάστημα ακολουθούν περιοριστικά μέτρα τοπικού χαρακτήρα, τα οποία απορροφά στη συνέχεια η πανελλαδικού πλέον χαρακτήρα Κοινή Υπουργική Απόφαση (ΚΥΑ) υπ' αριθμόν Δ1α/ΓΠ.οικ.16838. Κατόπιν, δυνάμει της υπ' αριθμόν Δ1α/ΓΠ.οικ.20021 ΚΥΑ, τα μέτρα διατηρούνται μέχρι τις 10.04.2020, ενώ μετέπειτα, δυνάμει της υπ' αριθμόν Δ1α/ΓΠ.οικ.24343 ΚΥΑ, η προσωρινή αναστολή παρατείνεται μέχρι τις 10.05.2020.

Μετά το πέρας της άνω ημερομηνίας, αποφασίζεται η σταδιακή επαναλειτουργία των εκπαιδευτικών δομών, τηρουμένων των απαραίτητων μέτρων προφύλαξης της δημόσιας υγείας. Με αρχή την Δευτέρα 11 Μαΐου 2020 και κατόπιν την Δευτέρα 18 Μαΐου 2020 η πρωτοβάθμια και η δευτεροβάθμια εκπαίδευση επιστρέφουν στην κανονικότητά τους. Ως προς τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα (ΑΕΙ) επιτρέπεται από την 25^η Μαΐου 2020 η πραγματοποίηση δια ζώσης εργαστηριακών και κλινικών ασκήσεων δυνάμει της υπ' αριθμόν Δ1α/ΓΠ.οικ.28237 ΚΥΑ, ενώ μετέπειτα και έως την ολοκλήρωση του ακαδημαϊκού έτους 2019-2020, δυνάμει της υπ' αριθμόν 115744/Ζ1 ΚΥΑ, επιτρέπεται υπό προϋποθέσεις η δια ζώσης διδασκαλία [τίθεται λ.χ. ως βασική προϋπόθεση ο αριθμός των εγγεγραμμένων φοιτητών σε κάθε εκπαιδευτική δραστηριότητα του προγράμματος να μην υπερβαίνει τον αριθμό πενήντα (50) ανά τμήμα].

Η νέα σχολική χρονιά 2020-2021 εκκινεί με δια ζώσης διδασκαλία, όμως υπό προϋποθέσεις, χάριν αποφυγής διάδοσης του κορωνοϊού «Covid-19» κατά τη λειτουργία των εκπαιδευτικών μονάδων (Βλ. σχετικά υπ' αριθμόν Δ1α/ΓΠ.οικ.55339 ΚΥΑ με ισχύ μέχρι 31.10.2020, υπ' αριθμόν Δ1α/Γ.Π.οικ.69543 ΚΥΑ με ισχύ μέχρι 31.12.2020, υπ' αριθμόν Δ1α/ΓΠ.οικ.969 ΚΥΑ με ισχύ μέχρι 31.03.2021, καθώς και υπ' αριθμόν Δ1α/ΓΠ.οικ.20267 ΚΥΑ με ισχύ μέχρι 31.07.2021). Μάλιστα ο Εθνικός Οργανισμός δημόσιας υγείας (ΕΟΔΥ) εκδίδει ενημερωμένο έγγραφο σχετικά με τις Αρχές διαχείρισης ύποπτων ή επιβεβαιωμένων περιστατικών λοίμωξης «Covid-19» σε σχολικές μονάδες¹⁴³. Στο έγγραφο αυτό («Πρωτόκολλο») προβλέπεται η διαδικασία λήψης απόφασης για τη διακοπή λειτουργίας τμημάτων ή σχολικών μονάδων λόγω κρουσμάτων «Covid-19».

Ωστόσο, στις αρχές Νοεμβρίου του έτους 2020, λόγω της επιθετικής μορφής που λαμβάνει η εξάπλωση του κορωνοϊού στη χώρας μας εξαιτίας της υψηλής μεταδοτικότητάς του που, κατά τεκμηριωμένες

¹⁴³ Διαθέσιμο σε: <https://eody.gov.gr/arches-diacheirisis-ypopton-i-epivevaiomenon-peristatikon-loimoxis-covid-19-se-scholikes-monades/>.

εκτιμήσεις της ιατρικής κοινότητας, οφείλεται σε μεταλλάξεις του ιού, οι ειδικοί στην υγεία εισηγούνται την λήψη έκτακτων μέτρων για την προστασία της δημόσιας υγείας που βρίσκεται περισσότερο από άλλοτε υπό προφανή και πρωτοφανή διακινδύνευση.

Ως εκ τούτου, μεταξύ άλλων μέτρων που αφορούν σε έτερους τομείς κοινωνικής δράσης, λαμβάνεται και το μέτρο της αναστολής κάθε είδους εκπαιδευτικής δραστηριότητας σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες της χώρας, το οποίο, μέσω της εκδόσεως αλληπάλληλων ΚΥΑ¹⁴⁴, διατηρείται επί μακρόν με σύντομης χρονικής διάρκειας ενδιάμεσες παύσεις που δεν καταλαμβάνουν ωστόσο ολόκληρη την Επικράτεια.

Β. Νομοθετικό πλαίσιο της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης

Μια πρώτη νομοθετική αναφορά σε ζητήματα εξ αποστάσεως διδασκαλίας εξαιτίας της πανδημίας συναντάμε στην ΠΝΠ της 11^{ης}.03.2020, η οποία κυρώθηκε με το άρθρο 2 του ν. 4682/2020, όπου γίνεται αναφορά στη δυνατότητα να διενεργείται με μεθόδους και μέσα εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, κατά παρέκκλιση κάθε άλλης σχετικής εθνικής διάταξης, η εκπαιδευτική διαδικασία στο πλαίσιο προγραμμάτων σπουδών α' και β' κύκλου των ΑΕΙ. Σε σχετική Εγκύκλιο του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων επισημαίνεται ότι η ως άνω διάταξη επιτρέπει στα ΑΕΙ να προχωρήσουν άμεσα σε εξ αποστάσεως εκπαίδευση, καθώς τα περισσότερα εξ αυτών διαθέτουν συστήματα/πλατφόρμες εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, ενώ σε αρκετά υπάρχουν και συμπληρωματικά λογισμικά πακέτα τα οποία επιτρέπουν την απευθείας διδασκαλία και μετάδοση μαθήματος σε πραγματικό χρόνο διαδικτυακά¹⁴⁵.

Αναφορικά με την εξ αποστάσεως διδασκαλία στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση εντοπίζουμε σε πρώτο χρόνο την ΠΝΠ της 13^{ης}.04.2020 που κυρώθηκε με το άρθρο 1 του ν. 4690/2020, στην οποία γίνεται λόγος περί της κατά παρέκκλιση των κείμενων διατάξεων εξ αποστάσεως εκπαίδευσης για την πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και μεταδευτεροβάθμια εκπαίδευση κατά τη διάρκεια των διακοπών του Πάσχα, με εξαίρεση το χρονικό διάστημα από τη Μεγάλη Τετάρτη, 15 Απριλίου 2020 έως και την Τρίτη του Πάσχα, 21 Απριλίου 2020.

Μνεία όμως αυτού του μέσου διδασκαλίας γίνεται κατά τρόπο καθοριστικό στο άρθρο 63 του ν. 4686/2020 όπως το πρώτο εδάφιο της παρ. 1 αντικαταστάθηκε σε μεταγενέστερο χρόνο με το άρθρο

¹⁴⁴ Βλ. μέχρι τούδε ΦΕΚ Τεύχος Β' 4829/02.11.2020, ΦΕΚ Τεύχος Β' 4899/06.11.2020, ΦΕΚ Τεύχος Β' 5043/14.11.2020, ΦΕΚ Τεύχος Β' 5255/28.11.2020, ΦΕΚ Τεύχος Β' 5350/05.12.2020, ΦΕΚ Τεύχος Β' 5486/12.12.2020, ΦΕΚ Τεύχος Β' 1/02.01.2021, ΦΕΚ Τεύχος Β' 30/08.01.2021, ΦΕΚ Τεύχος Β' 89/16.01.2021, ΦΕΚ Τεύχος Β' 186/23.01.2021, ΦΕΚ Τεύχος Β' 341/29.01.2021, ΦΕΚ Τεύχος Β' 454/05.02.2021, ΦΕΚ Τεύχος Β' 534/10.02.2021, ΦΕΚ Τεύχος Β' 793/27.02.2021, ΦΕΚ Τεύχος Β' 843/03.03.2021, ΦΕΚ Τεύχος Β' 996/13.03.2021, ΦΕΚ Τεύχος Β' 1076/20.03.2021, ΦΕΚ Τεύχος Β' 1194/27.03.2021, ΦΕΚ Τεύχος Β' 1308/03.04.2021, ΦΕΚ Τεύχος Β' 1441/10.04.2021, διαθέσιμα σε: <http://www.et.gr/>.

¹⁴⁵ Σχετική η Εγκύκλιος του ΥΠΑΙΘ υπ' αριθμόν πρωτ. 116/16.03.2020, διαθέσιμη σε: https://www.minedu.gov.gr/publications/docs2020/Ex_apostaseos_AEI_16_03_2020.pdf.

δέκατο έβδομο της από 10.08.2020 ΠΝΠ (ΦΕΚ Τεύχος Α' 157/10.08.2020)¹⁴⁶, σύμφωνα με το οποίο «Παρέχεται, κατά παρέκκλιση κάθε άλλης διάταξης και υπό τους ειδικότερους όρους, τις προϋποθέσεις και την έκταση που αποφασίζονται κατά περίπτωση από τον Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων, σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση με χρήση μέσων τεχνολογίας σε μαθητές πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που δεν δύνανται να παρακολουθήσουν διά ζώσης την εκπαιδευτική διαδικασία είτε λόγω καθολικής ή μερικής αναστολής ή απαγόρευσης ή εκ περιτροπής λειτουργίας εκπαιδευτικής δομής είτε για άλλο λόγο που ανάγεται σε έκτακτο ή απρόβλεπτο γεγονός. Η ταυτόχρονη διδασκαλία σε μαθητές οι οποίοι συμμετέχουν στο μάθημα με φυσική παρουσία και σε άλλους μαθητές οι οποίοι συμμετέχουν εξ αποστάσεως επιτρέπεται μόνο σε περίπτωση επιδημικών νόσων. Σκοπός της παρεχόμενης δυνατότητας όλων των ανωτέρω περιπτώσεων είναι αποκλειστικά η παροχή εκπαίδευσης».

Με έκδοση σχετικής Υπουργικής Αποφάσεως (ΥΑ), ήτοι της υπ' αριθμόν 57233/Υ1, διατηρήθηκε όλως εξαιρετικά και μέχρι τη λήξη του διδακτικού έτους 2019-2020, υπό προϋποθέσεις, η δυνατότητα στις σχολικές μονάδες της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης να παρέχουν σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση (δηλαδή απευθείας μετάδοση μαθήματος σε πραγματικό χρόνο από εκπαιδευτικό με τη χρήση κατάλληλων μέσων τεχνολογίας).

Η ίδια ως άνω ευχέρεια διατηρήθηκε, μέσω εκδόσεως Υπουργικής Αποφάσεως (υπ' αριθμόν 120126/ΓΔ4), όλως εξαιρετικά μέχρι τη λήξη και του διδακτικού έτους 2020-2021 και εφόσον παραμένει ο κίνδυνος της διασποράς του κορονοϊού «SARS-COV-2». Συγκεκριμένα, οι σχολικές δομές της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης υποχρεούνται να παρέχουν σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση σε μαθητές που δεν δύνανται να παρακολουθήσουν με φυσική παρουσία την εκπαιδευτική διαδικασία. Πρόκειται για τους μαθητές/τριες τμημάτων σχολικών μονάδων ή ολόκληρων σχολικών μονάδων που τελούν σε καθεστώς προσωρινής αναστολής ή απαγόρευσης λειτουργίας, καθώς και σε μαθητές/τριες τμημάτων σχολικών μονάδων ή ολόκληρων σχολικών μονάδων που λειτουργούν κανονικά, οι οποίοι δεν δύνανται να παρακολουθήσουν με φυσική παρουσία την εκπαιδευτική διαδικασία, καθώς ανήκουν σε ομάδες αυξημένου κινδύνου, συνοικούν με πρόσωπο το οποίο νοσεί από «COVID-19», νοσούν οι ίδιοι από «COVID-19» ή έχουν υποβληθεί σε μοριακή διαγνωστική εξέταση για τον κορονοϊό «SARS-COV-2» και για όσο χρόνο αναμένουν την έκδοση του αποτελέσματος.

Σύντομα στους άνω λόγους δικαιολόγησης της χρήσης αυτού του μέσου διδασκαλίας κατά το διδακτικό έτος 2020-2021 προστέθηκε και αυτός των καταλήψεων σχολικών κτηρίων¹⁴⁷

¹⁴⁶ Κυρώθηκε με το άρθρο πρώτο του ν. 4722/2020 (ΦΕΚ Τεύχος Α' 177/15.09.2020), διαθέσιμο σε: <http://www.et.gr/>.

¹⁴⁷ Βλ. σχετικά με την νομιμότητα ή μη των καταλήψεων, Syntagma Watch, 29.09.2020, Μποτόπουλος Β. Κωνσταντίνος, Οι καταλήψεις σε πανεπιστήμια και σχολεία κινούνται στα πλαίσια της νομιμότητας; Εάν ναι, υπάρχει νόμος που το θεσπίζει και το καθιερώνει; διαθέσιμο σε:

που εκδηλώθηκε ως είδος διαμαρτυρίας ενάντια στην εκπαιδευτικές «μεταρρυθμίσεις» που έφερε αναπόφευκτα η πανδημία. Συγκεκριμένα δυνάμει της υπ' αριθμόν 131451/ΓΔ4 υπουργικής αποφάσεως, σε περίπτωση έκτακτου ή απρόβλεπτου γεγονότος, το οποίο καθιστά αδύνατη ή ιδιαίτερως δυσχερή τη διεξαγωγή της εκπαιδευτικής διαδικασίας σε τμήμα/τμήματα σχολικής μονάδας ή σε ολόκληρη σχολική μονάδα, όπως, ενδεικτικά, η παρεμπόδιση από οποιοδήποτε φυσικό πρόσωπο της πρόσβασης των μαθητών/τριών και/ή εκπαιδευτικών στους χώρους της σχολικής μονάδας, οι σχολικές μονάδες πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης υποχρεούνται να παρέχουν σύγχρονη εξ αποστάσεως εκπαίδευση, όπου τόσο οι μαθητές/τριες όσο και οι εκπαιδευτικοί συμμετέχουν αποκλειστικά εξ αποστάσεως στην εκπαιδευτική διαδικασία. Η εξ αποστάσεως εκπαίδευση είναι υποχρεωτική τόσο για τους εκπαιδευτικούς όσο και για τους/τις μαθητές/τριες¹⁴⁸.

Ως προς τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα, επισημαίνεται ότι δυνάμει της υπ' αριθμ. 132695/Ζ1 Υπουργικής Αποφάσεως δόθηκε η δυνατότητα η διδασκαλία μαθημάτων των προγραμμάτων σπουδών δεύτερου κύκλου (μεταπτυχιακών προγραμμάτων) να πραγματοποιείται με τη χρήση μεθόδων εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, ανεξαρτήτως του αριθμού των εγγεγραμμένων σε αυτά φοιτητών, καθ' όλη τη διάρκεια του χειμερινού εξαμήνου του ακαδημαϊκού έτους 2020-2021.

<https://www.syntagmawatch.gr/ask-a-question/oi-katalipseis-se-panepistimia-kai-sxoleia-kinountai-sta-plaisia-tis-nomimotitas-ean-nai-yparxei-nomos-pou-to-thespizei-kai-to-kathieronei/>, καθώς και προβληματισμό σε Φερενίκη Παναγοπούλου-Κουτνατζή, Η συνταγματικότητα της απαγορεύσεως εισόδου στη σχολική τάξη χωρίς μάσκα, Syntagma Watch, 15.09.2020, διαθέσιμο σε: <https://www.syntagmawatch.gr/trending-issues/i-syntagmatikotita-tis-apagorefseos-eisodou-sti-sxoliki-taxi-xoris-maski/>.

¹⁴⁸ Βλ. για οργανωτικά θέματα και υπ' αριθμόν 151978/ΓΔ4 Υπουργική Απόφαση (ΦΕΚ Τεύχος Β' 4900/07.11.2020), διαθέσιμο σε: <http://www.et.gr/>.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Giordano Paolo, περί μετάδοσης, Επιστήμη, άνθρωπος και κοινωνία στην εποχή της πανδημίας, ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΣΩΤΗ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΥ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΤΑΚΗ, 2020

ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΣ ΣΠΥΡΟΣ, ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΜΙΘΡΙΔΑΤΙΣΜΟΣ, ΟΙ ΑΤΟΜΙΚΕΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΕΣ ΣΕ ΕΠΟΧΕΣ ΠΑΝΔΗΜΙΑΣ, ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΠΑΥΛΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΥΡΑΣΙΑ, 2020

ΔΑΓΤΟΓΛΟΥ Π. Δ., ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ, ΑΤΟΜΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ Α΄, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, ΑΘΗΝΑ-ΚΟΜΟΤΗΝΗ 1991

ΚΟΝΤΙΑΔΗΣ ΞΕΝΟΦΩΝ, ΠΑΝΔΗΜΙΑ, ΒΙΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, Ο ΚΟΣΜΟΣ ΜΕΤΑ ΤΟΝ COVID-19, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ, 2020

ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΟΥΤΝΑΤΖΗ ΦΕΡΕΝΙΚΗ, Ο θεσμός του μάρτυρα δημοσίου συμφέροντος (whistleblowing) Μια ηθικο-συνταγματική θεώρηση, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΚΚΟΥΛΑ, ΑΘΗΝΑ-ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2016

Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, Ο Γενικός Κανονισμός για την Προστασία Δεδομένων 679/2016/ΕΕ, Εισαγωγή και Προστασία Δικαιωμάτων, Εισαγωγή Γεωργίου Δελλή, Εκδόσεις Σάκκουλα, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 2017

ΠΑΠΑΤΟΛΙΑΣ Ι. ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ, Η «ΕΠΟΜΕΝΗ ΜΕΡΑ» ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΣΜΟΥ, ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΟΙ (ΑΝΑ) ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΠΑΝΔΗΜΙΑ, ΣΕΙΡΑ: ΠΟΛΙΤΕΙΑ-ΘΕΣΜΟΙ-ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ, 2020

Παυλόπουλος Προκόπιος, Η ΠΑΝΔΗΜΙΑ ΚΑΙ ΤΟ «ΕΜΒΟΛΙΟ» ΣΤΗΝ ΒΑΡΙΑ ΣΚΙΑ ΤΟΥ ΕΠΙΜΗΘΕΑ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ GUTENBERG, 2020

Ράικος Γ. Αθανάσιος, ΓΕΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΟΛΟΓΙΑ & Συνταγματικό Δίκαιο ΙΙΙ, Θεμελιώδη δικαιώματα, 5^η έκδοση, ΝΟΜΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ, 2018

ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ Π. ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑΣ, ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ, Ι, ΟΓΔΟΗ ΕΚΔΟΣΗ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, ΑΘΗΝΑ-ΚΟΜΟΤΗΝΗ 1997

Φραγκοπούλου Ειρήνη, Η παιδεία και η συνταγματική της κατοχύρωση, Εκδόσεις ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, ΑΘΗΝΑ-ΚΟΜΟΤΗΝΗ 1986

ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Ανθόπουλος Χαράλαμπος, Φάση 2 της πανδημίας: Οι δυσκολίες της συμβίωσης με τον ιό, Syntagma Watch, 01.10.2020

Ακριβοπούλου Μ. Χριστίνα, Το δικαίωμα στην προστασία των προσωπικών δεδομένων μέσα από το φακό του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή, 23.11.2011

Αυδίκος Γρηγόρης, Αναστολή της δια ζώσης εκπαιδευτικής λειτουργίας των σχολείων και αναλογικότητα Syntagma Watch, 05.01.2020

Βενιζέλος Ευάγγελος, Πανδημία, Θεμελιώδη Δικαιώματα και Δημοκρατία, απομαγνητοφώνηση της εισαγωγής του Ευάγγελου Βενιζέλου σε διαδικτυακό μεταπτυχιακό μάθημα Συνταγματικού Δικαίου της 23.3.2020 στη Νομική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Εφημερίδα «Το Βήμα», 01.04.2020

Δημόπουλος Θ.: Γιατί η Covid-19 είναι μία πολυσυστηματική νόσος, Ηλεκτρονική έκδοση εφημερίδος «Capital.gr», Παρασκευή 15 Μαΐου 2020

Καϊδατζής Ακρίτας, Το δικαίωμα δωρεάν παιδείας μεταξύ (συνταγματικού) δικαίου και (νομοθετικής) πολιτικής. Με αφορμή την απόφαση για τα δίδακτρα στις μεταπτυχιακές σπουδές, constitutionalism.gr, 09.04.2013

Καμτσιδου Ιφιγένεια, Σκέψεις σχετικά με την (αντι)συνταγματικότητα του νομικού πλαισίου για την απευθείας μετάδοση των μαθημάτων με τεχνολογικά μέσα, constitutionalism.gr, 18.05.2020

Κοντιάδης Ξενοφών, Πανδημία και Σύνταγμα, Syntagma Watch, 23.03.2020

Κοντιάδης Ξενοφών, Εμβολιασμός και Σύνταγμα, Syntagma Watch, 13.01.2021

Καραβοκύρης Γιώργος, Πανδημία και Δίκαιο: Τα ηθικοπολιτικά μαθήματα της κρίσης, Syntagma Watch, 18.03.2020

Κουρουνδής Χαράλαμπος, Το αντιπροσωπευτικό σύστημα στη σκέψη του Αριστόβουλου Μάνεση και το αίτημα διεύρυνσης της δημοκρατικής του νομιμοποίησης, constitutionalism.gr, 28.06.2019

Κουτσούκος Ιωάννης, Κατά πόσο ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί να ασκήσει έλεγχο ως προς την αναλογικότητα ή την αποτελεσματικότητα μιας πράξης νομοθετικού περιεχομένου; Syntagma Watch, 22.05.2020

Κριάρη-Κατράνη Ισμήνη, Το Διοικητικό Δίκαιο ενώπιον των προκλήσεων της Βιολογίας και της Ιατρικής, σε Εταιρεία Διοικητικών Μελετών, Πεπραγμένα 1992-2003, Αθήνα 2004

Λαζαράκος Γρηγόρης, Η θεσμική ανατομία της σύγχρονης εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, Syntagma Watch, 22.09.2020

Λυτσιούση Στέλλα, Η πρωινή προσευχή στο σχολείο, Ζητήματα Διδακτικής των Θρησκευτικών, Τομ. 2 – Πρακτικά του 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου Θεολόγων, 2019

Μανιτάκης Αντώνης, Η ζωή ως Πάθος συνταγματικό, constitutionalism.gr, 16.04.2020

Μανιτάκης Αντώνης, Η πανδημία ανάμεσα στο Δίκαιο και στην Ηθική, με την ζωή ως συνταγματική αξία, constitutionalism.gr, 30.05.2020

Μαντζούφας Παναγιώτης, Αναστάσιος Παυλόπουλος, Κορωνοϊός και ελευθερία της κίνησης: Διατηρώντας το Σύνταγμα «ζωντανό» εν μέσω πανδημίας, Τόμος 3^{ος}, 2020, Pro Justitia: Ηλεκτρονική Επετηρίδα Νομικής Σχολής ΑΠΘ

Μαρτσούκου Ελένη, Η προστασία των προσωπικών δεδομένων στις εργασιακές σχέσεις μετά το ΓΚΠΔ και τον ν. 4624/2019, Ημερίδα ΑΠΔΠΧ, Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών (ΕΙΕ) 28.01.2020

Μήτρου Λίλιαν, Πανεπιστημιακές παραδόσεις στο μάθημα «ΑΡΧΕΣ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ», ενότητα «ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΚΑΙ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ», Χειμερινό εξάμηνο 2006-2007

ΜΗΤΡΟΥ ΛΙΛΙΑΝ, Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΣΤΟ ΠΕΔΙΟ ΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΑΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ - ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΡΓΟ ΤΗΣ ΑΡΧΗΣ, 28.02.2007

Μήτρου Λίλιαν, Τα προσωπικά δεδομένα στην εποχή του κορωνοϊού, Syntagma Watch 16.03.2020

Μποτόπουλος Β. Κωνσταντίνος, Θεμιτοί περιορισμοί στην προστασία προσωπικών δεδομένων, Syntagma Watch, 03.04.2020

Μποτόπουλος Β. Κωνσταντίνος, Οι καταλήψεις σε πανεπιστήμια και σχολεία κινούνται στα πλαίσια της νομιμότητας; Εάν ναι, υπάρχει νόμος που το θεσπίζει και το καθιερώνει; Syntagma Watch, 29.09.2020

Μποτόπουλος Β. Κωνσταντίνος, Έχει δικαίωμα ένας εκπαιδευτικός να αρνηθεί να κάνει προσευχή στο τμήμα του, αφού λόγω των μέτρων για την πανδημία δεν πραγματοποιείται πρωινή συγκέντρωση και προσευχή όλου του σχολείου; Syntagma Watch, 30.09.2020

Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, Οι νέες τεχνολογίες και η προστασία της ιδιωτικής σφαίρας στο χώρο εργασίας, Ευρωπαϊών Πολιτεία, Τεύχος 2, 2011

Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, Νόμος 4624/2019 και Εφαρμογή GDPR: Πολλά υποσχόμενος, αλλά παράλληλα καθυστερημένος, Syntagma Watch 09.09.2019

ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ-ΚΟΥΤΝΑΤΖΗ ΦΕΡΕΝΙΚΗ, Η προστασία προσωπικών δεδομένων σε περίοδο πανδημίας, constitutionalism.gr, 28.03.2020

Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, Αφιέρωμα//Βιοηθικοί προβληματισμοί σε περίοδο πανδημίας, Syntagma Watch, 01.04.2020

Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, Βιντεοσκόπηση σχολικών μαθημάτων σε περίοδο πανδημίας, Syntagma Watch, 07.05.2020

Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, Πώς μπορώ ως γονέας να (αντι)δράσω στη ζωντανή αναμετάδοση του μαθήματος από τις τάξεις των παιδιών μου, Syntagma Watch, 23.06.2020

Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, Ζητήματα συνταγματικότητας στην εξ αποστάσεως σχολική εκπαίδευση, Μελέτες-Απόψεις, ΕφημΔΔ-3/2020

Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, Περί των αρνητών της μάσκας, Syntagma Watch, 04.09.2020

Παναγοπούλου-Κουτνατζή Φερενίκη, Η συνταγματικότητα της απαγορεύσεως εισόδου στη σχολική τάξη χωρίς μάσκα, Syntagma Watch, 15.09.2020

Παπανικολάου Αικατερίνα, COVID-19 και επικοινωνιακό απόρρητο, Syntagma Watch, 31.08.2020

Παπανικολάου Αικατερίνα, Η «παρέκκλιση» από τις διατάξεις της ΕΣΔΑ κατά το άρθρο 15: Αποτελεί τη μόνη διαθέσιμη στάθμιση στη διαχείριση της έκτακτης ανάγκης; Syntagma Watch, 06.10.2020

ΠΡΕΒΕΔΟΥΡΟΥ Β. ΕΥΓΕΝΙΑ, Η έννοια του δημοσίου συμφέροντος (Γενικό Διοικητικό Δίκτυο, Διαδικτυακό μάθημα της 24-03-2020)

Τσακουράκης Σταύρος, Liberal Sociability, Έχουμε δικαίωμα απόκρυψης των πληροφοριών που μας αφορούν; 25.03.2013

Τσιλιώτης Μ. Χαράλαμπος, Πανδημία και περιοριστικά μέτρα Περιορισμοί στα θεμελιώδη δικαιώματα και αρχή της επιφύλαξης του νόμου (Μέρος Ι), Syntagma Watch, 07.04.2020

Τσιλιώτης Χαράλαμπος, Πανδημία και Περιοριστικά μέτρα (Μέρος ΙΙ): Οι αρχές της αναλογικότητας και της απαγόρευσης παραβίασης του πυρήνα του δικαιώματος, Syntagma Watch, 09.04.2020

Τσιλιώτης Χαράλαμπος, Συνταγματικός ο υποχρεωτικός εμβολιασμός-Σχόλιο στην ΣτΕ (Δ' Τμήμα) 2387/2020, Syntagma Watch, 09.12.2020

Φωτιάδου Αλκμήνη, Η ανθεκτικότητα των δικαιωμάτων στην πανδημία, Syntagma Watch, 02.12.2020

Χάνος Αντώνιος, ΤΕΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΝΑΛΟΓΙΚΟΤΗΤΑΣ, ΠΕΠΡΑΓΜΕΝΑ της Ελληνικής Εταιρείας Δικαιοφιλοσοφικής και Δικαιοϊστορικής Ερεύνες, Τόμος 4, 2010, Σκοπός, τελεολογία και δίκαιο

Ψήμμος Θωμάς, Θεσμικά αντίβαρα και υγειονομική κατάσταση ανάγκης: Μια επισκόπηση της Έκθεσης της Επιτροπής της Βενετίας, Syntagma Watch, 11.12.2020

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ ΣΕ ΙΣΤΟΤΟΠΟΥΣ

Academia: <https://panteio.academia.edu/FerenikiPanagopoulou/>
British Medical Journal: <https://www.bmj.com/coronavirus/>
Constitutionalism.gr: <https://www.constitutionalism.gr/>
Council of Europe: <https://www.coe.int/en/web/portal/home/>
CYBERKIDS (ΓΓΠΠ): <https://www.civilprotection.gr/el/cyberkids/>
eu2020.hr: <https://eu2020.hr/>
govgr: <https://covid19.gov.gr/>
e-me: <https://auth.e-me.edu.gr/>
European Commission: <https://ec.europa.eu/>
European Data Protection Board: <https://edpb.europa.eu/>
EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/>
European Parliament: <https://www.europarl.europa.eu/>
Lessonssch.gr: <https://lessons.sch.gr/>
Liberal Sociability: <https://tsakyrakis.wordpress.com/>
Medrxiv: <https://www.medrxiv.org/>
Myschool: <https://myschool.sch.gr/>
Syntagma Watch: <https://www.syntagmawatch.gr/>
The NEW ENGLAND JOURNAL of MEDICINE: <https://www.nejm.org/>
THE WALL STREET JOURNAL: <https://www.wsj.com>
UNESCO: <https://en.unesco.org/>
World Health Organization: <https://www.who.int/>

Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα: <https://www.dpa.gr/>
Βιβλιοθήκη ΑΠΘ – Προθήκη: <https://ejournals.lib.auth.gr/>
Βικιπαίδεια: <https://el.wikipedia.org/>
Βουλή των Ελλήνων: <https://www.hellenicparliament.gr/>
ΕΒΠ Ευγενία Β Πρεβεδούρου: <https://www.prevedourou.gr/>
Εθνικό Τυπογραφείο: <http://www.et.gr/>
ΕΟΔΥ: <https://eody.gov.gr/>
Ευρωπαϊκή Ένωση: <https://europa.eu/>
Εφημερίδα «Capital.gr»: <https://www.capital.gr/>
Εφημερίδα «Το Βήμα»: <https://www.tovima.gr/>
η-τάξη: <https://eclass.sch.gr/>
ΟΛΜΕ: <https://www.olme.gr>
Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο: <https://www.sch.gr/>
Πανεπιστήμιο Αιγαίου: <http://www.icsd.aegean.gr/>
ΠΟΥ: <https://www.who.int/>
Τηλεδιάσκεψεις: <https://meeting.sch.gr/>
Τηλεδιάσκεψη WebEx για Εκπαιδευτικούς: <https://webex.sch.gr/>
Υπουργείο Δικαιοσύνης: <https://www.ministryofjustice.gr/>
Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων: <https://www.minedu.gov.gr/>

**ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ-ΕΓΚΥΚΛΙΟΙ-ΔΕΛΤΙΑ ΤΥΠΟΥ-ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ/ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΕΙΣ ΑΠΔΠΧ-
ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ-ΔΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΠΟΥ ΕΛΗΦΘΗΣΑΝ ΥΠΟΨΗ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΣΥΝΤΑΞΗ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ**

Κανονισμοί/Οδηγίες/Αποφάσεις-Πλαίσιο:

- Απόφαση-Πλαίσιο 2008/977/ΔΕΥ του Συμβουλίου
- Οδηγία 95/46/ΕΚ
- Κανονισμός 679/2016/ΕΕ
- Οδηγία 680/2016/ΕΕ

Νόμοι:

- Σύνταγμα της Ελλάδος, ΦΕΚ Τεύχος Α' 211/24.12.2019
- ν. 3850/2010, ΦΕΚ Τεύχος Α' 84/02.06.2010
- ν. 4624/2019, ΦΕΚ Τεύχος Α' 137/29.08.2019
- ν. 4675/2020, ΦΕΚ Τεύχος Α' 54/11.03.2020
- ν. 4682/2020, ΦΕΚ Τεύχος Α' 76/03.04.2020
- ν. 4690/2020, ΦΕΚ Τεύχος Α' 104/30.05.2020
- ν. 4686/2020, ΦΕΚ Τεύχος Α' 96/12.05.2020
- ν. 4722/2020, ΦΕΚ Τεύχος Α' 177/15.09.2020

Προεδρικά Διατάγματα:

- Π.Δ. 390/1990, ΦΕΚ Τεύχος Α' 154/21.11.1990, για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση,
- Π.Δ. 392/1990, ΦΕΚ Τεύχος Α' 155/21.11.1990 και
- Π.Δ. 393/1990, ΦΕΚ Α' 156/21.11.1990
- Π.Δ. 200/1998 και 201/1998, ΦΕΚ Τεύχος Α' 161/13.07.1998
- Π.Δ. 79/2017, ΦΕΚ Τεύχος Α' 109/01.08.2017

Πράξεις Νομοθετικού Περιεχομένου:

- Η από 25.02.2020 ΠΝΠ, ΦΕΚ Τεύχος Α' 42/25.02.2020
- Η από 11.03.2020 ΠΝΠ, ΦΕΚ Τεύχος Α' 55/11.03.2020
- Η από 14.03.2020 ΠΝΠ, ΦΕΚ Τεύχος Α' 64/14.03.2020
- Η από 13.04.2020 ΠΝΠ, ΦΕΚ Τεύχος Α' 84/13.04.2020
- Η από 10.08.2020 ΠΝΠ, ΦΕΚ Τεύχος Α' 157/10.08.2020

Υπουργικές αποφάσεις:

- Υπ' αριθμόν Δ1α/ΓΠ.οικ.16838 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 783/10.03.2020
- Υπ' αριθμόν ΔΙΔΑΔ/Φ.64 /315/οικ.8030 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 928/18.03.2020
- Υπ' αριθμόν Δ1α/ΓΠ.οικ.20021 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 956/21.03.2020
- Υπ' αριθμόν Δ1α/Γ.Ποικ20036 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 986/22.03.2020
- Υπ' αριθμόν Δ1α/ΓΠ.οικ.24343 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 1293/10.04.2020
- Υπ' αριθμόν Δ1α/ΓΠ.οικ.28237 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 1699/05.05.2020
- Υπ' αριθμόν 52840/ΓΔ4 ΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 1765/08.05.2020
- Υπ' αριθμόν ΔΙΔΑΔ/Φ.64/341/9188 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 1800/11.05.2020
- Υπ' αριθμόν ΔΙΔΑΔ/Φ.64/346/9011 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 1856/15.05.2020
- Υπ' αριθμόν 57233/Υ1 ΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 1859/15.05.2020
- Υπ' αριθμόν Φ.7/ΦΜ/63728/ΓΔ4 ΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 2031/28.05.2020
- Υπ' αριθμόν 115744/Ζ1 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 3707/04.09.2020
- Υπ' αριθμόν Δ1α/ΓΠ.οικ.55339 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 3780/08.09.2020
- Υπ' αριθμόν 120126/ΓΔ4 ΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 3882/12.09.2020
- Υπ' αριθμόν 37095/1436 και υπ' αριθμόν ΔΙΔΑΔ/Φ.64/420/16446 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 4011/18.09.2020
- Υπ' αριθμόν 131451/ΓΔ4 ΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 4264/30.09.2020
- Υπ' αριθμόν 132695/Ζ1 ΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 4383/05.10.2020
- Υπ' αριθμόν Δ1α/Γ.Π.οικ.69543 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 4810/31.10.2020
- Υπ' αριθμόν Δ1α/Γ.Π.οικ.69863 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 4829/02.11.2020

- Υπ' αριθμόν Δ1α/Γ.Π.οικ.:71342 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 4899/06.11.2020
- Υπ' αριθμόν 151978/ΓΔ4 ΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 4900/07.11.2020
- Υπ' αριθμόν 155689/ΓΔ4/14.11.2020 ΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 5044/14.11.2020
- Υπ' αριθμόν Δ1α/Γ.Π.οικ.:72989 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 5043/14.11.2020
- Υπ' αριθμόν Δ1α/Γ.Π.οικ.:76629 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 5255/28.11.2020
- Υπ' αριθμόν Δ1α/Γ.Π.οικ.:78363 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 5350/05.12.2020
- Υπ' αριθμόν Δ1α/Γ.Π.οικ.:80189 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 5486/12.12.2020
- Υπ' αριθμόν Δ1 α/Γ.Π.οικ.:2 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 1/02.01.2021
- Υπ' αριθμόν Δ1α/Γ.Π.οικ.:969 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 23/08.01.2021
- Υπ' αριθμόν Δ1α/Γ.Π.οικ.:1293 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 30/08.01.2021
- Υπ' αριθμόν Δ1α/Γ.Π.οικ.:3060, ΦΕΚ Τεύχος Β' 89/16.01.2021
- Υπ' αριθμόν Δ1α/Γ.Π.οικ.:4992, ΦΕΚ Τεύχος Β' 186/23.01.2021
- Υπ' αριθμόν Δ1α/Γ.Π.οικ.:6877 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 341/29.01.2021
- Υπ' αριθμόν Δ1α/Γ.Π.οικ.:8378 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 454/05.02.2021
- Υπ' αριθμόν Δ1α/Γ.Π.οικ.:9147 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 534/10.02.2021
- Υπ' αριθμόν Δ1α/Γ.Π.οικ.:12639 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 793/27.02.2021
- Υπ' αριθμόν Δ1α/Γ.Π.οικ.:13805 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 843/03.03.2021
- Υπ' αριθμόν Δ1α/Γ.Π.οικ.:16320 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 996/13.03.2021
- Υπ' αριθμόν Δ1α/Γ.Π.οικ.:17698 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 1076/20.03.2021
- Υπ' αριθμόν Δ1α/Γ.Π.οικ.:18877 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 1194/27.03.2021
- Υπ' αριθμόν Δ1α/Γ.Π.οικ.:20651 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 1308/03.04.2021
- Υπ' αριθμόν Δ1α/Γ.Π.οικ.: 22439 ΚΥΑ, ΦΕΚ Τεύχος Β' 1441/10.04.2021

Αιτιολογικές Εκθέσεις:

-Αιτιολογική Έκθεση στο Σχέδιο Νόμου «Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα, μέτρα εφαρμογής του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016 για την προστασία των φυσικών προσώπων έναντι της επεξεργασίας δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα και ενσωμάτωση στην εθνική νομοθεσία της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/680 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 27ης Απριλίου 2016»

Εγκύκλιοι/Διαβιβαστικά έγγραφα:

- Υπ' αριθμόν πρωτ. Φ200/21/16/139240/26.11.1977 ΥΠ.Ε.Π.Θ. Εγκύκλιος του ΥΠ.Ε.Π.Θ
- Υπ' αριθμόν πρωτ. Γ/6251/22.10.1979 Εγκύκλιος του ΥΠ.Ε.Π.Θ.
- Υπ' αριθμόν πρωτ. Γ2/131757/22.11.2004 Εγκύκλιος του ΥΠ.Ε.Π.Θ
- Υπ' αριθμόν πρωτ. Φ8/38091/Δ4/16.03.2020 διαβιβαστικό έγγραφο του ΥΠΑΙΘ
- Υπ' αριθμόν πρωτ. Φ8/38092/Δ4/16.03.2020 διαβιβαστικό έγγραφο του ΥΠΑΙΘ
- Υπ' αριθμόν πρωτ. 116/16.03.2020 Εγκύκλιος του ΥΠΑΙΘ
- Υπ' αριθμόν πρωτ. 39731/Δ2/20.03.2020 Εγκύκλιος του ΥΠΑΙΘ
- Υπ' αριθμόν πρωτ. 43037/ΓΔ4/03.04.2020 Εγκύκλιος του ΥΠΑΙΘ
- Υπ' αριθμόν πρωτ. Φ.478.6/74/43904/Α2/07.04.2020 Εγκύκλιος του ΥΠΑΙΘ
- Υπ' αριθμόν πρωτ. Φ8/44778/Δ4/09.04.2020 Εγκύκλιος του ΥΠΑΙΘ
- Υπ' αριθμόν πρωτ. 478.6/75/44420/Α2/09.04.2020 Εγκύκλιος του ΥΠΑΙΘ
- Υπ' αριθμόν πρωτ. 51887/Ε3/06.05.2020 Εγκύκλιος του ΥΠΑΙΘ
- Υπ' αριθμόν πρωτ. 56108/Ε3/14.05.2020 Εγκύκλιος του ΥΠΑΙΘ
- Υπ' αριθμόν πρωτ. 57521/ΓΔ4/17.05.2020 Εγκύκλιος του ΥΠΑΙΘ
- Υπ' αριθμόν πρωτ. 58146/Ε3/18.05.2020 Εγκύκλιος του ΥΠΑΙΘ
- Υπ' αριθμόν πρωτ. 63543/ΓΔ4/27.05.2020 Εγκύκλιος του ΥΠΑΙΘ
- Υπ' αριθμόν πρωτ. 65533/Ε3/29.05.2020 Εγκύκλιος του ΥΠΑΙΘ
- Υπ' αριθμόν πρωτ. 85647/Ε3/03.07.2020 Εγκύκλιος του ΥΠΑΙΘ
- Υπ' αριθμόν πρωτ. 117396/Ε3/08.09.2020 Εγκύκλιος του ΥΠΑΙΘ
- Υπ' αριθμόν πρωτ. 121802/ΓΔ4/15.09.2020 Εγκύκλιος του ΥΠΑΙΘ
- Υπ' αριθμόν πρωτ. 136503/Ε3/08.10.2020 Εγκύκλιος του ΥΠΑΙΘ
- Υπ' αριθμόν πρωτ. 155692/ΓΔ4/14.11.2020 Εγκύκλιος του ΥΠΑΙΘ

Δελτία Τύπου:

- Το από 12.11.2020 Δελτίο Τύπου του ΥΠΑΙΘ
- Το από 15.12.2020 Δελτίο Τύπου του ΥΠΑΙΘ

-Το από 12.05.2020 Δελτίο Τύπου της ΑΠΔΠΧ

Αποφάσεις/Γνωμοδοτήσεις ΑΠΔΠΧ:

-Υπ' αριθμόν 65/2018 απόφαση της Αρχής Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων, ΦΕΚ Τεύχος Β' 1622/10.05.2019

-Γνωμοδότηση 10/2019 ΑΠΔΠΧ, αριθμός πρωτ.: Γ/ΕΞ/3254/07.05.2019

-Γνωμοδότηση 1/2020 ΑΠΔΠΧ, αριθμός πρωτ. Γ/ΕΞ/606/24.01.2020

-Γνωμοδότηση 4/2020 ΑΠΔΠΧ, αριθμός πρωτ.: Γ/ΕΞ/6031/07.09.2020

Κατευθυντήριες Γραμμές:

-ΚΑΤΕΥΘΥΝΤΗΡΙΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΟΥ COVID-19, ΑΠΔΠΧ, 18.03.2020

-Κατευθυντήριες γραμμές για την εκτίμηση του αντίκτυπου σχετικά με την προστασία δεδομένων (ΕΑΠΔ) και καθορισμός του κατά πόσον η επεξεργασία "ενδέχεται να επιφέρει υψηλό κίνδυνο" για τους σκοπούς του κανονισμού 2016/679, Ομάδα Εργασίας του άρθρου 29, 04.04.2017/04.10.2017

Δικαστικές Αποφάσεις:

-ΣτΕ 942/08.05.2020

-ΣτΕ 2387/24.11.2020